

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ
ANABİLİM DALI**

**YOKSULUN MEKÂNLARINDA DÖNÜŞÜM VE BUNA KARŞI
GÖSTERİLEN KENTSEL TOPLUMSAL HAREKETLER**

Yüksek Lisans Tezi

Nuray ŞAHİN

Ankara-2019

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ
ANABİLİM DALI**

**YOKSULUN MEKÂNLARINDA DÖNÜŞÜM VE BUNA KARŞI
GÖSTERİLEN KENTSEL TOPLUMSAL HAREKETLER**

Yüksek Lisans Tezi

Nuray ŞAHİN

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Metin ÖZUĞURLU**

Ankara-2019

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ
ANABİLİM DALI

YOKSULUN MEKÂNLARINDA DÖNÜŞÜM VE BUNA KARŞI GÖSTERİLEN
KENTSEL TOPLUMSAL HAREKETLER

Yüksek Lisans Tezi

Nuray ŞAHİN

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Metin ÖZUGURLU

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

Doç. Dr. Mustafa Ç. Ç.

Prof. Dr. Metin Özgürlü

Doç. Osman Tercel

İmzası

Mustafa Ç.

Metin Özgürlü

Osman Tercel

Tez Sınavı Tarihi ...04/07/2019...

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (.04./07./2019.)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

.....NURAY SAHİN.....

İmzası

....

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
KISALTMALAR.....	iii
TABLolar LİSTESİ	iv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

YOKSULLUĞUN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1. Yoksulluk Türleri.....	8
1.1.1. Mutlak Yoksulluk - Göreli Yoksulluk	8
1.1.2. Nöbetleşe Yoksulluk	10
1.1.3. Kentsel Yoksulluk.....	13

İKİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL SINIFLAR VE YOKSULLUK

2.1. Sınıf.....	19
2.1.1. Klasik Sınıf Yaklaşımı	21
2.1.2. Yeni Sınıf Yaklaşımı.....	24
2.2. Sınıflar ve Yoksulluk	29
2.2.1. Klasik Sınıf Anlayışı ve Yoksulluk.....	29
2.2.1.1. Marx'ın Sınıf Anlayışında Yoksulluk	29
2.2.1.2. Weber'in Sınıf Anlayışında Yoksulluk	30
2.2.2. Yeni Sınıf Tartışmaları ve Yoksulluk	32

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YOKSULUN MEKÂNLARINDA DÖNÜŞÜM

3.1. Mutenalaştırma (Gentrification)	38
3.1.1. Dünyada Mutenalaştırma	52
3.1.2. Türkiye'de Mutenalaştırma	72
3.2. Kentsel Toplumsal Hareketler	92
3.2.1. Mutenalaştırmaya Karşı Gösterilen Kentsel Toplumsal Hareketlere Dünyadan Örnekler.....	98
3.2.2. Mutenalaştırmaya Karşı Gösterilen Kentsel Toplumsal Hareketlere Türkiye'den Örnekler	107

SONUÇ	113
KAYNAKÇA.....	118
ÖZET	127
ABSTRACT	128

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
DB	: Dünya Bankası
ILO	: International Labor Organization (Uluslararası Çalışma Örgütü)
IMF	: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Neoliberal Kentleşmenin Yıkıcı ve Yaratıcı Uğrakları	41
Tablo 2. Avustralya, Britanya ve Birleşik Devletler’de Mutenalaştırma	54
Tablo 3. Mutenalaştırmadan Kaynaklı Hane Yer Değişirme (Yıllık Ortalama-1980) .	64

GİRİŞ

Dünyadaki varlığı, insanlık tarihi kadar eski bir gerçeklik olan yoksulluk sadece akademik çevrede ele alınacak kadar kapsamı dar bir konu değildir. Dolayısıyla yoksulluğun ne anlama geldiği, boyutlarının neler olduğu, nasıl ortaya çıktığı ve yoksullukla nasıl mücadele edilebileceği insanlar ve devletler için önem arz etmektedir. Özellikle son zamanlarda kalkınma tartışmalarıyla birlikte ön plana çıkarılan yoksulluk, hem gelişmiş hem de az gelişmiş ülkelerin gündemlerini oluşturmaktadır.

Ekonomik açıdan bakıldığında teknolojinin gelişmesi, üretimin artması sonucu dünya en zengin dönemini yaşarken yoksulluğun görünür olması ve yaygınlaşması, yoksulluğun üretimle ilgili olduğu kadar bölüşümle de yakından ilgili olduğu gerçeğini gözler önüne sermektedir. Ancak bu gerçeğin kabul edilip, buna yönelik birtakım düzenlemelerde bulunulması ise hâkim kapitalist sistemin eleştirilmesi ve bu sistemin etkinliğinin sorgulanması anlamına geldiğinden yoksulluk yok edilmesi gereken bir olgu olarak değerlendirilmek yerine sadece yoksulluğun azaltılması yönünde adımlar atılmaya çalışıldığı görülmektedir.

Yoksulluk genel olarak insanın hayatını idame ettirebilmesi için sahip olması gereken temel ihtiyaçların elde edilememesi şeklinde belirtilse de bu çalışmada yoksulluğun sağlık ve eğitim hizmetlerine, yaşanabilir bir konuta, insan onuruna yaraşır bir işe erişebilme yönleriyle de değerlendirilmesi gerektiği savunulmuştur. Bu doğrultuda bu imkânları sunan bir yerleşim birimi olan kentlerin önemi artmakta ve kır nüfusunun kentlere doğru göç ettiği görülmektedir. Günümüzde ise dünya nüfusunun yarısından fazlasının kentlerde yaşadığı bilinmekte, bu durum ise yoksulluk türlerinden biri olan ve çalışmanın da detaylı olarak üzerinde durduğu kentsel yoksulluk kavramının ne denli önemli olduğunu göstermektedir.

Kır nüfusunun kentlere doğru yönelmesi, kentlerin hızlı bir şekilde genişlemesi ve gelişmesini de beraberinde getirmiştir. Bu durum sadece olumlu bir tablo sunmamış

ayrıca kentsel yoksulluğun belirgin bir hale gelmesine ve mekânda farklılaşmanın yaşanmasına da sebebiyet vermiştir. Benimsenen ekonomik sistemlerin yaşadığı değişiklikler, küreselleşmenin hız kazanması kentlerde de karşılığını bulmuştur. Neo-liberal politikalar sonucu kentlerde yaşanan değişim ve dönüşümler ilk olarak kent yoksullarını etkilemektedir. Kentlerin işlevlerinin değişmesi, fabrika üretiminin üçüncü dünya ülkelerine kayması kentlerin nicel ve nitel olarak nüfusunu değiştirmiştir. Küreselleşmeyle birlikte kentlerin öneminin artması, üretim biçimlerinin değişmesi sonucu eskiden kent merkezlerinde olan fabrikaların yerlerine hizmet sektörüne uygun iş merkezlerinin, ofislerin açılması ise kent merkezindeki alanların değerini arttırmış ve üst gelir grubunun kent merkezine bu merkezi değiştirerek geldiği görülmüştür. Bu değişim, çalışma yerlerine yakın olması nedeniyle işçi sınıfının yaşadığı, yoksulların barındığı, lüks ve güvenli olmadığı gerekçesiyle üst gelir grubunun tercih etmediği bölgelerde gerçekleşmiştir. Bu noktada çalışmanın amacı, yoksulluğu mekânsal olarak incelemek ve yoksulların mekânında yapılan bu dönüşümleri ele almaktır. Bu çerçevede tüm dünyada yıllardır yapılmakta olan mutenalaştırma (gentrification) açıklanmakta, dünyadaki ve Türkiye’deki örneklerinden bahsedilerek mutenalaştırmanın yoksullukla bağlantısı kurulmaya çalışılmaktadır. Bağlantı ise sınıf perspektifinden kurulmakta ve bu nedenle çalışmanın ikinci bölümünü sınıf konusu oluşturmakta, klasik ve yeni sınıf anlayışları, çalışmanın konusu bakımından birtakım farklılıklar sergileyeceği düşüncesiyle ayrı ayrı ele alınmaktadır. Ayrıca mutenalaştırmanın sınıfsal bir nitelik taşıdığı çalışmada yer alan örneklerle gösterilmeye çalışılmakta ve Türkiye’de örnek olarak İstanbul ve Ankara kentlerinin seçilmesi ise konuyu daha anlaşılabilir kılacak özellikte olmalarından kaynaklanmaktadır. Diğer yandan iki sınıf anlayışında –klasik ve yeni- yoksulluğun nasıl ele alındığına bakılmakta ve bu doğrultuda neoliberal politikalarla dönüştürülen kentlerdeki yaşam biçimlerinin nasıl değiştiğini ve dolayısıyla yoksulluğun gittikçe derinleştiğini yeni sınıf tartışmaları perspektifinden de

ele alarak karşılaştırmalı bir analiz sunulmaya çalışılmaktadır. Bu süreçte, mekânsal farklılaşmanın kültürel olduğunu belirten Chicago Okulu'na da yer verilmekle birlikte bu konu, çalışmanın sınırlarını ihlal etmemek adına ayrı bir başlık altında incelenmemektedir.

Mutenalaştırmanın kentlerde fiziksel ve sosyolojik olarak nasıl değişiklikler yaptığına bakılırken bu eylemin herhangi bir dirençle karşılaşp karşılaşmadığı da araştırılmak istenmiştir. Bu doğrultuda kentsel toplumsal hareketler başlığı altında mutenalaştırmaya karşı gösterilen kitlesel hareketler incelenmiştir. Bu hareketlerin incelenmesinde ise kıstas mutenalaştırmaya karşı gösterilip gösterilmediği olmuştur. Çalışmada dünyadaki mutenalaştırma örneklerine yer verildiği için kentsel toplumsal hareketler için de yine dünyadan örnekler bulunmuş ve Türkiye'de kentsel toplumsal hareket örneği teşkil edecek hareketlere yer verilmiştir.

Bu çalışma yoksulluğun ve eşitsizliklerin giderek arttığı ve mekânın da bu eşitsizliği açık olarak gösterdiği düşüncesiyle ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda çalışmanın amacı, yoksulların mekânlarındaki dönüşümleri sınıf perspektifinden ele almak ve buna karşı gösterilen toplumsal hareketleri anlatmaktır. Kentsel mekânın sınıfların çatışma alanı olduğunu ve mekâna müdahalenin sınıfsal bir niteliğinin olduğunu göstermek amaçlanmaktadır. Sermayenin varlığının ve ilerleyişinin, mülkiyetin ve mekânların düzenlenmesine bağlılığı üzerinden hareketle, kapitalizmin mekânının en nihayetinde sınıf ilişkilerinin mekânı olduğu söylenebilmektedir (Harvey, 1982; 22). Kapitalizmin benimsendiği her yerde sadece toplum sınıf ilişkileri etrafında düzenlenmemekte; aynı zamanda kapitalizm mekânsal düzenlemeyi de toplumsal sınıf ilişkilerinin bir ürünü olarak gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla mekânların sermaye tarafından üretilmesi, bu sınıf ilişkilerinin de yeniden üretilmesini doğurmaktadır. Bu nedenle mekân, emek ve sermaye sınıfları arasındaki bir ilişki olarak ele alınmalıdır.

Sonuç bölümünde ise dünyadaki her on kişiden birinin aşırı yoksulluk yaşamasının yoksulların eylemlerinden ya da eylemsizliklerinden kaynaklanmadığı, kuzey - güney arasındaki eşitsizlik yükseldikçe bu sayının artacağı, kapitalist sistemin var olan eşitsizlikleri arttıracığı ve bunun da kentsel mekânda görünür olacağı belirtilmiştir. Kentsel mekâna yapılan müdahaleler sosyal adaletten yoksun olduğu sürece yoksulların barınacak bir yerleri olmayacakları, kentsel toplumsal hareket niteliği taşıyan hareketlerin yükseleceği ve tüm bunların sınıftan ayrı değerlendirilemeyeceği belirtilmiştir.

Çalışmayı ortaya çıkaran problem, neoliberal politikalarla ve küreselleşmeyle yoksulluğun kentsel mekânda görünür olması ve derinleşmesinin mekânda yarattığı dönüşümlerdir. Çok geniş bir alan olan kentteki bu dönüşümleri, yoksulluk ve sınıf açılarından inceleyerek çalışma sınırlandırılmıştır. Çalışma literatür taraması yöntemi benimsenerek hazırlanmış ve konu bağlamında yayınlanan kitapların yanı sıra dergi ve çeşitli makaleler de gözden geçirilmiştir. Ayrıca çalışmada yer alan örnekler, gazete haberlerinden de incelenerek, mutenalaştırmaya maruz kalan kişilerle yapılan röportajlar da dikkate alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

YOKSULLUĞUN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Bu bölümde konuya açıklık getirmesi amacıyla yoksulluk tanımlanmaya çalışılacak ve yoksulluk türlerine değinilecektir.

Yoksulluk yıllardır edebiyatta, sinemada, akademik metinlerde işlenen bir olgudur. Yoksulluk, insanlık döneminin eski zamanlarından beri insanları derinden etkileyen ve sadece iktisadi açıdan değil, sosyal açıdan da değerlendirilmesi gereken bir konudur. Yoksulluğa kesin bir tanım getirmek kolay değildir. Genel olarak yoksulluk tanımları, gelir ve tüketim üzerinden yapılmakta, yoksulluğun sosyal ve siyasal boyutlarına değinilmemektedir. Ancak hâkim anlayışta yoksulluk şu şekilde tanımlanmıştır: “ İnsanların ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli kaynağa sahip olamama durumu veya mutlak asgari refah düzeyinin altında kalma durumu ve yaşamda kalabilmek için gerekli mal ve hizmetlere olan ihtiyaçların karşılanamaması durumu” (Alagh, 1992: 109). Tanımdan da görüldüğü gibi, yoksulluk çoğu zaman tüket(e)meme ve gelir seviyesinin düşüklüğüyle ilgili olarak değerlendirilmiştir. Ancak bu bakış açısından yoksulluğun ölçülmesi de birtakım sorunları beraberinde getirmektedir. Belli bir dönemde veya belli bir toplulukta yoksul olarak addedilme başka bir zaman diliminde veya yerde yoksul olarak ölçülmeyebilir.

Diğer yandan yoksulluğun kendiliğinden ortaya çıktığı söylenemez. Yoksulluğu kişilerin kendilerinin sebep olduğu inancını taşıyan bakış açısı mevcut olmakla birlikte, aslında yoksulluğu ortaya çıkaran çok çeşitli durumlar vardır (Şenses, 2013: 146). Uygulanan ekonomi politikaları, büyüme ve gelir dağılımı, nüfus, göç, işgücü piyasasının özellikleri, ayrımcılık vb. unsurlar yoksulluğu meydana getiren çeşitli değişkenlerdir (Şenses, 2013). Ayrıca, yoksulluğun kişinin kendi eylemleri sonucuyla mı, yoksa politikalar sonucu mu ortaya çıktığı yönündeki tartışmalar mevcuttur.

Özellikle 1960'lı yıllardan itibaren yoksulluğun bireysel mi, yoksa hâkim ekonomik sistemden mi kaynaklandığı ve bu sorunun yapısal mı, yoksa kültürle mi ilgili olduğu konusu irdelenmeye başlanmıştır (Gül ve Gül, 2008: 57).

Yoksulluk kavramı ve yoksulluğun nasıl ortaya çıktığı birçok düşünürün üzerinde çalışma yapmasına sebebiyet vermiştir. Yoksulluğun bir kader olduğu düşüncesini benimseyen insanlar olduğu gibi, yoksulluğun ana nedeni olarak işsizliğin yüksek rakamlarda seyretmesi de gösterilmiştir (Polanyi, 1957: 90-93). Yoksulluğun nasıl ve neden ortaya çıktığına ilişkin farklı düşünceler öne sürülürken; toplumların geri kalmasına sebep olduğu fikri de benimsenmiştir. Merkantilist dönemde, Hristiyan bir bireyin çalışarak kendisine ve ailesine gelir sağlayabileceği ve yardım edilmesi gerekenlerin sakat, kimsesiz ve yaşlıların olduğu düşüncesi hâkimdir. Bu doğrultuda dilenmek ve aylaklık etmek cezalandırılması gereken durumlar olarak kabul edilmiştir (Polanyi'den akt. Güngör ve Özuğurlu, 1997: 3). Yoksulluğu yaratanın bireyin kendisi olduğu düşüncesi ve yoksulların toplum dışına itilmesi, sosyal devlet anlayışının olmadığını da gözler önüne sermiştir. Dolayısıyla yoksul, çalışmayan, tembellik eden ve aç kalmaya mahkûm olan insan olarak tanımlanmıştır. Bu insanlara yardım edilmesi ise onları daha da tembelleştirecek ve yoksul insan sayısının da hızla artmasına sebebiyet vereceği düşüncesi vardır. Yoksulluk bireyin çalışabilir olup olmaması ile ilişkilendirilmiş ve çalışanların elde ettikleri gelirin onları yoksul olmaktan kurtaracağına inanılmıştır. Bu bakış açısı yoksulluğun nedenini bireyin kendisinde olduğunu ve bu duruma devletin müdahale etmemesini savunarak yoksulluğun azalacağını düşünse de, yoksulluk giderek artmış ve müdahale gerektiren bir sorun alanı olmaya başlamıştır.

Dünyadaki birçok ilişkiyi değiştiren Sanayi Devrimi, yoksulluğun artmasının da bir nedeni olarak gösterilmektedir. Sanayileşmeyle birlikte topraktan kopan insanların fabrikalarda kötü çalışma koşullarında düşük ücretle çalışmaya başlamalarıyla birlikte,

daha önce tarımla uğraşan ve asgari bir geçinme düzeyleri olan bu insanların, kendilerini ve ailelerini geçindirebilecek bir gelir elde edemedikleri görülmüştür. Geniş bir açıdan bakıldığında yoksulluğun, ekonomik ve buna bağlı olarak sosyal eşitsizliğin artması veya görünür olması kapitalist sisteme dayanmaktadır (Buğra, 2011: 25). Burada da varılan sonuç, tarımla geçimini sağlayan insanların, tarımın ticari bir hal almasından sonra iş bulabilme amacıyla kentlere akın etmesi ve yeni çalışma pratikleriyle karşı karşıya kalması ve maddi bir edinim sağlamada yaşadığı sıkıntılardır. Buradan hareketle, yoksulluğun bireysel eylemlerden ya da eylemsizlikten kaynaklandığı düşüncesinin artık geçerli olmadığı görülmüştür. Dolayısıyla yoksulluk bireye indirgenemeyecek kadar geniş bir yelpazede yer alan, ekonomik sistemler, sosyal politikalar bağlamında düşünülmesi gereken bir sorundur.

Genel olarak yoksulluğun ne olduğuna ve nedenlerine değindikten sonra Türkiye'deki yoksulluktan bahsetmekte fayda vardır. Türkiye'de, Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) 2016 verilerine göre yoksul sayısı 22.096, yoksulluk oranı ise %28,7 olarak belirtilmektedir. Elbette bu rakamların nasıl hesaplandığına, hangi kıstaslar esas alınarak oluşturulduğuna bakılması, gerçek yoksulluk verilerine ulaşmak için önem arz etmektedir. Ancak bu rakamlar bile yoksulluğun son derece görünür olduğuna ve bu sorunun çözülmesi gerektiğine dikkat çekmektedir. Yoksulluğun nedenlerinden biri olan işsizlik verilerine bakıldığında ise, TÜİK 2019 Ocak ayında işsizlik oranını 14,7 olarak göstermektedir. Yoksulluğu ölçerken kullanılan yöntemlerin işsizliği ölçmede de kullanıldığı dikkate alındığında, aslında bu rakamların yoksulluk ve işsizlik durumlarını tam olarak yansıtmadığı düşünülmektedir.

Türkiye'de yoksulluğun en belirgin şekilde görülmesi 1994 ekonomik kriziyle olmuştur (Gül ve Gül, 2008: 361). Bu, 1994'ten önce yoksulluğun olmadığı anlamına gelmemektedir. Ekonomik krizlerle birlikte istihdam oranı düşmüş, işsizlik oranı yükselmiş; yoksulluk da bu değişkenlere bağlı olarak artmış ve daha belirgin hale

gelmiştir. Bu durum ise yoksulluğun gerek ekonomik politikalarla gerekse de sosyal politikalarla asgari düzeye indirgenmesi gerektiği düşüncesini yaygınlaştırmıştır.

1.1. Yoksulluk Türleri

Literatürde yoksulluk çeşitleri birçok farklı kriterlere göre kategorize edilmiştir. En yaygın olan iki yoksulluk türüne değinilecek olursa birincisi mutlak yoksulluk, ikincisi de görelî yoksulluktur. Bu iki yoksulluk türü aynı başlık altında incelenerek ve karşılaştırma yapılarak konunun daha iyi kavranması amaçlanmaktadır.

Yoksulluk türleri başlığı altında çalışmanın konusuyla yakından ilgili olan iki yoksulluk çeşidi daha vardır. Bunlar nöbetleşe yoksulluk ve kentsel yoksulluktur. Bu yoksulluk biçimleri yaşanan yerlere göre yapılan bir değerlendirmedir ve nöbetleşe yoksulluk kavramsallaştırması ise kendine has özellikler içermektedir (Ak, 2016:303). Çalışma, yoksulun mekânlarındaki dönüşümü içermesi nedeniyle ve Türkiye örneklerinin daha anlaşılabilir kılınması amacıyla bu iki yoksulluğun detaylı olarak anlatılması önem arz etmektedir.

1.1.1. Mutlak Yoksulluk - Görelî Yoksulluk

Mutlak yoksulluk, hemen hemen her yerde aynı anlama gelmektedir ve kişilerin hayatta kalabilmeleri için gereken en temel ihtiyaçlarını (gıda, giyecek, barınma) karşılayamaması durumudur. “Açlık sınırı” kavramının, mutlak yoksulluğun eş anlamlısı olarak kullanıldığı görülmektedir.

Hâkim anlayıştan hareketle yoksulluğun, çoğu zaman insanın temel ihtiyaçlarından olan beslenmenin karşılanamaması durumunu ifade ettiği görülmektedir. Kişinin gıdaya erişememesi, açlıkla karşı karşıya kalması ise ülkeden ülkeye ya da kentten kente farklılık gösteren bir durum değildir. Dolayısıyla mutlak yoksulluk

kavramında yoksul her yerde yoksuldur. Mutlak yoksulluğu tanımlarken getirilen bu dar bakış açısına karşın günümüzde gıda dışındaki ihtiyaçların da yoksulluk hesaplamalarına dâhil edilerek mutlak yoksulluğun yeniden tanımlanmaya çalışıldığı görülmektedir (Şenses, 2013: 64). Bu hesaplamada, insanın temel ihtiyaçlarından olan barınmanın en azından asgari düzeyde sağlanıp sağlanamadığına, bireyin sağlık hizmetlerine erişiminin ne şekilde olduğuna da dikkat çekilmektedir. Bu ihtiyaçların göz önüne alınarak yapılan yoksulluk tanımlarına daha çok 1970’li yıllarda Dünya Bankası’nın ve Uluslararası Çalışma Örgütü’nün (ILO) çalışmalarında rastlanmaktadır (Şenses, 2013: 64). Bu bilgiler ışığında, mutlak yoksulluğun evrensel değerine vurgu yapılarak belli kıstaslara dayanan mutlak yoksulluğun dünyanın her yerinde aynı anlama geldiği söylenebilmektedir. Ancak, gelir adaletsizliğinin giderek arttığı, kuzey ve güney arasındaki boşluğun genişlediği düşünüldüğünde mutlak yoksulluğun bile farklılık gösterebileceği öne sürülebilir.

Diğer yaygın yoksulluk kavramı ise görelî yoksulluktur. Bu kavram, kişilerin bulunduğu ortama göre değişebilmektedir. TÜİK (2011) görelî yoksulluk, toplumun genel düzeyine göre belli bir gelir düzeyinin altında bir gelire veya harcamaya sahip olan bireyin veya hanehalkının görelî anlamda yoksul sayılacağını belirtmektedir. Dolayısıyla görelî yoksulluk ülkeler arasında farklılık gösterebileceği gibi ülke içinde de farklı bölgelerde ve kesimlerde değişkenlik gösterebilir. ABD’de yoksul olan bir bireyin Bangladeş’te de yoksul olacağını söylemek her zaman için doğru değildir.

Görelî yoksulluğun mutlak yoksulluktan farklılaştığı nokta, mutlak yoksullukta kişi var olması için gereken temel ihtiyaçları (beslenme, barınma, sağlık) karşılayamazken; görelî yoksullukta bu ihtiyaçları karşılamaktadır. Ancak, insanın temel ihtiyaçlarının ötesinde kendini gerçekleştirme ihtiyacının da olduğu düşünülürse, bu sosyal ihtiyaçlarını karşılayamaması görelî yoksulluk olarak değerlendirilmektedir. Bu karşılaştırmadan yola çıkıldığında, görelî yoksulluğun yoksunluğu da barındırdığı

görülmektedir. Kişi yaşadığı yerdeki diğer insanların yaşam koşullarına sahip olamadığında bunlara karşı yoğun bir istek duymaya başlar ve bu istek o kişide yoksunluk yaratmaya başlar. Yoksunluk ise zamanla kişide yoksulluk algısı yaratmaktadır. Daha iyi bir ev, araba isteği ya da daha iyi bir okulda öğrenim görme isteği kişinin kendisini, kendisinden görece daha yüksek gelirli insanlarla karşılaştırması sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, kişi ekonomik anlamda kendisinden daha iyi durumdaki biriyle ya da birileriyle kendini kıyaslamaktadır ve bu kişinin çevresindekilerle birlikte değerlendirildiğinde görelî yoksul kategorisine girdiği söylenebilmektedir. Bu noktada da gelir adaletsizliğinin artmasından kaynaklanarak görelî yoksulluğun da arttığını söylemek gerekmektedir.

Özetle birey, açlık sınırının üzerinde yer alırken içinde bulunduğu kesime göre daha yoksul olabilir. Kendi ülke şartlarına göre yoksul olan biri ise başka ülkelerle kıyaslandığında yoksul tanımı içerisine dâhil edilmeyebilir. Bir ülkede lüks bir konutta oturamamak ya da son model bir araba sahibi olamamak görelî yoksulluk olarak değerlendirilebilirken; başka bir ülkede açlık sınırının biraz üzerindeki insanların temel besin maddeleriyle düzenli bir şekilde beslenebilme isteği yoksunluk ve görelî yoksulluk olabilmektedir. Dolayısıyla dünyadaki gelir adaletsizliğinin fazla olması yoksulluk tanımlarını, yoksul addedilme kriterlerini de oldukça farklılaştırabilmektedir.

1.1.2. Nöbetleşe Yoksulluk

Konuyla bağlantılı olan ve üzerine çok fazla araştırma yapılmış yoksulluk türlerinden biri de nöbetleşe yoksulluktur. Nöbetleşe yoksulluğu, Türkiye’de 1950’li yıllarda başlayan kırdan kente göç ile ilişkilendirmek gerekmektedir. Tarımda makineleşme ile kırsal nüfusun geçimini sağlayacak işlerin, makinelere teslim edilmesi sonucu kente iş bulma umuduyla göç eden bu kırsal nüfus, kente geldiklerinde kent çeperlerinde barınmaya çalışmaktadırlar. Bu barınma birçok yazılı esere, filme konu

olduğu gibi kaçak yapılaşma şeklinde ortaya çıkmaktadır. Kent merkezi ve çeperi arasında hem ekonomik hem de kültürel açıdan büyük bir fark yaşanmaktadır. Bu kent çeperlerinde kaçak yapılaşma türü ile kente eklenen kesimde ortaya çıkan yoksulluk, literatürde ‘nöbetleşe yoksulluk’ olarak tanımlanmaktadır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2011: 40).

Kırdan kente gelen birinci dalganın kurduğu ekonomik, siyasal, toplumsal ve dinsel ilişkileri kente gelen ikinci dalga da benimsemektedir. Birinci dalga, ikinci dalga üzerinden bu kurdukları ilişkileri işletmekte ve yoksulluğu da kendilerinden sonra gelen bireylere/hanelere devretmektedirler. Bu yoksulluğu bir sistem olarak düşündüğümüzde bunun bazı temel özellikleri bulunmaktadır. Bu özellikleri Işık ve Pınarcıoğlu (2011: 40) şu şekilde belirtmektedirler: a) Bir mekân üzerinden işlemektedir; b) akrabalık ya da hemşehrilik ilişkisi olan ve işgücü piyasasında yer edinmiş biri(leri)yle bağlantıya geçilmektedir; c) işgücü piyasasında elde edilen gelir adil olmayan bir şekilde paylaşılmaktadır ve d) adaletsiz gelirler esas alınarak politik ilişkiler kurulmaktadır. Bu özellikleri özetlemek gerekirse, kırdan kente istihdam amacıyla gelmeyi amaçlayan kişi, kendisinden daha önce kente gelmiş ve istihdam edilmiş bir tanıdığı vasıtasıyla, hem kentte barınma ihtiyacını karşılamak hem de işgücü piyasasında yer edinebilmek için hemşehrilik bağlarını kullanmaktadır. Bu bağlar ise hiyerarşik bir yapı taşımaktadır. Dolayısıyla kırdan kente gelme zamanlarına bağlı olarak gelen her kişi, kendisinden önceki kişiden hem ekonomik hem de sosyal açıdan bir adım geride yer almaktadır.

Konuyla bağlantısının önemi nedeniyle nöbetleşe yoksulluğun özelliklerini, kimler arasında yaygınlık kazandığını irdelemekte fayda vardır. Işık ve Pınarcıoğlu (2001), yoksulların bu yoksullukları ile mücadele etme süreçlerinde kendilerine bazı stratejiler bulduklarını belirtmektedirler. Bu stratejiler başka bir ülkeye, kente göç etme gibi içinde bulundukları yoksul hayattan kurtularak, refah düzeylerini artırma amacı taşımaktadır. Bunu yaparken de bireysel değil genellikle kolektif bir şekilde hareket

etmektedirler (Işık ve Pınarcıoğlu, 2011: 77). Bu kolektif çalışma sayesinde kente göç ettiklerinde hem enformel işgücü piyasasında yer edinebilmekte hem de kendilerine barınma amacıyla gecekondulaşabilmektedirler.

Diğer yandan, gecekondulaşma alanlarının zamanla kentin büyümesi sonucu konumunun değişmesiyle, gecekondulaşma sahiplerinin yoksulluktan kurtuldukları ve hatta bazılarının zenginleştikleri görülmektedir (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001: 77). Siyasi, ekonomik vb. nedenler ile 1980 sonrasında çıkarılan imar afları ise bu gecekondulaşma sahiplerine birtakım çıkarlar sağlamıştır. Bu gelişmelere bağlı olarak, gecekondulaşma sahiplerinin kendilerinden sonra gelen kişilere gecekondulaşmaları kiraladıkları görülmekte ve oluşturulan bu sistem ‘nöbetleşe yoksulluk’ olarak nitelendirilmektedir (Işık ve Pınarcıoğlu, 2011: 77).

Nöbetleşe yoksulluğun oluşum sürecinde kolektif, dayanışmacı bir hareketten bahsedilse de eşitlikten bahsetmek pek de mümkün değildir. Her alanda olduğu gibi burada da güç temelli ilişkiler kurulmaktadır. Işık ve Pınarcıoğlu (2011; 81), nöbetleşe yoksulluğun sınıfla bağlantısını ise şu şekilde ifade etmektedirler: “*Nöbetleşe yoksulluk kültürel temellerden beslenen bir ekmek kavgası süreci, başka bir deyişle, kültür ile sınıfsallığın iç içe girdiği bir süreçtir; lakin bu, nihayetinde bir yoksulluk stratejisi olarak sınıfsal bir süreçtir. Bu sınıfsallık formel olarak algılanan bir sınıfsallıktan farklı bir noktada durmakta, enformelden dinamizm kazanan bir sınıfsallık olarak karşımıza çıkmaktadır.*”

Sonuç itibarıyla, her ne kadar yoksulluk olarak belirtilmekteyse de nöbetleşe yoksulluk, içinde zenginleşmeyi de barındırmaktadır. Ancak; bu kolektif değil bireysel ve enformel bir zenginleşmeyi ifade etmektedir. Diğer yandan bu zenginliğin kültürel bir sermaye yaratıp yarat(a)madığı konusu da önem taşımaktadır. Yukarıda bahsedildiği gibi gecekondulaşma sahiplerinin gecekondulaşma alanlarını satmalarıyla elde ettikleri maddi geliri tekrar maddi bir gelir etmek için kullanıp kullanmadıkları araştırılmalı ve bu zenginliğin

süreğen bir niteliğinin olduğu da tartışılmalıdır. Dolayısıyla sınıfın sadece gelir üzerinden analiz edilmediği kabulünden hareketle, gelirin kültürel anlamda ve yaşam şekillerinde bir değişikliğe sebep olup ol(a)madığı konusu da araştırılmalıdır. Tüm bu durumlar dikkate alındığında ise nöbetleşe yoksulluğun sınıfla bağlantısı olduğu vurgusu yapılabilmekte ve yoksulluğu sınıfsal bir zeminde tartışma imkânı sunabilmektedir.

1.1.3. Kentsel Yoksulluk

Bu başlıkta yoksulluk türleri içerisine dâhil edilen ve yoksulluğun kentlerdeki haline yani kentsel yoksulluğa, bunun nereden kaynaklandığına ve nasıl yaşandığına bakılmaktadır. Kentsel yoksulluğun şüphesiz ki kentleşme ve gecekondulaşma ile yakın bir ilgisi bulunmaktadır. Dolayısıyla kentin, kentleşmenin ve gecekondulaşmanın literatürde nasıl tanımlandığına değinmek, kentsel yoksulluğu anlamak için önem arz etmektedir.

İnsanların mekânsal anlamda üzerinde yaşadıkları toprak parçasına “kent” ya da “köy” denilmektedir (Keleş, 2010: 97). Kenti köyden farklılaştırarak tanımlayabilmek için bazı kıstaslar kullanılmaktadır. Bunlar, yönetsel, nüfus, ekonomik ve sosyolojik ölçütlerdir (Keleş, 2010: 97-98). Tüm bu ölçütlerden yola çıkarak, belli bir nüfusa sahip (20.000’den fazla), tarım dışı ekonomik uğraşın hâkim olduğu, belediye sınırları dâhilinde bulunan ve işbölümünün, farklılaşmanın ve uzmanlaşmanın olduğu mekânlara kent denilmektedir.¹

Bu noktada kentleşmenin ne olduğuna değinmek de konunun anlaşılır olması için önem arz etmektedir. Ancak kentleşmenin dar anlamda ve geniş anlamda olmak üzere iki tanımı bulunmaktadır. Burada daha açıklayıcı olan geniş anlamda kentleşme

¹ Tezin konusu göz önüne alındığında tezin sınırlılıkları kapsamında kentlerin ortaya çıkışı tezde detaylı olarak anlatılmamaktadır. Detaylı bilgi için, Henri Pirenne’nin Ortaçağ Kentleri ve Lewis Mumford’un Tarih Boyunca Kent kitaplarına bakılabilir.

tanımı yapılması faydalı olacaktır. Keleş'e göre (2010: 27) geniş anlamda kentleşme, *“sanayileşmeye ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artması ve bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında artan oranda örgütlenme, işbölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikimi sürecidir”*. Buradan hareketle, kenti tanımlarken kullanılan ölçütler ışığında kentleşmenin salt ekonomik saiklerle ilişkili olmadığı, toplumsal faktörlerin de rol oynadığı görülmektedir.

Kentleşmenin ekonomik sebebi olarak, kırın çözülmesi ve kırsal nüfusunun iş bulma amacıyla sanayinin görece geliştiği kentlere göç etmesi gösterilebilmektedir. 18. ve 19. yüzyıllarda İngiltere’de sanayinin gelişimi ile birlikte kırlarda yaşanan mülksüzleşme kentlere göçün önünü açmıştır (Yıldırımaz, 2010: 400). Türkiye’de de durumun farklı olmadığı söylenebilmektedir. 1950’li yıllarda başlayan kırdan kente göçün ardındaki ekonomik saiklerden ikisi, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Marshall Planı doğrultusunda tarımda makineleşme olarak gösterilmektedir. Bunların, yaşanan göçün direkt olarak nedeni olduğunu söylemek sığ kalmakla birlikte; nüfusun artması ve bu nüfusun kırdaki işleyecek toprak bulamaması ve kırdaki bölüşüm ilişkilerinin değişmesi de göçün sebeplerindendir. Bu nedenlerin birbirleri ile etkileşim içinde olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Göç edenlerin kente gelmesi ile birlikte İkinci Dünya Savaşı’ndan etkilenen ve savaşın olumsuz etkilerinden henüz kurtulamayan Türkiye’nin, bu göçe hazırlıklı olduğu söylenememektedir. 1940’lı yılların sonları ve 1950’li yılların başlarında kente olan göçü ne istihdam edecek sanayi ne de barındıracak konut vardı. Dolayısıyla kente göç eden kırsal nüfus kendi çabaları ile konut inşa etmeye başlamışlardır. Bu konutlar 1940’lı yılların sonlarından itibaren hala var olan “gecekondular”dır. Gecekondunun ne demek olduğunu hemen hemen herkes bilse de bir tanım getirmekte fayda vardır. Gecekondur, hazine arazisi ya da şahıs arazisine, herhangi bir izin olmaksızın, kentsel

hizmetlerden yoksun –özellikle altyapı- ve alelacele yapılmış bir konut türüdür (Yıldırımaz, 2010: 444). Türkiye'nin gecekondulaşmasının İngiltere ve Hindistan arasında bir yerde olduğu belirtilmektedir. Şöyle ki; İngiltere'de kente göç edenlere belediyelerin yaptığı konutlardan dağıtıldığı, Hindistan'da ise kente göç edenlerin park, sokak vb. yerlerde yattığı, Türkiye'de ise göç eden bireylerin kendi çabaları ile yaptıkları gecekondularla barınma sorununu çare aradıkları görülmektedir (Yıldırımaz, 2010: 444). Kırdan kente göç edenlerin barınma sorununa kendi yöntemleri ile çare bulmalarının enformel kurum ve mekanizmaların sayesinde olduğu belirtilmektedir ve bir önceki başlıkta incelenen *nöbetleşe yoksulluk* denilen ilişkiler sisteminin en önemli bir parçası olduğu söylenmektedir (Işık ve Pınarcıoğlu, 2011: 96).

Kentsel yoksulluk denildiğinde, kırdan kente göç eden kişilerin iş bulamama nedeniyle gelirlerinin olmaması anlaşılmaktadır. Kırdan kente göçün birçok nedeni vardır ve bunlar göçe doğrudan ya da dolaylı şekillerde etki etmektedir.

İlhan Tekeli (1998: 11), kişilerin mekânda yer değiştirmesinin sanayi toplumunun üretim düzeni açısından üç temel sonucu olduğunu belirtmektedir: Emegin, sermayenin ve tüketicinin ya da pazarın yer değiştirmesi. Üretim biçimindeki değişiklik yani tarımdan sanayiye geçiş her zaman birbirlerini tamamlayıcı nitelikte olmamaktadır. Dolayısıyla tarımda görülen makineleşme ve sanayide yaşanan ilerlemenin örtüşmediği zamanlarda, özellikle kırsal yapının değişim yaşaması ile birlikte kırdan kente göç yaşanmış ve göç eden işgücünün barınma sorunu ortaya çıkmıştır (Yıldırımaz, 2010: 441). İkinci dünya savaşı sonrası inşaat faaliyetlerinin durması, kira fiyatları için koyulan kısıtlamalar gibi nedenlerle kente göç edenlere devlet konut yapamamış ve göç edenler barınma sorunlarını kendileri çözmek zorunda kalarak 'gecekondular' yaparak kentte yaşamaya başlamışlardır.

Kırdan kente yaşanan bu göçün ekonomik, siyasal ve toplumsal birçok sonuçları mevcuttur. Toplumsal anlamda, kırdaki yaşam biçimlerini ve kır kültürünü

kente taşımaya çalışma gösterilebilmektedir. Gecekondularda yaşayan kırsal kökenli insanların kent kültürüne adapte olmaları, uzun bir süreç gerektirmektedir. Diğer yandan, daha önce de bahsedilen imar affı gibi politikalarla gecekondu sahipleri hazine ya da şahıs arazisi olan toprak parçalarının sahibi olmaktadır ve kentin değişen yapısıyla birlikte buralardaki kentsel rantı da ele geçirmektedirler. Ayrıca gecekondularda yaşayan kır kökenli insanlardan siyasi rant sağlamak amacıyla siyasilerin gecekonduyla ilgili olarak yasa çıkarttıkları da bilinmektedir.

Kırdan kente ilk olarak göç edenlerin kırla bağlarını hem kültürel hem de ekonomik anlamda koparmadığı, böylece kente tutunma süreçlerinde kırdaki mülklerinden maddi bir getiri sağladıkları bilinmektedir (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001: 114). Diğer yandan kente göç edenler ‘hemşehricilik’ anlayışı dâhilinde birbirleriyle dayanışmacı bir şekilde kentte tutunma başarısı göstermektedirler. Dolayısıyla 1970 öncesinde kırdan gelenlerin barınma, kentsel hizmetler ve işsizlik gibi sorunlar yaşadığını ancak bu sorunların giderilmeye çalışılmasıyla kentte tutundukları ve bir kısmının zenginleştiği de söylenebilmektedir.

1980 sonrasında ekonomideki ve politikadaki değişiklikler nedeniyle kentsel ilişkilerin de değiştiği ve kentsel ranttan pay almak isteyenlerin sayısının arttığı görülmektedir (Işık ve Pınarcıoğlu, 2011: 127). Bu dönemde kentte kalabilmenin yolu, kentsel ranttan ne ölçüde pay alabildiğine bağlı hale gelmektedir. Bu durumda kentin çeperlerinde kent yoksullarının kente tutunmaya çalıştığı görülmektedir. Diğer yandan kentte eskiden beri var olanlar kendilerine kentle ilişkileri sınırlı tutabileceği “güvenlikli” yerlerde hayatlarına devam etmektedir. Kent içinde gelir grubu açısından çizgileri daha belirgin olan bir ayrım yaşanmakta ve bu da küreselleşmenin ayrıştırıcı etkilerinin daha fazla olmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenledir ki kent yoksullarını anlatırken 1980 öncesi ve 1980 sonrası ayrımı yapmak önem arz etmektedir. 1980

sonrası kent yoksullarının durumuna yakından bakılması, geniş ölçekte yaşanan değişimi ve yoksulları daha iyi analiz edebilme imkânı tanıyacaktır.

1980’li yıllarda, Türkiye’nin benimsediği ithal ikameci sanayileşme modelinden vazgeçildiği görülmektedir. Bu vazgeçiş ise toplumda zenginleşebilmek adına farklı roller benimseyen aktörlerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2011: 155). Bu değişen koşullar karşısında kent yoksulları kente tutunmaya çalışabilmek için ‘nöbetleşe yoksulluk’ denilen ilişkiler sistemini geliştirmektedirler. Nöbetleşe yoksulluk, kente önceden göç edenlerle kentte var olan grupların, kente sonradan göç eden ve kentte bulunan imtiyazsız grupların üzerinden kazanım sağlama çabaları olarak belirtilebilmektedir (Işık ve Pınarcıoğlu, 2011: 155). Dolayısıyla bu ilişki ağı içerisinde hiyerarşik bir güç ilişkisi olduğu ve kente sürekli olarak yapılacak göçlerle birlikte her gelen kişiye devredilebilen bir yoksulluk olduğu söylenebilir. Buradan hareketle, nöbetleşe yoksulluk sistemi kentteki yoksullara işaret etmekle birlikte, bu yoksulların kentte tutunabilmek için gereken dayanışmacı ağları da sağlamaktadır. Nöbetleşe yoksulluğun, hem yoksullaştıran hem de yoksullara destek sağlayan paradoksal bir yapı olduğunu söylemek mümkündür.

1970’li yıllardan itibaren yaşanan ekonomik ve politik değişimler şüphesiz ki genelde kentleşmeyi, özelde de gecekonduları etkilemektedir. Gecekonduların, kent çeperinin genişlemesiyle kent merkezlerinde kalması ve belediye hizmetlerinin ulaşması buraların değerini artırmakta ve rant elde etmek, birçok aktörün ortaya çıkmasına sebebiyet vermektedir. Buralarda arsa elde etmeye çalışan insanlar birbirleriyle mücadele içerisine girmektedirler. Ayrıca gecekondulaşmanın ilk dönemlerinde, gecekonduyu yapan aynı zamanda onu kullanacak kişi iken 70’li yıllarla birlikte gecekondu yapımı ve satımı başlamıştır ve gecekondu ‘meta’ haline getirilmiştir (Işık ve Pınarcıoğlu, 2011: 162). Dolayısıyla gecekondu alanları hızla değer kazanmış ve hem gecekondu sahipleri hem de bu alanlarda arsa elde edenler zenginleşmeye

başlamışlardır. Edebiyatımızda da sıkça gördüğümüz bir durum olan gecekonduların apartmanlara dönüşmesi süreci hız kazanmıştır. Gecekonduda yaşayan ve enformel sektörde çalışan kent yoksullarının zaman içerisinde zenginleşmesi, çoğu araştırmacı ve kentte eskiden beri yaşayanlara, “*bunlar mı yoksul*” türü değerlendirmeler yapmaya sebebiyet vermiştir (Işık ve Pınarcıoğlu, 2011: 176).

Türkiye’de kırdan kente göç sonucu barınma problemine kendilerince çözüm bulma sonucu ortaya çıkan gecekonduların geçirdiği dönüşüm, üzerinde çok fazla çalışma yapılacak kadar önemli bir konudur. Ancak kent yoksullarının yaşanan gelişmelerle zenginleşmesi sadece onların yaptığı eylemlerle ilişkili değil, ülkenin benimsediği ekonomi politikaları ve siyasi perspektifle ilgilidir. Diğer yandan yukarıda da bahsedildiği gibi, zenginleşmenin sadece maddi edinimin yanı sıra kültürel bir zenginlik de kazandırıp kazandırmadığı noktası aydınlatılmış değildir. Ezcümle, kentte dışlanan ve kentin zorlayıcı yaşam koşullarında hayatta kalmaya çalışan kent yoksullarının, tek başlarına zengin olmaları tabii ki mümkün görünmemektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL SINIFLAR VE YOKSULLUK

Bir önceki bölümde, yoksulluğun ne olduğuna ve yoksulluk türlerine değinilmektedir. Bu bölümde ise yoksullukla sıkça bağlantı kurulan, toplumsal sınıflar ele alınmaktadır. Çalışmada, yoksulluğu bireylere indirgeyen bakış açısından ziyade, yoksulluğun sınıfsal bir durum olduğu ön kabulü doğrultusunda ‘toplumsal sınıflar ve yoksulluk’ başlığı altında yoksulluğun sınıfsal boyutu tartışılacaktır. Aralarındaki ilişkinin anlaşılabilir olması için öncelikle sınıf kavramının ne ifade ettiği ve sınıf üzerine yazılar yazmış düşünürlerin çalışmaları, iki başlık altında incelenecektir.

2.1. Sınıf

Dünyadaki dengeleri değiştiren ve birçok değişimin başlangıcı, sebebi olan Sanayi Devrimiyle sınıf oluşumunun yakından ilgisi bulunmaktadır. Bugünkü haliyle sınıf kavramının temelleri, Sanayi Devriminin getirdiği üretim ilişkilerinde yatmaktadır. Ancak ‘sınıf’ kavramı endüstri öncesinde, Roma halkının birtakım ekonomik ve savaş/savunma politikalarıyla ilgili olarak, mülk esasına göre bölünmesi anlamına gelmektedir (Edgell, 1998: 11). Bu tanımdan hareketle başlangıçta sınıfın ekonomik temellere ve mirasa dayandığı söylenebilir. Ancak endüstri devrimiyle birlikte toplumun yeniden örgütlenme içine girdiği bilinmektedir. Yeni dönemde, kişiler doğuştan değil becerilerine göre sınıf aidiyetleri kazanmaktadır (Edgell, 1998: 11).

Bugünkü anlamda sınıfı tanımlayabilmek, sınıfa herkes tarafından aynı şekilde anlaşılacak bir açıklama getirmek ise oldukça zor görünmektedir. Sınıf denildiğinde, kimi statü algımlarken kimi sınıfı ekonomik temeller üzerinden düşünmektedir. Dahası, sınıf teriminin artık bir şey ifade etmediğini, sınıfların yok olduğunu düşünenler bile

bulunmaktadır. Bu bölümde, muğlak bir hal alan sınıfın ne olduğu, nasıl tanımlar getirildiği ve bu çalışma için ne anlama geldiği üzerinde durulacaktır.

Sınıfların nasıl ortaya çıktığıyla ilgili olarak Ergunalp (2016), yerleşik hayata geçilmesiyle birlikte, tarım ve hayvancılık üretimi yapılmaya başlandığını, işbölümünün ve mesleklerin oluştuğunu ve bunların da özel mülkiyetin önünü açtığını belirtmektedir. Ayrıca, klanlar arası savaşların köle alımına sebebiyet verdiğine ve üretimin de ihtiyaç duyulandan daha fazla yapıldığına işaret etmektedir (Ergunalp, 2016: 64). Dolayısıyla kölelerin ve artık ürünlerin varlığı sınıfın ilk belirtileri olarak gösterilebilmektedir. Bu bilgiler, sınıfın nasıl oluştuğuna ışık tutmaya çalışmakla birlikte, sınıfın endüstri sonrasında üretim ilişkilerindeki yarattığı değişikliklerden yola çıkılması, çalışmanın konusuyla daha bağlantılı olmaktadır. Konu itibariyle, endüstrileşmeyle oluşan sınıf aktarımı daha açıklayıcı olmaktadır.

Sınıfın bir tanımının yapılması zor olsa da sınıf konumunun belirlenmesi önem arz etmektedir. Bu konuda muğlaklığı giderici bir konumlama, Sungur Savran'ın analizlerinde görülebilmektedir. Savran (2014: 27), sınıfların toplumsal üretimle yakından ilgili olduğunu ve üretim araçlarının mülkiyetinin de toplumsal üretimdeki yerin belirlenmesinde ana unsur olduğunu belirtmektedir. Sınıfı sadece toplumsal üretimle ele almamak ve üretimin dışında sınıfla ilişkilendirilen tüketim, bölüşüm, üretken emek gibi başka unsurların da olduğundan bahsetmek gerekmektedir (Savran, 2014: 28).

Sınıf kavramıyla ne anlatılmaya çalışıldığına geniş perspektiften bakılarak kısaca anlatıldıktan sonra, sınıfı ele alış biçimlerinin farklı olmaları nedeniyle klasik ve yeni sınıf yaklaşımları olarak iki başlık altında irdelemenin, tartışmayı daha anlaşılır hale getireceği düşünülmektedir.

2.1.1. Klasik Sınıf Yaklaşımı

Sınıf kelimesine yüklenen anlam dolayısıyla bu kelimenin bir kavramı ifade etmesi, 18. yüzyılın sonlarına doğru İngiltere’de, 19. yüzyılda ise Avrupa’da karşımıza çıkmaktadır (Başaran, 2017: 216). Dönem itibariyle, hem toplum yapısı hem de çalışma ve üretim ilişkileri hızla değişmektedir. İlk sosyologlar ve siyaset bilimciler de bu değişiklikleri sınıf kavramı üzerinden anlamaya ve çözümlemeye çalışmaktadırlar. Bu başlıkta, klasik sınıf anlayışı içerisinde Karl Marx’ın ve Max Weber’in sınıfı nasıl anlattıkları incelenmektedir.

Karl Marx’ın eserlerinde sınıf kavramına tam olarak bir tanım getirilmemiş ve sınıf teorisi tamamlanmamış olsa da, kavram önemli bir noktadadır. Marx’ın sınıf çözümlemesi, kendinden sonrakiler için öncü bir çalışma niteliğindedir. Marx, sınıfın varlığının kendinden önce bulunduğunu, ancak sınıf teorisine getirdiği yeniliğin şunlar olduğunu belirtmektedir: “1) *Sınıfların varlığı sadece üretimin belli tarihsel gelişim evrelerine bağlıdır; 2) Sınıflar mücadelesi zorunlu olarak proletarya diktatörlüğüne varır; 3) Bu diktatörlük de tüm sınıfların ortadan kalkmasından ve sınıfsız bir topluma geçişten ibarettir*” (Beneton, 1991: 16). Diğer yandan Marx, önemli eseri Kapital’de sınıf konusunu ancak üçüncü kitapta anlatmaktadır ki bu kitabın plan dâhilinde tamamlanmamış olduğu da bilinmektedir. Engels, Marx’ın el yazmalarından sınıfla ilgili notlarını kitaba aktarmaya çalışmıştır. Engels’in eksik olsa da, Marx’ın sınıfla ilgili doğrudan yazdıklarına yer vermek, Marx’ın sınıf anlayışını anlamada fayda sağlayacaktır. Marx Kapital’in üçüncü kitabında şunları demektedir: “*Gelir kaynakları sırasıyla ücret, kar ve toprak rantı olan sadece işgücü sahipleri, sermaye sahipleri ve büyük toprak sahipleri; dolayısıyla ücretliler, kapitalistler ve büyük toprak sahipleri, kapitalist üretim sistemine dayalı modern toplumun üç büyük sınıfıdır.*” (Marx, 2016: 865).

Marx'ın sınıf teorisi, dünyadaki toplumsal ve ekonomik ilişkileri derinden etkileyen endüstri devrimine dayanmaktadır. Marx, endüstriyel kapitalizmle birlikte kurulan ekonomik ilişkilerin temelini özel mülkiyet olduğunu ve bunun da üretim araçlarına sahip olma ya da olmama anlamına geldiğini belirtmektedir. Bu durumda üretim araçlarına sahip olanlar ve olmayanlar olarak, toplum iki ana sınıfa ayrılmaktadır (Edgell, 1998: 13). Bu durumu Marx ve Engels (Marx ve Engels, 2009) şu şekilde belirtmişlerdir: “...Bir bütün olarak toplum git gide iki büyük düşman kampa, birbirleriyle doğrudan doğruya karşı karşıya gelen iki büyük sınıfa ayrılmaktadır: Burjuvazi ve proletarya.” Bu iki sınıf düşmanlığı, üretim araçlarına sahip olanların, emek güçlerini satanları, kapitalizmin gereği olarak kâr hırsı nedeniyle aşırı çalıştırması yani sömürmesi aracılığıyla artı değer üretme isteği yaratmaktadır.

Marx'ın eserlerine bakıldığında sömürü, emek gücü, üretim araçlarına sahip olma gibi kavramlara ek olarak, sınıf mücadelesi de detaylı bir şekilde anlatılmaktadır. Hatta teorisinin büyük bir kısmını, sınıf mücadelesi oluşturmaktadır (Beneton, 1991: 17). Bunu da Komünist Manifesto'nun ilk cümlesinde görmek mümkündür: “*Şimdiye kadarki bütün toplumların tarihi, sınıf mücadeleleri tarihidir.*” (Marx ve Engels, 2009).

Klasik sınıf yaklaşımlarından biri olan Weber'in sınıf analizine kısaca değinmek, Marx'ın sınıf anlayışıyla farklı olduğu noktaları belirleyebilmek ve sınıfa bakış açılarını değerlendirebilmek için gerekmektedir. Öncelikle literatürde, Max Weber'in sınıf analizinin, Marx'ın analizinin genişletilmiş bir hali olduğu belirtilmektedir (Edgell, 1998: 20). Bunun dayandırıldığı nokta ise Weber'in teorisinde toplumun hiyerarşik katmanlardan oluştuğu savıdır (Edgell, 1998: 20). İlk olarak, Marx sınıf analizini iktisadi etmenler üzerinden yaparken; Max Weber değerler açısından sınıf ayrımı yapmaktadır. Weber, bireyin çıkarını yönlendiren sadece düşünceler değil, aynı zamanda etik ya da dini değerler de olabileceğini düşünmektedir (Beneton, 1991: 35).

Weber'in teorisini inceleyebilmek ve Marx'ın sınıf anlayışıyla karşılaştırma yapabilmek için Weber'in kapitalizme bakış açısını irdelemek gerekmektedir. Weber, Marx'ın aksine, endüstriyel kapitalizm eleştirisi yapmamakta ve kapitalizmi olumlamaktadır. Çünkü Weber, bürokrasinin diğer yönetim biçimlerinden daha etkin olduğunu ve bürokrasiye imkân veren sistemin de kapitalist sistem olduğunu savunmaktadır (Edgell, 1998: 21). Weber ayrıca, sosyalizmin insanları tembelleştireceğini, fakat insanların yaşamlarını idame ettirebilmeleri ve işsiz kalmamaları için kapitalizme karşı gelmeden kapitalist ekonomik düzenin içerisinde yer almaları gerektiğini belirtmektedir (Weber, 1997: 48). Buradan şu fikre varılabilmektedir: Weber bürokrasiyi savunurken sosyalizmle birlikte insanları, bürokrasinin getirdiği robotlaştırıcı etkinin iyice sarmalına sokacağını, ancak kapitalizmin rekabetçi yanının insanları daha aktif kılacağını düşünmektedir. Ayrıca, nasıl bir işçi, işini kaybetmemek için çalışmak zorundaysa; işverenin de elindekileri yitirmemesi için piyasada etkin olması gerekmektedir.

Weber'in yazılarında öne çıkan bir diğer kavram ise “fırsat” tır. Fırsat Weber tarafından, piyasadaki mallara ya da kıtlığa erişim olarak tanımlanmaktadır (Breen, 2014: 50). Weber'in sınıf ayrımını dayandırdığı nokta da işte bu fırsatlardır. Çünkü Weber aynı fırsatları paylaşan insanların birlikte bir sınıf oluşturduğu düşüncesini benimsemektedir. Kapitalizm ise çalışan, tembel olmayan bireyin piyasadaki çıktılarına erişme fırsatını arttırmaktadır. Birey piyasada nasıl bir rol aldıysa ona göre sınıfsal bir konum elde edebilmektedir.

Weber temelde “mülk sahipliği” ve “mülksüzlük” kıstasıyla sınıfların oluştuğunu düşünmekle birlikte, sosyal tabakalaşmadan bahsetmektedir ve kişilerin sahip oldukları fırsatların/ayrıcalıkların niteliğine göre de sınıfları çok fazla alt gruplara ayırarak karmaşık bir sınıf analizi sunmaktadır (Edgell, 1998: 23).

Bu başlıkta, klasik sınıf yaklaşımı doğrultusunda, Marx'ın ve Weber'in sınıfı hangi ölçütlerle birbirlerinden ayırdıkları üzerinde durulmaktadır. Marx'ın üretim araçlarına sahiplikle analiz etmeye çalıştığı, Weber'in ise statü üzerinden kişilerin sınıfsal konumlarını belirlediği görülmektedir.

2.1.2. Yeni Sınıf Yaklaşımı

Bir önceki başlıklarda klasik sınıf yaklaşımı çerçevesinde Karl Marx'ın ve Max Weber'in sınıf teorisi ana hatlarıyla ele alınmıştır. Bu başlıkta ise, tezin esas konusunun daha anlaşılabilir kılınması için çağdaş sınıf teorileri üzerinde durulacaktır.

Yeni sınıf yaklaşımından bahsederken, Marx ve Weber sınıf teorilerinin esas alınarak, yeni katkılar belirtilmelidir. Sınıfın yeniden tartışılmasının nedeni olarak, değişen toplumsal yapı gösterilmektedir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra teknolojinin gelişmesi, çalışma hayatında birtakım değişiklikler yaratmıştır. Yeni işlerin ve mesleklerin ortaya çıkması, işbölümünün ve alışlageldik istihdam biçiminin değişmesi, teknolojinin gelişmesinin sonucu olarak görülmektedir.

Endüstri devrimiyle birlikte toprakla bağıını koparan insanların kente gelmeleri ve fabrikalarda çalışmaya başlamaları, o dönem için çok farklı bir çalışma pratiği sunmuştur. Çalışma saatlerinin ve koşullarının son derece ağır olmasına rağmen, emekleri karşılığında kazandıkları ücret ise kent koşullarında hayatlarını idame ettirmelerine imkân sağlamamıştır. Dolayısıyla temel gereksinimleri bile karşılamakta zorlanan bu işçi sınıfının, herhangi bir birikim elde etmesi mümkün görünmemektedir. Marx'ın dediği gibi, o dönemde işçilerin “zincirlerinden başka kaybedecek bir şeyleri” yoktur. Fakat kapitalizmin neoliberal döneminde, ücretleri baskılanmış olan ve hayat standartları oldukça düşük olan emekçilere, finans alanının kapitalizmle birlikte genişlemesiyle krediler aracılığıyla aslında onların olmayan paralar verilerek

kaybedebilecekleri şeyler almalarının önü açılmaya çalışılmakta ve bu durum da sınıf mücadelesine zarar vermeye başlamaktadır.

Sınıf kavramını tekrar düşündürten etken ise, bir önceki paragrafta kısaca bahsedilen, Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere’de uygulanmaya başlayan ve kısa zamanda tüm dünyaya yayılan kapitalizmin neoliberal dönemi ve politikalarıdır. Neoliberal politikaların uygulanmasıyla, ekonomik, sosyal, kültürel ve toplumsal anlamda, geniş bir yelpazede değişiklikler yaşanmaktadır. Hem neoliberal politikaların yaygınlık kazanması, hem de kitle iletişim araçlarının toplumların kültürlerinin her yere ulaşabilmesinin önünü açması nedenlerine bağlı olarak insanların yaşam tarzları da değişmektedir.

İnsanların yaşam tarzlarının ve mesleklerin endüstri devrimi zamanına göre çeşitlenmesi, sınıf kavramını tekrar düşündürmekle birlikte, bu durum sınıfın sona erdiği fikrini doğurmamaktadır. Ayrıca, sadece statü, gelir ve meslek grupları üzerinden sınıfsal konumları belirlemek Weber’in sınıf analizine tekabül etmektedir ki bu durum da sınıfı ve sınıfsal mücadeleleri açıklamada yeterli olmamaktadır. Ancak, istihdam biçimlerinin ve mesleklerin karmaşık ve çeşitli hale gelmesi, ücretli çalışan kategorisinde olup da kol gücüne dayanarak çalışmaya dayanmayan mesleklerin ortaya çıkmasıyla sınıfı irdelemek ve “orta sınıf” kavramından bahsetmek gerekmektedir.

Günümüzde orta sınıf kavramının sıkça dile getirilmesi ve tartışılması, onun yeni bir kavram olduğu fikrini akıllara getirmektedir. Ancak, bu kavrama ilişkin, sınıf teorisi üzerine çalışma yaparken, Marx tarafından açıklama getirildiği, o dönem için işçi sınıfı ya da kapitalistlere dâhil edilemeyen kesimi, nereden konumlandırmak gerektiği belirtilmektedir. Marx’ın toplumu net çizgilerle sınıflara ayırmadığı, ara tabaka olarak adlandırdığı ve küçük burjuvazinin orta sınıfı oluşturduğu belirtilmektedir (Aslan, 2012: 58). Marx’a göre orta sınıf olarak addedilen kesim, kendi hesabına çalışan kişileri kapsamaktadır. Ancak şunu da belirtmek gerekmektedir ki; Marx’ın görüşü

doğrultusunda, orta sınıfın kapitalist sistemde eriyeceğini yani ya yoksullaşarak emeğini satarak hayatını idame ettireceğini, bir anlamda proleterleşeceğini ya da sistemle uyumlu bir şekilde çalışarak zenginleşeceğini ve sermayedar kesime dâhil olacağı çıkarımı yapılabilmektedir. Dolayısıyla, toplumun iki ana sınıfta kutuplaştığı görülecektir.

Weber'in orta sınıfa ilişkin düşüncelerine yer vermek gerekirse; insanların sınıfsal konumlarını belirlemede kullandığı en önemli kıstas, kişilerin piyasaya göre nasıl konumlanmakta olduğudur. Dolayısıyla Marx'ın söylediğinin aksine toplumların iki ana sınıf üzerinden değerlendirilemeyeceğini statü ve fırsatları elde edebilme gibi kriterlere dayanarak toplumlarda dört sınıfın olduğunu belirtmektedir. Marx'ın sınıflarına ek olarak Weber'in diğer iki sınıfı, Marx'ın kapitalist bir sistemde varlığını sürdüremeyeceğini ve eriyeceğini söylediği küçük burjuva ile statü olarak emek güçlerini satanlardan daha üst düzeyde olan yetkin orta sınıftır (Yıldırım, 2017: 175).

Klasik sınıf anlayışında, orta sınıfa ilişkin tam olarak bir açıklama getirilmediği görülmektedir. Bunun nedeni de toplumların dönüşmeye başlaması ve bu dönüşüm devam ederken toplumun analiz edilmeye çalışılması olarak gösterilebilmektedir. Ancak toplumların dönüşümünün statik bir şey olmadığı kabulünden hareketle, çağdaş sınıf yaklaşımında orta sınıf nasıl ele alınmaktadır ve orta sınıfa dâhil edilen mesleklerin, toplulukların neler olduğunu incelemek tezin asıl konusunun anlaşılmasına da fayda sağlamaktadır.

Beneton, modern toplumun, iki devrimden oluştuğunu ve bu devrimler sonucunda günümüz toplumlarına evrildiğini belirtmektedir. Bu devrimlerden biri demokratik devrim, diğeri ise sanayi devrimidir (Beneton, 1991: 92). Demokratik devrimle birlikte eşitlikçi düşüncenin toplumlarda yaygınlık kazandığı ve sanayi devriminin de alışlagelen çalışma şekillerini değiştirdiği kabul edilmektedir. Sanayi devrimi neticesinde daha önce tarımla uğraşan insanların fabrikalarda, madenlerde

çalışmaya başladığı, topraktan büyük bir kopuş yaşadığı görülmektedir. Bu durum ise, kendinden öncekilerin yöntemleriyle kendi deneyimlerini harmanlayarak çalışan, belli bir çalışma disiplini olmayan tarım insanları için bambaşka bir çalışma şekli yaratmaktadır. Bu yeni çalışma şekli de sürekli olarak değişmektedir.

Çalışma hayatında yaşanan değişim ülkeden ülkeye farklılık gösterse de bu, zaman açısından olmaktadır; ancak değişimin çizgileri birbirine benzemektedir. Dolayısıyla dünyada farklı zamanlarda olsa da, tarım nüfusunun azalması, sanayi sektöründe çalışan sayısının gittikçe artmasına sebep olurken sanayideki bu artış ise bir süre sonra tıkanmaya neden olmaktadır. Bu tıkanıklık ise kişilerin hizmet sektöründe çalışmaya başlamasıyla giderilmeye çalışılmaktadır. Sektörlerin çeşitlilik göstermesi ve topraktan kopan nüfusun hizmet sektöründe de istihdam edilmeye başlanması vasıflılığa olan ihtiyacı da arttırmaktadır ve bu durum da mesleklerde çeşitlilik yaratmakta ve mesleki statüler de birbirlerine yakınlaşmaktadır (Beneton, 1991: 93).

Mesleklerin vasıflı çalışanlar gerektirmesi ve kol gücüyle yapılacak işlerin azalması çalışanlara boş zaman sağlamaktadır. Bu durum ise insanların yaşam şekillerini ve uğraş alanlarını değiştirmektedir. Diğer yandan vasıflı işlerin ücret açısından kol gücüyle çalışmaya göre daha iyi bir düzeyde olması, insanların birikim yapma ve mülk edinme isteklerini de kamçılamaktadır. İnsanların kapitalist sistemle uyumlu bir şekilde yaşaması kaybedecek şeylerinin olmasına ve mücadele etme yetilerini yitirmelerine neden olmaktadır. Günümüzde bankacılık sektörünün hayli gelişmesiyle kredi sistemi aracılığıyla insanların, yeterli geliri olmadan dahi mülk edinmesi kolaylaştırılmakta ve borçlu hale getirilmektedir. Bu borçluluk ise insanların her türlü gelir getirici işlerde çalışmaya mecbur kalmasına zemin oluşturmaktadır.

Mesleklerin çeşitlenmesi, mesleki gerekliliklerin değişmesi ve günümüzde çok farklı sektörlerde yeni işlerin ortaya çıkması eski çalışma biçimlerini değiştirmektedir, esnek çalışma şekillerinin gittikçe yaygınlaşmasına da ortam hazırlamaktadır. Bu

değişimler sınıf yapısında da değişim yaşatmaktadır. Bu değişimlerden hareketle son zamanlarda sıklıkla kullanılan bir kavramdan da bahsetmekte fayda vardır: Prekarya.

Prekarya, ‘precarious’ (güvencesiz) ve ‘proletariat’ (proletarya) kelimelerinin birlikte kullanımıyla oluşturulan yeni bir kavramdır (Standing, 2014: 21). Prekarya klasik sınıf anlayışının ötesine geçerek, değişen ekonomik ve toplumsal yapıya paralel bir şekilde oluşmakta olan bir sınıfı kastetmektedir. Prekaryanın oluşumuna bakmak tezin asıl sorunsalının anlaşılmasına da fayda sağlamaktadır. 1970’li yıllarda başlayan küreselleşmenin tüm dünyada yaygınlık kazanması ülkeler arasında büyük bir rekabeti de beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla endüstrileşme sürecinin başında olan ülkeler bu süreci tamamlayan veya kendilerinden daha ilerde olan ülkelerle rekabet edebilmek amacıyla emek piyasasını esnekleştirdiği görülmektedir. Esnekleştirilen emek piyasası nedeniyle ortaya çıkan yapının, sınıfsızlık değil sınıfların parçalanması ve bunun da yeni sınıfın yani prekaryanın oluşmasına sebebiyet verdiği belirtilmektedir. Prekarya birçok düşünür ve sosyoloğun değindiği bir konu olmaktadır ve güvencesizlik üzerinden işçi sınıfını yeniden ele almakta ve prekaryanın, proleteryanın yerini aldığı düşünülmektedir (Harvey, 2015: 34,35). Diğer yandan, prekarya teorisinin dayanaklarından olan güvencesizliğin yeni bir olgu olmadığı, kapitalizmin doğasına içkin olduğu ve bu teorinin işçi sınıfının kendi tarihiyle olan bağlarını koparmakta olduğu düşüncesi de belirtilmektedir (Ergunalp, 2016:158). Ancak kapitalist sistemin sömürü üzerinden işlediği düşünüldüğünde sömürülen bir işçi sınıfının, kapitalizm var oldukça varlığını koruyacağı da akla gelmektedir. Bu noktada Marx, işçi sınıfının hayatını idame ettirmek amacıyla yaptığı bireysel tüketiminin, sermayenin yeniden üretimi için gerekli olduğu ve bu nedenle sermayenin yeniden üretimi için işçi sınıfının da yeniden üretilmesi gerekmekte olduğunu vurgulamaktadır (Marx, 2014: 553).

Bu bölümde anlatılmaya çalışıldığı gibi, toplumsal sınıfların klasik sınıf yaklaşımından itibaren giderek parçalandığı ve farklı kavramlarla ifade edilmeye

başlandığı görülmektedir. Bu parçalanmışlığın, kentlere nasıl tezahür ettiği ise sonraki bölümlerde tartışılmakta ve bu bölümle bağlantı kurulmaktadır.

2.2. Sınıflar ve Yoksulluk

Yoksulluğun ne olduğu ve türleri bir önceki bölümde açıklanmaktadır. Ayrıca sınıf konusuna da değinilmekte ve yoksullukla beraber ele alınmaktadır. Bu başlıktaki amaç, yoksulluğun kendiliğinden ortaya çıkmadığı ve uzun zamandır insanlığın önemli sorunlarından biri olduğu gerçeğini ortaya koymaktır. Yoksulluğu sınıfsal açıdan ele alırken, klasik ve yeni sınıf yaklaşımları doğrultusunda incelemek daha anlaşılır bulunmaktadır. Dolayısıyla ilk olarak klasik sınıf anlayışı çerçevesinde, Marx ve Weber'in yoksulluğa ilişkin görüşleri sonrasında ise yeni sınıf yaklaşımında yoksulluğun nasıl algılandığı incelenecektir.

2.2.1. Klasik Sınıf Anlayışı ve Yoksulluk

Yoksulluk, klasik sınıf anlayışının öncülleri olarak kabul edilen Marx ve Weber tarafından farklı şekillerde ele alınmaktadır. Yoksulluğun hem tüketememe hem de üretim süreçlerine katılamama durumlarını içerdiği düşünüldüğünde, sınıfı farklı şekilde ele alan bu iki düşünürün yoksulluğa değişik açılardan baktığı görülmektedir.

2.2.1.1. Marx'ın Sınıf Anlayışında Yoksulluk

Marx'ın en önemli teorisi, sınıf teorisidir. Bu teori, sonrasındaki birçok sınıf çalışmasına öncülük etmekte ve birçok toplumu etkilemiş olması nedeniyle önem arz etmektedir.

Marx'ın sınıf anlayışının temelinde 'sömürü'nün yattığı görülmektedir. Buna bağlı olarak Marx, kapitalist toplumlarda iki önemli sınıf olduğunu belirtmektedir. Bunun sebebini ise ekonomik ilişkilerin temelini özel mülkiyet değil üretim araçlarına sahip olması ya da olmamasıdır (Edgell, 1998: 13). Dolayısıyla Marx'a göre üretim araçlarına sahip olan sınıf, üretim aracı olmayan fakat emek güçleri olan bireylerin emeklerini sömürmektedir. Sömüren ve sömürülen kutuplarında oluşan bu tabakalaşmada, sömüren yani sermaye sınıfı sömürülenlerin yani proletaryanın emeğini sömürebilmek için maliyetleri düşük tutmak zorunda kalmaktadır. Bunu yaparken de 'artık emek'ten faydalanmaktadır. Dolayısıyla sermaye ve proletarya arasındaki kutuplaşma derinleşecek ve işgücü giderek fakirleşecektir (Edgell, 1998: 14).

Marx'ın yoksulluk anlayışından bahsederken proleterleşmeye de değinmek gerekmektedir. Marx'a göre proleterleşme, "özelde, serbest çalışan statüsünden istihdam edilen statüsüne geçmeye işaret etmektedir." (Edgell, 1998: 15). Ancak Marx'ın proleterleşmeyi üç yönden ele aldığı görülmektedir: 1. Toplumun proleterleşmesi 2. İşgücünün proleterleşmesi 3. Politik proleterleşme (Edgell, 1998: 15). Konuyla bağlantılı olarak yoksullukla ilgili olan toplumun proleterleşmesidir. Burada Marx, "işçi sınıfının büyümesine, şehirlerdeki büyük fabrikalarda toplanmasına ve kapitalist üretim tarzının gelişmesinin bir sonucu olarak nispi bir yoksulluk yaşamasına işaret etmektedir (Edgell, 1998: 15).

Özetle Marx'ın toplumun iki ana sınıfından biri olan proletaryanın, sermaye sınıfı tarafından sömürülmekte ve yoksullaştırılmakta olduğunu belirtmektedir.

2.2.1.2. Weber'in Sınıf Anlayışında Yoksulluk

Max Weber'in sınıf anlayışı denildiğinde ilk olarak 'toplumun birtakım hiyerarşik düzenli tabakalara ayrılması' anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Marx'ın aksine

Weber, statüler ve etnik katmanlaşma öncülüğünde, sınıfın dışındaki katmanlaşmalara yoğunlaşmaktadır (Edgell, 1998: 20,21).

Weber ve Marx arasındaki en temel farklılıklardan biri Weber'in modern kapitalizmi onaylaması ve –Marx'ın aksine- sosyalizmin karşısında durmasıdır. Buna ilişkin olarak da Weber bürokrasiyi olumlamaktadır ve bürokrasinin toplum için daha geliştirici olduğunu belirtmektedir (Edgell, 1998: 21). Weber, bürokrasinin en üstün yapı olduğunu ve onun gelişmesine olanak sağlayan ekonomik ve yönetim sistemin de kapitalizm olduğunu savunmaktadır (Edgell, 1998: 21).

Çalışmayla ilgili olarak Weber yine sosyalizmin insanları tembelleştireceğini fakat bürokrasinin insanlarda verimli bir çalışma isteği uyandıracığını belirtmektedir. Kapitalist sistemdeki piyasada birey, çalışkanlığı doğrultusunda fırsatları değerlendirmektedir. Buradan hareketle Weber'in sınıf tanımında da görüldüğü gibi, Weber sınıfı oluşturan şeyin ekonomik sistem olmadığını, bunu bireylerin kendilerinin belirlediğini savunmaktadır. Weber'e göre, kişi piyasada ne denli aktif olursa sınıfsal yeri de o derece belirgin olmaktadır. Yine birey piyasada etkinliğine göre sınıflar arasında geçişkenliğin katı değil, aksine kolay olduğunu belirtmektedir. Weber sınıf ayrımını yaparken de 'mülk sahipliği' ve 'mülksüzlüğün' ana kategoriler olduğunun altını çizmektedir (Edgell, 1998: 23). Dolayısıyla Weber sınıfı ekonomik göstergelerle temellendirmektedir ve statüyü sınıftan ayrı tutmaktadır. Kişisel bilgi ve becerilerle piyasada tutunabilme ve tutunamama durumlarını sıkça dile getirmektedir. O halde Weber'e göre, kapitalizmin ekonomik sistem olduğu bir yerde birey kendi beceri ve çalışkanlığı doğrultusunda piyasadaki fırsatlardan yararlanarak yoksul olmaktan kurtulabilmektedir. Ancak mevcut ekonomik eşitsizliklerin hesaba dâhil edilmediği ve birey eğer yoksul ise bu durumun, kendi tembelliğinden kaynaklanmakta olduğu sonucu çıkartılmaktadır.

Klasik sınıf anlayışında yoksulluğun hem bireyin yarattığı hem de güç ilişkilerinden kaynakladığına dayanan farklı görüşler bulunmaktadır.

2.2.2. Yeni Sınıf Tartışmaları ve Yoksulluk

Bu başlıkta yoksulluğu sınıfsal zeminde tartışabilmek için değişen ekonomik sistemi ve toplumsal yapıyı da analiz etmek gerekmektedir. Yeni sınıf tartışmaları başlığında, sınıfların nasıl farklı kategorilerde incelediğinden, ortaya çıkmakta olan sınıfların varlığından bahsedilmektedir. Burada da yeni sınıf tartışmaları doğrultusunda yoksulluk boyutu irdelenmektedir ve kentler üzerinden tartışılmaya açılmaktadır.

Yoksulluğun insanlık tarihi boyunca var olduğu bilinmekte ancak, bunun yıllar boyunca nasıl görünür olduğu ya da algılandığı değişmektedir. Bu noktada değişimin çalışma hayatındaki farklılaşma, kırsal nüfusun azalarak kentleşmenin artması kilit konumda yer almaktadır. İnsanların kırsal olan bağlantısının koparak kentlerde çalışmaya başlaması ve yeni bir yaşam pratiğiyle karşılaşan insanların, her şeyin meta haline geldiği kentlerde asgari düzeydeki kazançlarıyla hayatlarını idame ettirmeye çalıştıkları sıkça bahsedilen bir durum olmaktadır. Kentlerde sürekli tüketim yapma ve tüketim üzerinden kente eklenilebilme, neoliberalizmin var olması için gereken bir durumdur. Dolayısıyla bu başlıkta neoliberalizmin yoksulluğu ve kentlerdeki etkisini incelemek konuyu daha anlaşılır kılmaktadır.

Neoliberalizmin 1970’li yıllarda, neo klasik iktisadın dayandığı temel iki teoremin –görünmez el teorisi ve faydacılık anlayışı- yeniden yorumlanması sonucu ortaya çıktığı görülmektedir (Üçoğlu, 2015: 35). Neoliberalizm, “yeni liberalizm” anlamına gelmektedir ve adını Avrupa’nın sömürgeler dönemindeki güçlü ülke İngiltere’nin liderliğinde yürütülen politikadan almaktadır (Kazgan, 2016: 11). Neoliberalizmin dayanaklarından biri Adam Smith’in ünlü eseri Ulusların Zenginliği’nde emek-değer teorisi üzerine kurduğu görünmez el teorisidir (invisible

hand theory) ve bu teoride bireyin kendi çıkarı peşinde koşması aslında tüm toplumun zenginliğine fayda sağlayacağından bahsedilmektedir (Smith, 2014). Diğeri ise, Bentham'ın faydacılık anlayışıdır ve bu anlayış bir eylemin çok sayıda kişide mutluluk yaratması anlamı taşımaktadır (Üçoğlu, 2015: 35). Bu iki teoriden hareketle, bireyin maksimum fayda sağlaması rasyonel tercihler yapması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla kişi doyum sağladığı noktaya kadar tüketime devam etmektedir ve bir noktadan sonra doyuma ulaşmaktadır. Bu durum, artık tüketimin ön plana çıkması ve dengelerin tüketim üzerinden planlanması sonucunu doğurmaktadır. Tüketim ihtiyacı karşılamaktan öteye geçerek kişinin kendini var etmesinin koşulu olmaya başlamaktadır (Veblen, 1994). Bireyin neyi ve ne kadar tükettiği onun toplumdaki yerini belirler ve bu tüketim de onun sınıfsal konumu tarafından şekillenmektedir.

Neoliberalizmin uygulandığı ülkelere bakıldığında, ABD ve İngiltere'nin bu sistemi yaratan ve isteyerek uygulayan ülkeler oldukları ancak, gelişmekte olan ülkelerin çoğunun söz konusu ekonomik modeli mecbur kalmaları nedeniyle benimsedikleri görülmektedir. Bu mecburiyet, gelişmiş ülkelerin, gelişmekte olan ülkelere dış borç vermesinin koşulu olarak serbestleşmeyi sunması ve borcun ödenememesi durumunda ise yaptırımların uygulanması üzerinden kurulmaktadır (Kazgan, 2016: 33).

1980'ler dünyada coğrafi, iktisadi ve siyasi olarak çok ciddi dönüşümlerin olduğu yıllar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yıllar bağımsız devlet sayılarının arttığı, dengelerin değiştiği ve nihayetinde de 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağıldığı bilinmektedir. Bu durum, günümüzde yükselen güçler olarak nitelendirilebilecek iki büyük ülke yani Çin'in ve Hindistan'ın dünya pazarına çıktığı ve neoliberalizmin de artık tüm dünyada yaygınlık kazanarak küreselleştiği dönem olmaktadır. Neoliberalizmin bu denli yaygınlaşması küreselleşmeyle birlikte anılmasına sebebiyet vermekte ve artık neoliberalizm kapsamından küreselleşme kapsamına geçildiği

görülmektedir (Kazgan, 2016: 35). Bu geçiş ise gelişmekte olan birçok ülkenin neoliberalizme hazırlandığı ve serbestleşmeye başladığı görülmektedir. Önce borçlanmayı, IMF (Uluslararası Para Fonu) ve WB (Dünya Bankası) aracılığıyla, cazip kılan gelişmiş ülkeler daha sonra borçlanmanın koşullarını ağırlaştırmakta ve bu durumun sonucu olarak da gelişmekte olan ülkeler giderek yoksullaşmaktadır.

Neoliberalizmin serbestleşmesi sadece uluslararası ticarete değil, aynı zamanda çalışma koşullarında ve buna bağlı olarak ücretlerde de olmaktadır. İşçi sınıfı düşünüldüğünde, tek gelir kaynakları emekleri karşılığında aldıkları ücretlerdir. Serbest piyasada oluşan ücretlerde ise çalışanların ücret pazarlığı yapma durumları bulunmamaktadır (Kazgan, 2016: 142). Pazarlığın olmaması ise özellikle işgücünün yüksek olduğu yerlerde işçilerin aleyhine bir durum yaratmaktadır. Neoliberalizmin yaygınlaşmasıyla birlikte 1980’li yıllardan itibaren, gelir dağılımının bozulduğu ve işçi sınıfı aleyhine sonuçlar yarattığı görülmektedir. Ayrıca, dünya giderek zenginleşmeye başlamakta, ancak bu zenginlik toplumun her kesimine yayılmamaktadır. Diğer yandan, küreselleşmenin etkinleşmesiyle yenilikler her tarafa dağılmakta ve rekabet de buna paralel olarak artmaktadır. Teknolojinin ilerlemesi ve ona ayak uyduramayan çalışanların artan rekabetin de etkisiyle işgücü piyasasında uzun süre kalabilmek için şansları bulunmamaktadır. Neoliberalizmin sermaye birikimine engel olabilecek her türlü toplumsal harekete karşı olduğu göz önüne alındığında emek piyasalarında sahneye esnekleşme çıkarılmaktadır. Sonuç itibarıyla, ücretlerin giderek düşmesi, iş güvencesizliğinin artması, iş güvenliğinin ve sosyal güvenlik haklarının kaybedilmesi emek piyasasına neoliberalizmin getirdiği olumsuz durumlardır. Neoliberalizmin yarattığı olumsuzlukları anlamlandırabilmek adına Harvey’in neoliberalizmin dört özelliğinden bahsederek aslında nasıl işlediğini de özetlediği görülmektedir. Harvey’e göre (2015: 169-174) neoliberalizmin dört temel özelliği, özelleştirme ve metalaştırma, finansallaştırma, kriz yönetimi ile manipülasyonu ve devlet eliyle yeniden dağıtımdır.

Bu doğrultuda neoliberalizm, refahı artırmanın en iyi yolunun özel mülkiyet haklarının güçlendirildiği, piyasaların ve ticaretin serbestleştirildiği bir kurumsal çerçeve içinde bireysel girişim beceri ve hürriyetlerin önünün açılması gerektiği iddia etmektedir. Devletin rolü bu anlamda, bu özelliklere uygun politikalar yaratmak ve bu çerçevenin düzgün bir şekilde işlemlerini sağlamaktır.

Neoliberalizm getirdiği rekabet, güvencesiz çalışma gibi unsurlar önceki bölümlerde bahsedilen geleneksel çalışma ilişkilerini değiştirerek, esnek çalışma modelini getirmekte ve kentlerde çalışma hayatında yer alan fakat hayatını idame ettirebilecek kadar kazanamayan yeni yoksulları da yaratmaktadır. Emek piyasası için durum böyleyken sermaye için durum tam tersi yönde değişmektedir. Neoliberalizmin yarattığı serbestlik ve sermaye lehine olan politikaları, özel sektörü güçlendirmekte ve devletin de kamuyu küçülterek özel sektöre destek vermesi –pek çok kaynakta orta sınıf olarak tanımlanan- kentli, yükseköğrenim görmüş ve meslek sahibi yeni bir orta sınıf yaratmasına sebebiyet vermektedir.

Neoliberalizmin yarattığı bu yeni orta sınıf –özellikle finans, turizm, medya vb. küreselleşmiş sektörlerde- gittikçe zenginleşmekte ve servet biriktirmektedirler. Bu durum, yeni orta sınıf mensuplarının sadece işçi sınıfına karşın zenginleşmeleri değil, aynı zamanda orta sınıf içerisinde de gelir farklılıkları yarattıkları görölmektedir (Rutz ve Balkan, 2016: 57). Yeni orta sınıfın bu denli zenginleşmesi onların tüketim tercihlerini etkilemekte ve hatta diğer kesimlerden kendilerini farklılaştırmak için kentlerdeki mekânsal konumlarını da değiştirmektedirler.

Yeni orta sınıfın kendilerini kentte yeniden konumlandırmaları ve kentlerin de neoliberal politikalarından nasibini alması sonucu, yoksulların ve işçi sınıfının bu neoliberalleşen kentlerde görünür olması istenmemektedir. Bu durum kent hayatına “uyum sağlayamayan” yoksulların kent merkezlerinden uzaklaştırılmasına ve bunu da birtakım politikalarla yapılmasına ön ayak olmaktadır. Bu tartışma ise, bir sonraki

bölümde anlatılacak olan- hem dünyada hem de Türkiye’de karşılaşılan- mutenalaştırma (gentrification) denilen kavramı karşımıza çıkarmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YOKSULUN MEKÂNLARINDA DÖNÜŞÜM

Neoliberal politikaların yaygınlık kazanması kent mekânlarının bu politikalarla değişim yaşamasına sebebiyet vermektedir. 1973'te yaşanan petrol krizinin, dünyadaki tüm dengeleri değiştirdiği ve özellikle kıta Avrupa'sında hâkim olan refah devletinden vazgeçildiği görülmektedir (Erman, 2016: 23). Bu vazgeçişin somut olarak, ABD'de Ronald Reagan ve Birleşik Krallık'ta Margaret Thatcher tarafından sosyal devlet anlayışının arka plana itildiği ve özel sektörün parlatıldığı yıllar olarak tarihte yer almaktadır. Dolayısıyla neoliberal politikalar başat rol oynamakta ve devlet yerel yönetimleri kendi kaderlerine bırakmaktadır (Erman, 2016:23). 19. yüzyılın sonunda İngiltere'de başlayan “beledileşme”² anlayışı çerçevesinde, yerel yönetimler kendi bölgelerinde yaşayan insanlara birçok hizmet sunmakta ancak devletin bu alanlardan çekilmesiyle yerel yönetimlerin temel hizmetleri sunabilmek için kentleri, özel sektörün yatırım yapabileceği mekânlar haline getirme çabasında oldukları görülmüştür. Bu durum kentleri nesneleştirmeye ve daha fazla gelir elde edebilmek amacıyla birbirleriyle rekabet eden yapılar haline getirmektedir.

Değişen ekonomik sistem ve buna eklemlenme çabaları kentlere de yansımakta ve bu değişimlerden biri olan mutenalaştırmanın zeminini hazırlamaktadır. Bir sonraki bölümde mutenalaştırmanın ne anlamda kullanıldığı, nasıl başladığı, arkasında yatan nedenleri, sonuçları ve gelecekte nasıl olacağı tartışılmaktadır.

² Beledileşme: Su, elektrik, kentiçi ulaşım, havagazı gibi kentsel kamu hizmetlerinin özel şirketlere devredilmeden, doğrudan belediyeler tarafından sunulması anlamına gelmektedir (Ülkmen, 1960:98).

3.1. Mutenalaştırma (Gentrification)

Günümüzde dünya genelinde yaşanan ekonomik, sosyal, teknolojik vb. değişimler kentleri de birtakım değişikliklere uğratmaktadır. Kentler sadece yaşam ve ticaret alanı olmaktan çıkmakta birer nesne haline getirilmektedirler. Bu yaşananlar kentlerde meydana gelen birtakım değişikliklerden biri olan, gentrification olarak tanımlanan süreci de beraberinde getirmektedir.

İlk olarak gentrification kavramının ne anlama geldiğinden bahsedilecek olursa; İngilizce' den Türkçe 'ye tam olarak çevrilememekle birlikte bu konuyla ilgili çalışmalar yapılırken, kavrama çeşitli karşılıklar bulunmaya çalışıldığı görülmektedir. Mutenalaştırma, soylulaştırma, seçkinleştirme gibi kavramlar kullanılmaktadır (İslam, 2006: 12). Bu çalışmada, gentrification kavramının anlamına daha yakın olduğu düşünölen 'mutenalaştırma' kavramı kullanılmaktadır.

Alan yazına bakıldığında 'gentrification' kavramı ilk olarak 1964 yılında sosyolog Ruth Class tarafından, Londra'daki işçi mahallelerindeki konutların orta ve üst sınıf mensuplarınca satın alınması ve bunların yerine lüks konutların inşa edilmesi durumuna yönelik olarak kullandığı görölmektedir (Ergün, 2006: 15). Gentrification'a bir tanım getirilecek olursa, kent merkezlerinde fiziksel ve sosyal köhneleşmenin yaşandığı konut alanlarının yenilenerek bu alanların sahiplerinin de sınıfsal olarak değişmesi durumudur (Ergün, 2006: 15). Kavram, 1982'de yılında yayınlanan *American Heritage* sözlüğünde de yer bulmakta ve daha çok işçi sınıfına ait olan yerleşim yerlerindeki konutların eskimesi sonucu bunların orta ve üst sınıf öncölüğünde yenilenmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu doğrultuda, 1980 yılında yayınlanan *Oxford American* sözlüğünde ise mutenalaştırmanın, orta sınıf ailelerinin, kentsel alanları yerleşmek amacıyla tercih etmesi ve buralarda yaşayan düşük gelirli ailelerin, orta sınıfın bu hareketi sonucunda yükselen konut değerlerini karşılayamayarak kent alanlarından sürölmesi olarak karşılık bulmaktadır (Smith ve Williams, 2015: 11). Bu

tanımlara bakıldığında, bir olguyu ya da olayı her ne kadar sınıfsal bir zeminde incelemenin arkaik olduğu fikri o dönem için moda olsa da, sınıf temelli bir analiz yapıldığı görülmektedir. Amerika tarafından yapılan tanımlar ve araştırmalar, mutenalaştırma konusunda olumlayıcı bir görüş olduğunu, yerinden edilenden çok yerinden edene ve eylemin sonuçlarına odaklanıldığını göstermektedir. Diğer yandan Britanya'ya bakıldığında, Amerika'nın aksine, sonuçlardan çok nedenlere odaklanmakta ve mutenalaştırmayı kendiliğinden, tek başına gerçekleşen bir olay değil, kentlerdeki konut, arsa piyasası ve piyasaya yapılan müdahaleler gibi geniş bir perspektiften ele alan bir yaklaşım sergilemektedir (Smith ve Williams, 2015: 13).

Mutenalaştırmadaki amacın, eskiyen konutların rehabilite edilmesi olarak belirtilse de bunun sadece konutların onarımı gibi maddi bir boyutunun olmadığı, kentsel, toplumsal, kültürel ve ekonomik yönlerinin de olduğu uygulamalara bakıldığında anlaşılmaktadır. Dolayısıyla mutenalaştırmayı tek bir açıdan ele almak, onun diğer etkilerini göz ardı etmek doğru bir analiz yapılmasını engellemektedir. Mutenalaştırılan konut alanlarının çevrelerine alışveriş merkezleri, restoran zincirleri, kongre merkezleri gibi yapıların inşa edildiği düşünüldüğünde mutenalaştırmayı kapitalist sermayeden ayrı düşünmemek gerekmektedir.

Mutenalaştırmayı iyi anlayabilmek için sürecin itici güçlerini de irdelemekte fayda bulunmaktadır. Mutenalaştırmanın, birtakım politikalar sonucu kentlerin dönüşüme uğramasıyla yaygınlık kazandığı belirtilmektedir. Bu politikaların neler olduğu ve nelerle ilişkili olduğu, diğer boyutlarının neler olduğu bu başlıkta incelenmektedir.

Kentlerin dönüşümünden bahsedilecekse neoliberalizmin kentlerde yarattığı etkilere de kısaca değinmek gerekmektedir. Çünkü neoliberalizmin tüm dünyada, siyasi ve iktisadi anlamda köklü değişiklikler yapmış olduğu görülmektedir. Devletin mevcut niteliklerinin değişmesi, dönüşmesi neoliberal döneme özgü bir olgu olarak

belirtilmektedir (Bayırbağ, 2010: 271). Neoliberalizmin ekonomik ve toplumsal alanda yaptığı değişikliklere önceki bölümde yer verilmektedir. Ancak bahsedildiği gibi, neoliberalizm sadece çalışma hayatını, ekonomi politikalarını değil, aynı zamanda kentleri de yeniden şekillendiren, dönüşüme uğratan bir sistemdir. Bu nedenle neoliberalizmin kentleri nasıl dönüştürdüğü ve mutenalaştırmayla nasıl bir bağı olduğu bu bölümde irdelenmektedir.

Neoliberalizmin getirdiği serbestleşme emek lehine olmamakta sermayeye fayda sağlamaktadır. Yeniden dağıtım söz konusu olmakta ve bu durum da toplumsal sınıflar arasında göz ardı edilemeyecek düzeyde gelir farklılıkları yaratmaktadır. Gelir farklılıkları sadece tüketim konusunda değil, aynı zamanda kentsel alanlarda da belirgin olmaktadır. Neoliberal politikaların tanımlayıcı özellikleri arasında bulunan özelleştirme ve kamunun çoğu yerden elini çekmesi, kentlerde de sermayenin ön plana çıkmasının önünü açmaktadır. Ekonomik kalkınmanın ana hedef olarak belirlendiği neoliberalizmde her şey gibi kentler de metalaştırılmaya maruz kalmaktadır. Bu bağlamda, kentler devlet politikaları ve büyük sermaye gruplarının çıkarları doğrultusunda şekillendirilmeye açık hale getirilmektedir. Yerel yönetimler de neoliberal politikaların kentlerde uygulanmasına aracılık etmekte ve hatta kentleri metalaştırmak, kapitalist bir büyüme içerisine dâhil edebilmek için siyasi projeler yürütmektedirler. Dolayısıyla kentler artık piyasada rekabet edebilen yapılar haline getirilmeye çalışılarak neoliberal kentleşme dinamikleri söz konusu olmaya başlamaktadır (Theodore, Peck, Brenner, 2009: 63). Merkezi yönetimden yerel yönetimlere aktarılan parasal kaynağın azalması, belediyelerin kentsel hizmetleri tam anlamıyla yerine getirememesiyle sonuçlanmakta ve kentler içinde bulunduğu bu durumdan çıkmak için çareyi, finansal getiri sağlayacağı ümidiyle, projeler yapmaya ve kentleri sermayenin yatırım yapacağı cazip mekânlar kılmaya çalışmaktadır.

Kentlerin neoliberalleşmesi ve neoliberal kentleşmenin oluşması kentlerde yönetsel, mekânsal ve toplumsal anlamda birçok değişiklikler yaptığını ve bu değişikliklerin neler olduğunu bir tabloda göstermek gerekirse şöyle görselleştirebilmektedir.

Tablo 1. Neoliberal Kentleşmenin Yıkıcı ve Yaratıcı Uğrakları

Neoliberal kentleşmenin mekanizmaları	‘Yıkım’ uğrağı	‘Yaratma’ uğrağı
<i>Devlet yapıları arasındaki ilişkilerin yeniden ayarlanması</i>	Merkezi devletin belediye hizmetlerine sağladığı yeniden dağıtımçı destek sistemlerinin yıkılması	- Görevlerin ve sorumlulukların belediyelere aktarılması - Yerel girişimciliği ödüllendirmek ve yerel büyümeyi harekete geçirmek üzere yeni teşvik mekanizmalarının yaratılması
<i>Kamu finansmanının azaltılması</i>	Yerel yönetimlere finansal kemer sıkma politikalarının dayatılması	Yeni gelir toplama bölgelerinin yaratılması ve yerel gelirlere, kullanım ücretlerine ve diğer özel finansman araçlarına giderek daha fazla dayanan finansman yöntemleri
<i>Refah devletin yeniden yapılandırılması</i>	Ulusal refah hizmetleri sunumunu üstlenen yerel kanalların ortadan kaldırılması; yönetsel-sosyal refahçı yerel yönetim aygıtlarına saldırı	- Topluluk temelli sektörlerin ve sosyal hizmetlerin sunumunda özel sektör yaklaşımlarının yaygınlaşması - Sosyal yardım alanlara zorunlu çalışma gerekliliğinin dayatılması; yeni (yerel) çalışma biçimlerini deneme
<i>Yerel yönetimin kurumsal altyapısının yeniden tanımlanması</i>	- Bürokratikleşmiş hiyerarşik yerel kamu yönetim biçimlerinin parçalanması - Yerel demokratik hesap verebilirliğin geleneksel kanallarına saldırı	- Kamu-özel ortaklıklarına ve ‘yeni kamu yönetimi’ anlayışına bağlı yeni ağ temelli yerel yönetim biçimlerinin devreye sokulması - Seçkin iş dünyası çıkarlarının yerel kalkınmaya dâhil edilmesi
<i>Yerel kamu sektörü ve kolektif altyapıların özelleştirilmesi</i>	Belediye hizmetlerinin sunumunda kamu tekellerinin bertaraf edilmesi (örneğin, elektrik, su, altyapı ve toplu taşıma hizmetleri)	- Belediye hizmetlerinin özelleştirilmesi - Hizmet sunumunda ve altyapı bakımında yeni piyasaların geliştirilmesi
<i>Kentsel konut piyasalarının yeniden yapılandırılması</i>	- Kamu konutlarının ve diğer düşük kirali sosyal konutların kaldırılması - Kira kontrollerinin ve proje temelli sübvansiyonların kaldırılması	- Kent merkezi emlak piyasalarında spekülasyon için yeni fırsatlar yaratma - Düşük gelirli hitap eden kentsel konut piyasalarında kira fiyatlarının piyasaya göre düzenlenmeye ve kiracı-senetlerinin uygulanmaya başlanması
<i>Emek piyasası düzenlemesinin yeniden şekillendirilmesi</i>	Dezavantajlı işçiler için geliştirilmiş geleneksel, devletçe finanse edilen eğitim, beceri geliştirme ve çıraklık programlarının ortadan kaldırılması	- Geçici/düzensiz istihdamı teşvik eden yeni düzenlemeler - İşçilerin düşük ücretli işlere zorlanması için çalışmaya-hazır olma programlarının hayata geçirilmesi - Enformel ekonomilerin yaygınlaştırılması
<i>Bölgesel kalkınma stratejilerinin yeniden yapılandırılması</i>	- Telafi edici bölgesel politikaları azaltma - Yerel ve bölgesel ekonomileri artan oranda küresel rekabetçi güçlere açma - Ulusal mekân-ekonomilerinin parçalı bölgesel sistemlere ayrışması	- Kentsel bölgelerde serbest ticaret alanlarının, girişim alanlarının ve diğer ‘deregüle edilmiş’ mekânların yaratılması - Yeni kalkınma alanlarının, teknokentlerin ve diğer ‘yeni endüstriyel mekânların’ yaratılması - Ekonomik kapasiteleri ve altyapı yatırımlarını ‘küresel bağlantıları olan’ sermaye gruplarına yönlendirmek amacıyla yeni ‘küyerel’ (<i>glocal</i>) stratejilerin seferber edilmesi

<i>Yapılı çevrenin ve kentsel formun dönüştürülmesi</i>	• Kamusal alanların ortadan kaldırılması ve/veya artan oranda gözetim altına alınması • İşçi sınıfı mahallelerinin spekülâtif yapılaşmaya yer açmak üzere tahribi • Topluluk-temelli planlama girişimlerinden vazgeçme	• Seçkinlerin tüketimi için özelleştirilmiş mekânların yaratılması • Sermaye yatırımlarını çekmek ve yerel arsa kullanım örüntülerini yeniden şekillendirmek için devasa projelerin inşası • Güvenlikli sitelerin, kentsel kapalı alanların ve diğer ‘arındırılmış’ toplumsal yeniden üretim mekânlarının yaratılması • Soylulaştırmanın sınırlarının genişletilmesi ve sosyomekânsal kutuplaşmanın yoğunlaşması • En önemli arsa kullanım planlama kararlarında ‘en yüksek ve en iyi kullanım’ prensibine bağlı olma
<i>Kentler-arası politika transferleri</i>	• Yerel politika yapmada bağlama duyarlı yaklaşımların aşınması • Yerel piyasa ve yönetim başarısızlıklarına yönelik ‘yöresel’ çözümlerin marjinalleşmesi	• Yerel toplumsal sorunlara ‘hızlı çözüm’ arayışındaki politika yapıcılar arasında ‘modernleştirici’ reformlara yönelik genel, prototipik yaklaşımların (örneğin çalışma odaklı programlar, sıfır tolerans suç politikaları) yaygınlaşması • Yasal boşluklardan kotarılan, bağlamından kopartılmış ‘en iyi örnek’ modellerinin dayatılması
<i>Kentli sivil toplumun yeniden düzenlenmesi</i>	• Tüm sakinlerin temel yurttaş özgürlüklerine, sosyal hizmetlere ve siyasi haklara sahip olduğu ‘liberal kent’in yıkımı	• ‘Kırık pencereler’ politikasının³ hayata geçirilmesi • Yeni ayrımcı gözetleme ve toplumsal kontrol biçimlerinin hayata geçirilmesi • Toplumsal ‘dışlanma’ ile mücadele politikalarının, bireyleri düşük ücretli emek piyasasına yeniden sokarak hayata geçirilmesi
<i>Kentin yeniden temsili</i>	• Kentsel karmaşa, ‘tehlikeli sınıflar’ ve ekonomik çöküşe dair gösterişli-ibretlik söylemler	• Kentsel yenileme, yatırım ve canlandırma odaklanan ‘girişimci’ söylemler ve temsiller • Kendini gerçekleştiren “yaratıcı büyüme”nin övülmesi

Kaynak: (Theodore, Peck, Brenner, 2009: 59-62).

Bu tablonun da özetlediği gibi neoliberalizm çoğu alanda değişiklikler yapmaktadır ve bu değişiklikler var olan uygulamaları yıkıma uğrattırırken yerlerine yenilerini getirmektedir. Bu nedenle neoliberalizmin getirdiği değişiklikler “yaratıcı yıkım” olarak da anılmaktadır. Neoliberal politikalarla emek piyasasında meydana gelen değişiklikler kentlerdeki artık emeği yani işsizliği yaratmakta ve yoksulluk artmaktayken aynı zamanda serbestleşme ve sermaye lehine uygulamalarıyla üst-orta ve sermaye sınıflarını da zenginleştirmektedir. Sınıflar arasındaki bu açık, neoliberalleşmiş bir kentin içinde birbirinden eğitim, kültür ve gelir gibi birçok açıdan farklı insanların iç içe yaşamalarına izin vermemektedir. Dolayısıyla toplumsal dışlanma ve ayrışma

³ Kırık Pencereler Teorisi (Broken Windows Theory): ABD’li suç psikoloğu Philip Zimbardo’nun 1969 yılında yapmış olduğu bir deneyden yola çıkılarak ortaya çıkarılan ve 1982 yılında James Q. Wilson ve George L. Kelling’in makalesiyle bilinir olan bir teodir. Teoriye göre bir kentsel alanın bakımının yapılmaması sonucu orada yağmacılık ve suç oranı artmaktadır. Bunun önüne geçmek için kentsel alanların sürekli olarak bakımının yapılması oraları çöküntü alanlar olmaktan kurtarmaktadır.

görölmeye başlanmakta ve ardından da mutenalaştırma politikaları kente uygulanmaktadır. Uygulanış amacı olarak mutenalaştırma, konut alanlarının artık çöküntü bir alan haline dönüştüğü, suç oranının arttığı gibi nedenler öne sürölerek bu alanların yeni bir yüz kazanması gösterilmekle birlikte bu alanlardaki iyileştirmelerle artık eski sakinlerinin yeni üst sınıftan kişilerin mülkiyet hakkı elde edildiğı görölmektedir. Dolayısıyla bu alanlarda sınıfsal açıdan bir yer değıştirme durumu gözlenmektedir.

Kentsel mekânın yeniden yapılandırılması sürecinde, bu süreci anlaşılabilir kılan diğör önemli konu mekânsal ölçek meselesidir. Çünkü mekânsal ölçek konusunun ilgili her türden açıklamanın merkezinde olduğı savunulmaktadır (Smith, 2015: 36). Kentsel mekân ekonomisinin yeniden yapılandırılmasının, kapitalist ekonominin yarattığı eşitsiz gelişimin ve rant farkının işleyişinin çıktısı olduğı belirtilmektedir. Ayrıca sanayisizleşmeye karşı hizmet sektörünün gelişmesi ve yaşam şekillerinin de buna bağılı olarak değışmesi sonucu kentsel mekân ekonomisinin de değıştiğı vurgulanmaktadır. Bunlara ek olarak sermayenin banliyöleştirilmesi veya kentsel yapılı çevreye yapılan sermayenin değeri kaybetmesi de mekân ekonomisinin yeniden yapılandırılmasındaki etkenlerden biri olmaktadır (Smith, 2015: 37). Diğör yandan kentsel ölçeğın evrenselliğinden bahsetmenin zor olduğı belirtilmektedir ki bu kentsel mekânın yapılandırılmasının yeni bir olgu olmadığı anlamına gelmektedir. Mekânın yapılandırılması, gelişimi, büyümesi eskiden beri var olan bir durumdur ancak yeni olan şudur ki mekân, kapitalist ekonominin bileşenlerine göre yapılandırılmaktadır (Smith, 2015: 37). Bu bilgi doğrultusunda kapitalizmin genelliğı olsa da uygulanışı her yerde aynı şekilde olmamaktadır ve buna bağılı olarak da kentsel mekânların yeniden yapılandırılması ölkeden ölkeye hatta bölgeden bölgeye farklılıklar gösterebilmektedir. Bu nedenle gelişmiş ve gelişmekte olan ölkelerde mekânın yeniden yapılandırılmasında farklılıkların yaşanmasına sebep olmaktadır.

Kentsel yapılanmanın coğrafi olarak farklılıklar gösterdiği belirtilmekle birlikte kökenlerinden ve biçimlendirmesinden sorumlu olan süreçlerden bazıları daha ön planda ve genel olarak kabul gören süreçlerdir. Bunlar bütüncül olarak şöyle sıralanabilmektedir:

• **Banliyöleşme ve rant farkının ortaya çıkması:** Banliyöleşme süreci, coğrafi mekânda sermayenin ve insanların faaliyetlerinin aynı anda merkezileştirilmesi ve yerelleştirilmesinin yarattığı sonuç olarak belirtilmektedir. Banliyöleşme ulusal ve kentsel ölçek olarak iki açıdan ele alındığında ulusal ölçekte kentsel yerlerin dışı doğru genişlemesi, sonrasında da kasabaların büyüyerek kentlere ve daha sonra metropellere dönüşmesiyle; kentsel ölçekte ise banliyöleşme ademimerkezleşme olarak nitelendirilmekte ve toprak rantının itici güç olduğu göz önüne alınarak sermayenin ise kentin çeperlerine taşınmasıyla açıklanmaktadır. Sermaye kent çeperlerini yapılandırırken kent merkezleri göreceli olarak değer kaybetmekte ve kent dışı ve içi arasındaki oluşturulan bu rant farkı da kent içi alanların yeniden değerlendirilmesi için fırsat yaratmaktadır (Smith, 2015: 40).

• **Sanayisizleşme ve bir beyaz yaka ekonomisinin gelişmesi:** Yaşanan teknolojik gelişmeler nedeniyle sanayide işgücüne duyulan ihtiyacın azalması ve serbestleşmeyle sermayenin sanayi üretimi yapmak için daha karlı olan az gelişmiş ülkeleri tercih etmesi gibi öne sürülen nedenler dolayısıyla istihdamın hizmet sektörüne kaydığı belirtilmektedir. Sanayisizleşmenin sonucu olarak beyaz yakalı işgücünün artması ve sanayinin farklı coğrafyalarda ve farklı boyutlarda olması emeğin mekânsal boyutunu da değiştirmektedir (Ersoy ve Şengül, 2001: 7-24). Üretimin mekânsal ve sektör anlamında yer değiştirmesi, parçalanması kent içindeki sanayi bölgelerinin terk edilmesine sebebiyet vermekte ve bu alanların da ciddi dönüşümlere uğradığı görülmektedir.

• **Mekânsal merkezileşme ve sermayenin âdemi merkezîleşmesi:**

Kapitalizmle birlikte servet birikiminin toplumsal bir gereklilik olduğu görülmektedir. Sermaye birikimi için sermayenin merkezileşmesi gerekmektedir. Sermayenin merkezileşmesinin mekânsal anlamda yerleşme ve merkezileşme diyalektiği tartışmasını da beraberinde getirdiği belirtilmektedir (Smith, 2015: 43). 19. yüzyılda sermayenin tüm dünyaya yayılması yerleşmenin, kent metropolünün gelişmesi ise mekânsal merkezileşmenin göstergesi olarak kabul edilmektedir. Bir yanda ulaşım araçlarındaki gelişmelerle birlikte sermayenin banliyöleştiği görülmekte diğer yandan sermayenin yayılması işbölümünü de beraberinde getirdiğinden ve birimler arasındaki iletişimi sağlamanın da bir maliyeti olduğundan sermayenin kentsel yığılmalarla merkezileştiği görülmektedir. Bu iki zıt durumun aynı anda gerçekleşmesinin sebepleri olarak iki mesele gösterilmektedir. Birincisi, farklı sermaye biçimlerine karşın mekân ve zaman arasındaki ilişki, ikincisi beyaz yaka sektörleri içerisindeki işbölümüdür. Üretim ve asıl olmayan işlerin yapıldığı yerlerin banliyölere taşındığı, genel ve karar alma merkezlerinin de merkezileştiği görülmektedir. Eğer tüm bu yerler toprak rantının yüksek olduğu kent merkezinde bulunursa şirketler kar edememektedirler (Smith, 2015: 44-47).

• **Azalan kar oranı ve sermayenin döngüsel hareketi:** Kentsel yeniden yapılanma, rant farkının tarihselliği ve sermayenin mekânsal olarak tekrar kent merkezine gelmesiyle ilişkilendirilmektedir. Sermaye kriz ve patlama dönemlerinde aynı değildir, döngüsel olarak gelişim göstermektedir. Sermaye, savaş sonrasında banliyölerde değerlendirirken eş zamanlı olarak kent merkezinde ve kent içi alanlarda değer kaybetmektedir. Patlama dönemlerinde ise sermaye sanayiden uzaklaşmaktadır ve bu durum da kar oranının azalması yoluyla krize sebebiyet vermektedir. Sermaye, bu krizi üretim yapmadan gelir elde edebileceği yapıyı çevreye geçerek atlatmaktadır. Dolayısıyla iktisadi yeniden yapılanma yapıyı çevrenin de tekrar yapılanmasını

beraberinde getirmektedir (Smith, 2015: 48-49). Bu noktada Harvey'in (2008: 75) belirttiği gibi kapitalist, ekonomik mekânı değişen ihtiyaçlar ve koşullara göre kriz dönemlerinde yeniden yapılandırmaktadır.

• **Demografik değişiklikler ve tüketim örüntüleri:** Bir iki kişilik haneler, “kentli bekâr” yaşam tarzının yaygınlık kazanması, kariyer yapan kadınların sayısındaki artış gibi etmenler mutenalaştırmanın ardında yatan etmenler olarak gösterilmekte ama bu etmenler tek başına mutenalaştırmayı açıklamada yeterli olmamaktadır. Ancak, bunlar gibi demografik etmenler ve yaşam biçimlerindeki değişme yeniden yapılanmanın biçimsel yönünü açıklamaktadır (Smith, 2015: 50). Kent merkezine sermayenin taşınmasıyla daha önce başka bir kesime hitap eden restoranların, giyim mağazalarının orta ve üst sınıfın tercih edebileceği şekilde değişiklikler yaptığı görülmektedir.

Kentsel yapılanmanın ardında yatan siyasi, ekonomik ve demografik nedenlerden öne çıkanlar, yukarıda bahsedildiği gibi, evrensel bir geçerlilik iddia etmese de mutenalaştırılan bölgelerde sermayenin kar elde etme amacının itici güç olduğu ve kentlerin de sermaye lehine dönüştürüldüğü bir gerçektir. Mutenalaştırmanın başladığı yıllar göz önüne alındığında işçi sınıfı mücadelesi azaldıkça sermayenin kentsel mekânın yeniden yapılandırılmasında serbest hareket ettiği belirtilmektedir (Smith, 2015: 54). Kentsel alandaki hareket sermaye için karlılık olurken, işçi sınıfı için yaşadığı yer için mücadele etmesi gereken siyasi bir eylem olmaktadır.

Mutenalaştırmayla ilgili alanda çok fazla tartışma bulunmaktadır. Mutenalaştırma üzerine çalışan başka bir sosyal bilimci olan Robert A. Beauregard Smith'in savlarının mutenalaştırmanın neden yapıldığını açıklamada yetersiz olduğunu öne sürmektedir. Bu nedenle mutenalaştırmayı daha kapsamlı analiz edebilmek amacıyla farklı tezleri incelemek bu alana geniş bir perspektiften bakmamızı ve konuya ilişkin farklı savları analiz ederek bütüncül bir bakış açısı sağlamaktadır. Beauregard

(2015, 57) mutenalaştırmayla ilgili asıl vurgunun ileri kapitalizmin yapısal boyutlarına yapılması gerektiğini belirtmektedir. Özellikle Smith'in iddia ettiği gibi rant farkının mutenalaştırma için yeterli bir açıklama sunmadığını, bazı yerlerin mutenalaştırılan yerlerden daha fazla rant farkının olduğunu dolayısıyla mutenalaştırmanın ardında başka nedenlerin de bulunduğunu açıklamaktadır. Bu çalışmada da mutenalaştırmayı tek bir boyuta indirgenerek anlatmak yerine onun, sermaye hareketliliğinin ve birikiminin yanı sıra, üretim, yeniden üretim ve tüketim boyutlarıyla olan ilişkisini dâhil ederek anlatmak daha açıklayıcı olmaktadır.

Beauregard'e göre (2015: 64) kent içindeki konutlara olan talebin ve toplumdaki sınıfların varlığı yeni bir olgu değildir ancak; yeni olan kent merkezlerindeki meslek sahibi, zengin ve "kentli bekâr" sayısında bir artış olmasıdır. Dolayısıyla mutenalaştırmayı, mutenalaştırmanın aktörlerini yani mutenalaştıranların kimler olduğunu tespit ederek anlatmak süreci daha anlaşılır kılmaktadır. Çünkü her konut yenilenebilir ancak yenileyenlerin kimler oldukları önem arz etmektedir. Sermayenin uluslararası olarak yeniden yapılandırılması ve sanayisizleşmenin meslek yapısında farklılıklar yarattığı ve iki tür emek piyasası yarattığı, imalat sektörünün kent merkezlerinin dışında, profesyonel ve hizmet işlerinin ise kent merkezlerinde konumlandığı sıkça anlatılmaktadır. İşçilerin bir kısmı imalat sektöründe çalışmakta ve işyerine yakın olmak için banliyölere taşınmaya başlamışlardır. Bir kısmı ise hizmet sektöründe istihdam edilmek için kentte kalmaya devam etmişlerdir. Diğer yandan profesyonel-yönetici kesimde ise kentte oturanlar ve kente gelmek için iş yolculuğu yapanlardan oluşmaktadır. Beauregard (2015: 65) mutenalaştıranların profesyonel-yönetici kesim olduğunu belirtmektedir. Ancak kent merkezlerinde hizmet sektöründe istihdam fırsatının yüksek olması profesyonel-yönetici kesimin kent merkezinde yaşamasını zorunlu kılmamakta çünkü banliyölerden kent merkezine gelebilmektedirler. Bu nedenle kent merkezinde hizmet sektörünün gelişmesi mutenalaştırma için tek sebep

değil fakat kentsoylunun ortaya çıkması için zemin yaratmaktadır (Beauregard 2015: 66). Burada akla gelen soru şu olabilir: Profesyonel-yönetici kesim neden kenti mutenalaştırmaya çalışmaktadır? Cevap olarak Beauregard bu kesimin yeniden üretim ve tüketim faaliyetleri, olduğunu söylemektedir (Beauregard 2015: 66). Bu cevap üzerinden konu analiz edilirse, mutenalaştırmanın aktörleri olan kesimin tüketim örüntülerinin neler olduğuna bakılması gerekmektedir. Kent merkezlerinde düşük gelirli ve yoksul işçilerin yaşadıkları düşünüldüğünde hayatlarını idame ettirebilecekleri, temel ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri geliri kazanmakta güçlük çekerken, lüks sayılabilecek harcama yapmaları imkânsızdır. Dolayısıyla bu kesimin oturduğu yerlere restoran zincirleri kurmak, alışveriş merkezleri yapmak sermaye için herhangi bir getiri sağlamamaktadır. Diğer yandan geliri yüksek olan profesyonel-yönetici kesimin de kendine kamusal alandaki tüketim üzerinden kimlik kazandırması için lüks konut, restoran, mağaza vb. ihtiyaç duymaktadır. Bu tüketim mekânlarının sadece kent merkezinde olması gerekli değildir, banliyölerde de bulunmaktadır. Bu noktada da profesyonel-yönetici kesimin demografik özelliklerinin önem taşıdığı belirtilmektedir. Kentli bekârların ya da çocuk sahibi olmayan çiftlerin sosyal açıdan daha az imkânı olan banliyöler yerine daha hareketli olan kent merkezlerini tercih ettikleri ve bu durumun da mutenalaştıranlar kesiminde yer almaları için bir sebep olduğu iddia edilmektedir (Beauregard 2015: 67-69). Girişimciler açısından bakıldığında ise kent merkezinin tercih edilmesi onların da bu alanlara yığılmasına ve bu alanları orta ve üst sınıfın tüketim kalıplarına uygun bir merkez haline getirmeye çalıştıkları görülmektedir. Dolayısıyla birbirini besleyen iki durumdan bahsetmek mümkündür. Bu sürecin burada noktalanmadığını ve henüz mutenalaştırmanın tam olarak gerçekleşmesi için gerekli nedenler bulunmadığı söylenmektedir.

Mutenalaştırma sürecinde yukarıda bahsedilen nedenlerle birlikte değerlendirilmesi gereken bir husus da mutenalaştıran kesimin kentte konut almak

istemeleridir. Bu satın almaya neden ise güvencesiz emek piyasası ve iktisadi alandaki dalgalanmalara karşı hayat standartlarında bir düşüşe engel olmayacak şekilde garantiye almak istemeleridir. Ayrıca kendilerine mutenalaştırmak için bir bölge seçtiklerinde burası yatırımcılar için cazip hale gelmeye başlamakta ve hem konut piyasasında hem de kişisel tüketim alanlarında –restoran, sinema vb.- fiyat artışı yaşanmaktadır. Değeri artan bölgeye ise sonradan dâhil olmanın maliyeti yüksektir. Mutenalaştıranların hepsinin konut sahibi olması gerekmemekte kiralama yoluyla da mutenalaştırmanın aktörleri olabilmektedirler. Kent merkezinde konut sahibi olarak ya da kiracı olarak oturmak onlara sosyal bir ortam yaratmanın ötesinde hem statü sağlamakta hem de sürekli olarak banliyölerden kent merkezine hareket etme maliyetlerini ve sürelerini azaltmaktadır (Beauregard 2015: 69-71).

Mutenalaştırma başlığında kentteki mekânsal ayrışmadan bahsederken Chicago Okulu’nun bu konudaki yaklaşımına bakmak karşılaştırma yapabilmek ve günümüz kent araştırmacılarının dayandığı yaklaşım olması açısından önemli görülmektedir. Chicago Okulu kendiliğinden oluşan bir düzen anlayışından hareket etmekte ve kentteki hareketlilikleri bu açıdan incelemektedir. Bu okulun temsilcileri, kentin uzun vadede müdahale edilmeden dengeye geleceğini ve bu çerçevede kent toplumunun ekosistemdeki gibi rekabet, istila ve yerine geçme süreçlerini yaşayacaklarını belirtmektedir (Serter, 2013:70). Bu okulun temsilcilerinden olan Wirth’e göre, kentler insanları kendine çekerken, insanları ve etkinlikleri de biçimlendiren bir özelliktir. Ayrıca kentler heterojen, gerilimli mekânlardır ve kentte toplumsal ilişkilerin uzak olduğunu belirtmiştir (Wirth, 2002). Chicago Okulu’nda akademisyen olan ve Kentsel Ekoloji ekolünün kurucusu Robert E. Park’ın yaklaşımında ise Weber’in etkileri görülmektedir ve birey kendisinde bulunan avantajları kullanarak kendisine en uygun mekânı seçecektir. Dolayısıyla bu yaklaşım, kentteki çöküntü bölgelerini ve gettoları doğal olarak oluşmuş birer yapı olarak değerlendirmekte ve kendiliğinden düzene

gireceğini belirtmektedir (Serter, 2013:74). Bu bilgiler ışığında, Chicago Okulu'nun kenti ve kentteki mekânsal ayrışmaları kültürel açıdan ele alındığı ve birbirlerine benzeyen insanların doğal olarak bir arada yaşadıklarını vurguladığı, ekonomik ve sınıfsal durumları göz ardı ettikleri görülmektedir. Chicago Okulu'na yöneltilen en büyük eleştirilerden de biri de fiziki çevreyi değerlendirmeye almadıkları ve sınıfsal analiz yapmadıkları yönündedir. Bu Okulun mekândaki farklılaşmayı sadece sosyal ilişkilere dayandırması kapitalist düzenin mekânda yaptığı değişiklikleri iyi analiz edememek anlamına gelir. Aksine mekânın değişmesini edilgenlikten çıkarıp kent alanlarının bu denli değişmesinin nedeni olarak kapitalizmin sınıfsal ilişkileri ve sosyal farklılaşmaları üreten ve sürdüren müdahaleleri olarak değerlendirmek daha anlaşılabilir olacaktır (Harvey, 2017: 177-178).

Mutenalaştırmanın aktörlerinden sonra önemli bir konu da mutenalaştırılan konutların nasıl seçildiğidir. Mutenalaştırılan her bölgedeki konutların eskimiş ya da o bölgenin köhneleşmiş olmasına gerek olmadığı, konutların ucuz olması ve o bölgede yaşayanları yerinden edebilmenin kolay olması mutenalaştırma için öncelikli koşullar olduğu belirtilmektedir. Mutenalaştırılacak bölgede bir direnişle karşılaşma mutenalaştırıcılar için olumlu bir durum değildir. Diğer yandan bir bölge gelir artışı sonucu orada yaşayanlarca kendiliğinden terk edilmiş ve bu bölgeye geliri düşük olanlar taşınabilir, ancak konutları yenileme maliyetlerini karşılayamayacakları nedeniyle mahalle bozulmaya başlayabilmektedir. Bu durum da o bölgeyi mutenalaştırılacak bir alan haline getirebilmektedir (Beauregard 2015: 72-73). Diğer yandan mutenalaştırmadan etkilenenlerin emek gücü piyasasında düşük gelirli işlerde çalışanlar veya emek gücü piyasasında yer edinememiş insanlar oldukları görülmektedir. Mutenalaştırmadan etkilenme sebepleri ise kent merkezlerinde işyerlerine yakın olan konutlarının hem pahalı olmaması hem de mimari açıdan beğenilen konutlar olmaları gösterilmektedir. Mutenalaştırmadan etkilenenlerin kent yoksulları oldukları

söylenilmektedir. Mutenalaştırmaya karşı bir direniş gösterecekler dahi mutenalaştıranlara göre dezavantajlı oldukları için ve gerek yerel yönetimler gerek merkezi yönetimlerin mutenalaştırmaya karşı politikaları olmadıkları için süreç daha hızlı işlemektedir (Beauregard 2015: 74-77). Bu bileşenlere ek olarak mutenalaştıranlara sermaye sağlayan finans kuruluşları ve yerel yönetimlerin yetkileri dâhilinde olan imar planı yoluyla bir bölgenin mutenalaştırılması kolay hale gelmektedir.

Bu başlıkta mutenalaştırmanın ardındaki itici güçlerin neler olduğu farklı bakış açılarından gösterilmekte ve mutenalaştırmanın aktörlerinin hangi özelliklere sahip oldukları ve mutenalaştırmadan etkilenenlerin daha çok kent yoksulları –siyasi ve ekonomik güçten yoksun- oldukları vurgulanmaya çalışılmaktadır. Bu bölümde mutenalaştırmanın kuramsal çerçevesi anlatılmakla birlikte bunun dünyanın her yerinde aynı olması gerektiği iddia edilmemektedir. Mutenalaştırmayla ilgili teorik arka plan Amerika’da yaşanan süreçler üzerinden şekillenmektedir; ancak küreselleşmeyle birlikte farklı ülkelere de yayılan mutenalaştırmanın ne olduğunu anlamak için gerekli bilgiyi sağlamaktadır. Geniş bir perspektiften bakıldığında rant farkı, sermaye hareketleri, sanayisizleşme sonrası hizmet sektöründeki istihdamın artması ve buna bağlı olarak profesyonel-yönetici sınıfın genişlemesi ve bu sınıfa ait insanların tüketim örüntüleri, yerel ve merkezi yönetimlerin politikaları ve finans kuruluşlarının sermaye sağlaması mutenalaştırmayı yaratan ve sürdüren sistemin parçaları olduğu görülmektedir.

Mutenalaştırmayı teorik olarak inceledikten sonra onun farklı ülkelerde pratikte nasıl uygulandığı, nasıl etkiler yarattığını görmek amacıyla sonraki bölümlerde örnekler vererek karşılaştırma yapmak ve süreci daha iyi anlamak mümkündür. Bu noktada ise farklı ülkelere verilen örneklerde mutenalaştırma sürecinin aynı olmadığı, değişik boyutlarıyla karşılaşılmaktadır.

3.1.1. Dünyada Mutenalaştırma

Mutenalaştırmanın tek bir bölgeyle sınırlı kalmadığı ve hemen hemen her ülkede gerçekleşmekte olduğu kabul edilmektedir. Ancak her toplumun kültürel, toplumsal ve iktisadi yapısı birbirinden farklılıklar göstermektedir. Bu nedenle bir ülkede gerçekleştirilen mutenalaştırma, her kentte aynı dinamikleri barındırmayabilir. Bir önceki bölümde mutenalaştırmanın ne olduğu ve sürecin nasıl işlediği genel olarak anlatılmaktadır ve bu bölümde mutenalaştırılan bölgelerden örnekler seçilerek karşılaştırma yapılmasının konuyu daha anlaşılır kılacağı düşünülmektedir. Batı’da mutenalaştırma başlığını verdiğim bu bölümde de öncelikle ve detaylı olarak anlatılacak ülkeler Avustralya, Britanya ve Birleşik Devletler’dir. Çünkü bu ülkelerin iktisadi yapıları, kentlerin biçimleri, sosyal yapıları ve devlet düzenleri açısından farklılıklar sunmaktadır (Williams, 2015). Böylece mutenalaştırmanın bu ülkelerde uygulanışının, meydana getirdiği değişikliklerin karşılaştırmalı bir analizini yapmak mümkün olmaktadır. Bu üç ülkeyi konut piyasaları, yerel politika ve devlet, iktisadi ve toplumsal yeniden yapılanma değişkenleri üzerinden değerlendirilmektedir.

Konut piyasaları açısından bakıldığında, mutenalaştırmanın boyutu ve yapısı üzerinde doğrudan etkili olan konut arzı ve talebi, piyasa düzenlemesi ve finansal yapı, maaşlar ve konut maliyetleri arasındaki ilişkiler bu üç ülkede farklılıklar göstermektedir. Avustralya’da konut talebine hızlı yanıt verildiği ve işçi ücretlerinin Britanya ve Birleşik Devletler’e göre daha yüksek olması burada işçilerin konut sahibi olma oranını yükseltmektedir. 20. yüzyılın büyük kısmında inşaat sektöründeki hareketsizlik ise konut sıkıntısı yaratmış ve kent merkezleri göçmenlerin yerleştikleri yerler olmuştur. Metropollerin kentin çeperlerine doğru yayılması ve sanayi kuruluşlarının banliyölere taşınması sonucu işçiler de banliyölerde yaşamaya başlamış ve profesyonel-yönetici sınıfın kent merkezlerinde konumlandığı görülmüştür. Britanya’da kent sisteminin daha karmaşık olmasından dolayı iş ve konut piyasasının

metropol alanının dışına çıktığı, kasaba ve köylerin de bu piyasaların içine girdiği görülmüştür. Dolayısıyla mutenalaştırma Britanya’da kent merkezleriyle sınırlı kalmamıştır. Diğer yandan karşıtlıkların çıktığı yerler de kent içi alanlardır ve bu nedenle mutenalaştırmaya karşı gösterilen tepkiler de farklılaşmıştır. Birleşik Devletler’de ise kent içi alanlarda siyahi alt sınıftan insanların oturması, mali kriz gibi nedenler mutenalaştırmanın farklı bir boyutunu sergilemiştir (Williams, 2015: 85-87).

Yerel politika ve devlet bağlamından bakıldığında farklılıkların daha belirgin olduğu ifade edilmektedir. Birleşik Devletler’de mutenalaştırmaya karşı verilen siyasal mücadeleler Britanya ve Avustralya’ya göre daha yoğun olmuştur. Burada mutenalaştırma algısı yerel konut politikasıyla ilişkilendirilmiştir. Britanya’da yerel yönetimlerin mücadeleci özelliği ve kamu konutlarının çok olması, mutenalaştırmaya karşı olan tepkilerin yerel yönetimlerin konut sağlama özelliğinin terk edilmesine karşı gösterildiği saptanmıştır. Avustralya’da ise hükümetin kent alanına müdahale eden politikalardan vazgeçmesi, mutenalaştırılacak alanların sayısının artmasına işaret etmiştir. Ancak, hükümetin bu sürece doğrudan müdahil olmadığı, kira kontrollerinin kaldırılması, insanları ev sahibi olmaya teşvik edilmesi gibi düzenlemelerle dolaylı olarak müdahale ettiği görülmüştür (Williams, 2015: 88-92).

İktisadi ve toplumsal yeniden yapılanma açısından bahsedilen üç ülkedeki farklılıklar ve benzerlikler incelendiğinde ise, üç ülkede de sanayisizleşmenin yaşandığı, yeni teknolojilere dayanan endüstri ve hizmet sektörlerinin yaygınlık kazandığı görülmektedir. Bu durum her üç ülkenin toplumsal anlamda birtakım değişikliklerle birlikte yaşanmıştır. Mutenalaştırma başlığında anlatılan demografik değişimler –bir ve iki kişilik haneler, yaşlı insanların sayısındaki artış vb.- konut piyasasında etkili olmuştur. Savaş sonrası dönemde ileri kapitalist ülkelerin belirgin özelliği olan yeni orta sınıf –daha önce de bahsedildiği gibi- mutenalaştırmayla yakından ilgilidir.

Üç değişken temel alınarak Birleşik Devletler, Britanya ve Avustralya'da mutenalaştırmanın etkileri analiz edilmektedir. Ancak yukarıda özetlenmekte olan bu durumları tabloda göstermek karşılaştırmalı bir bakış açısını kolaylaştırmaktadır.

Tablo 2. Avustralya, Britanya ve Birleşik Devletler'de Mutenalaştırma

	Avustralya	Britanya	Birleşik Devletler
Konut Piyasaları	- Konut piyasası belirli taleplere verilen hızlı yanıtlarla belirlenir. - Arsa tedariki iyidir. - Ev mülkiyeti düzeyi yüksektir. - Kısmen yüksek maaş düzeyi sonucu işçi sınıfı-ev mülkiyeti diğer iki ülkeye göre yüksektir. - İnşaat yapma isteksizliği nedeniyle konut kıtlığı yaşanmış ve iç bölgelerin çoğuna yeni göçmenler yerleşmeye başlamıştır. - Metropollerin dışı doğru yayılması ve sanayi alanlarını banliyölere kayması, kent içindeki göçmenlerin taşınmalarına ve yerlerine profesyonel-yönetici sınıfın gelmesine sebep olmuştur.	- Çok daha karmaşık ve birbirine geçmiş bir kent sistemi vardır. - Konut ve iş piyasası metropollerin çevresindeki kasaba ve köylere kaymıştır ve mutenalaştırma kent içi alanlarla sınırlı değildir. - En şiddetli karşıtlıklar kent içi alanlarda meydana gelmiş ve bu alanlar yeniden yapılandırılmıştır. - Kira kontrolleri, konut stoku ve kiracıları sabitlemede rol oynamıştır. - Sanayi endüstrisinin gerilemesi ve hizmet endüstrinin gelişmesi, talep dengesini değiştirmiştir. - Geniş kapsamlı temizlik politikaları ve kamu konutu sağlama, yeni kasabaların inşası ve ev mülkiyetinin teşviki, mülkiyet fikrini yaygınlaştırırken; kent içindeki satın alınabilir konut stokunu azaltarak piyasa koşullarını etkilemiştir.	- Amerikan kent merkezlerindeki konutlar genellikle kiralıktır. - İrksal değişim ve bu konutlarda siyahi alt sınıfın yaşamaya başlamasıyla buralarda emlak terki ve finans kuruluşlarının kırmızı hat uygulaması görülmüştür. - Konut piyasası genelde kontrolsüz ve açıktır. - İrk çatışması, yerinden etme, terk ve mali kriz gibi nedenler mutenalaştırmayı önemli hale getirmektedir.
Yerel Politika ve Devlet	- Yerel politikanın yeniden teşkilatlanması işçi sınıfı politikacılarını, yeni orta sınıf ve yerel işçi partileri içindeki daha sol kanat konsey üyeleriyle mücadeleye sokmuştur. - Soylular büyük oranda göçmen nüfusa sahip alanlara taşınmıştır. - Eski konut alanlarının temizlenmesi ve buralara yeni konut, altyapı hizmet tesislerinin yapılması doğrudan hükümet politikası olmadan gerçekleşmiştir. - Kira kontrollerinin kaldırılması, büyük ölçekli yeniden geliştirme planlarından vazgeçilmesi ve ev mülkiyetini teşvikine devam edilmesi, mutenalaştırmanın koşullarını hükümetin sağladığını göstermiştir.	- Yerel politikanın yeniden teşkilatlanması işçi sınıfı politikacılarını, yeni orta sınıf ve yerel işçi partileri içindeki daha sol kanat konsey üyeleriyle mücadeleye sokmuştur. - Soylular büyük oranda göçmen nüfusa sahip alanlara taşınmıştır. - Yerel yönetim, konut sağlama faaliyetinde bulunduğu için yerel düzeyde konut meselesi politikleşmiştir. - Özel sektör konutları için yerel yönetim tarafından yürütülen yardım programı mutenalaştırmaya davetiye çıkarmıştır. - Konseylerin ev satışına başlaması ve yeni inşaatlara yapılan kamu harcamalarının ayrılması, yerel konut tedariki yeniden şekillendirmiştir.	- Mekânın işgali ve yerinden etme için verilen siyasi mücadeleler diğer iki ülkeye benzer ancak daha yoğundur. - Mutenalaştırma algısı, bir mahalle politikası değerlendirmesi ve yerel konut politikasıyla ilişkilendirilmiştir. - Amerikan toplumunun dinamikleri hükümet tarafından güçlü bir politika sunulmasına biraz katkı sağlamıştır. - Yerel mali kriz, ırk çatışması gibi konular mutenalaştırmanın merkezindedir. - Metropollerin çevresindeki küçük yerel hükümetlerin, konutların terki, endüstri ile orta sınıfların dışı göçü gibi nedenlerle vergi gelirlerindeki azalış, mutenalaştırmanın yerel kurtuluş yolu olmuştur. - Mutenalaştırma, "orta sınıf" beyazların merkeze dönmelerinin bir yolu olmuştur.
İktisadi ve Toplumsal Yeniden Yapılanma	1960'lardan beri süregelen bir yapılanma vardır. - Kısmen yeni teknolojilere dayanan yeni endüstri ve hizmet sektörleri ortaya çıkmıştır. - Bir ve iki kişilik haneler ve yaşlı nüfus artmış ve aile boyutları küçülmüştür. - Yeni profesyonel-yönetici kesim ortaya çıkmıştır. - Sınıf ilişkileri daha değişmez ve hiyerarşiktir.	1960'lardan beri süregelen bir yapılanma vardır. - Kısmen yeni teknolojilere dayanan yeni endüstri ve hizmet sektörleri ortaya çıkmıştır. - Bir ve iki kişilik haneler ve yaşlı nüfus artmış ve aile boyutları küçülmüştür. - Yeni profesyonel-yönetici kesim ortaya çıkmıştır.	1960'lardan beri süregelen bir yapılanma vardır. - Kısmen yeni teknolojilere dayanan yeni endüstri ve hizmet sektörleri ortaya çıkmıştır. - Bir ve iki kişilik haneler ve yaşlı nüfus artmış ve aile boyutları küçülmüştür. - Yeni profesyonel-yönetici kesim ortaya çıkmıştır.

Mutenalaştırmanın üç ülkede nasıl yapıldığı, hangi aktörlerin yer aldığı ve etkileri yukarda anlatılmakla birlikte, bu üç ülke başta olmak üzere bazı şehirlerde mutenalaştırma boyutu ve karşılaştığı toplumsal tepkiler nedeniyle ilgi çekmektedir. Bu nedenle örneklerle konuyu daha somut bir düzeye indirgeyebilmek amacıyla bazı kentlerin, mahallelerin nasıl mutenalaştırıldığı anlatılmaya çalışılacaktır. Bu doğrultuda ilk olarak Avustralya Melbourne’da mutenalaştırmanın estetik boyutunun ön plana çıkartılarak gerçekleştirilen ve Viktoryacılık⁴ olan nitelendirilen sürece göz atmakta fayda vardır.

Mutenalaştırmanın sınıftan ayrı düşünölemeyeceğı daha önceki bölümde bahsedilmektedir. Dolayısıyla toplumsal düzenin değışmesi, mekânsal düzene ve binalara yansıdığı ve ayrıca onlar tarafından da yeniden oluşturulduğu için karşılıklı bir ilişki söz konusudur. Melbourne’daki çöküntü olarak addedilen evlerin Viktorya dönemine özgü olarak bir görüntüye kavuşturulduğu ve konutun barınma işlevinin dışında statü göstergesi olarak kullanılmak amacıyla kültürel bir görünüme kavuşturulduğu belirtilmektedir (Jager, 2015: 112). İnsanların nasıl bir konutta oturduğunun onların sınıfsal konumlarını gösterme ve statü sağlama isteğini Veblen’in gösterişçi tüketim kavramıyla bağdaştırmak gerekmektedir. Veblen (1994), gösterişçi tüketim yapan ve bu tüketim üzerinden toplumsal hiyerarşiyi düzenleyen bir ‘aylak sınıf’ın olduğunu ve bu sınıfın da toplumda kilit bir noktada olduğunu belirtmektedir. Veblen’in bahsettiğı gösteriş amacıyla tüketim yapan sınıf, ortaya çıkan yeni orta sınıfla özdeşleştirilebilmektedir. Melbourne’da çöküntü evleri Viktorya dönemine özgü mimariyle yenilemek ve kendilerine özgü, toplumun diğer kesimlerinden –özellikle alt gelir grubuna ait insanlardan- soyutlanabilecekleri bir yer haline getirmiş oldukları

⁴ Melbourne’da gerçekleştirilen mutenalaştırmayı Viktoryacılık olarak ele alınma sebebi, 19. Yüzyılın ikinci yarısına doğru İngiltere’de tarımsal üretimden sanayi üretimine geçişle birlikte ciddi bir zenginleşme meydana gelmiş ve sınıflar arasındaki ayırım giderek artmıştır. İngiliz orta sınıfı ise ticaretle uğraşmış ve zenginlik elde etmiştir. Bu dönem kraliçe Viktorya’ya atfen Viktoryen dönem olarak adlandırılır ve maddiyatçılığın ön planda olduğu bir dönemdir. Zenginliğin fazla olduğu bu dönemde lüks eğilimler söz konusu olduğu için mutenalaştırmayla böyle bir bağlantı kurulmuş olabilir.

görülmektedir. Viktoryen bir restorasyonla kendilerini üst sınıfa karşı dayanıklı hale getirirken, kendilerinden aşağıda olan insanlara da baskınlık kurmaktadır. Kentsel koruma düzeyinde ise sanatsal işlev eklenerek binalara yapılan tüketim gittikçe artmaktadır (Jager, 2015: 113-114). Melbourne'dan özelinde olan ancak evrensellik taşıyan bir husus da Jager'in de bahsettiği gibi (2015) orta sınıfın statü sağlamak amacıyla tarihten beslenmesi, antikalara merak duyarak kendilerini sanattan anlayan bir kesim olarak ilan etmeleri sadece maddi varlıkları tüketmeleri değil aynı zamanda tarihi tüketmeleri anlamına da gelmektedir. Bu durum emlak piyasasının hazırladığı reklamlarda sıkça görülmektedir. Talebi arttırmak için, her şey gibi tarihi de tüketen bu kesime, konutların Viktorya dönemine özgü özellikler taşıdığı vurgusu yapılmaktadır. Tarihselliğe vurgu yapan bir restorasyon, kentin iç alanlarında önceden işçi sınıfının yaşadığı yerlerde yapılarak sosyal leke olarak addedilen işçi sınıfı tarihini de silmeyi amaçlamaktadır. Melbourne'daki bahsi edilen bu alanları yenilemek ise Viktorya Konut Komisyonu tarafından yapılmaktaydı. Bu alanlara yerleşen ve estetik kaygılar taşıyan bu yeni orta sınıf yeni tüketim örüntüleriyle de 'moda' nın öncüsü olma rolünü üstlenmekte ve yeni bir kentsel yaşam motifi oluşturmaktadırlar. Bu bilgiler ışığında Melbourne'da mutenalaştırmanın, estetik amacın yanı sıra sınıfsal bir anlam ifade ettiği ve aynı zamanda yerel yönetimlerin ve emlak piyasasının da desteğiyle gerçekleştiği görülmektedir (Jager, 2015:114-118).

Karşılaştırma yapılan diğer ülkelerden biri de Birleşik Devletler'dir. Kuzey Amerika'da uzun süredir kent içi alanlarda yeniden canlandırmanın yapıldığı belirtilmektedir. Bu nedenle yeniden canlandırmanın yapıldığı iki mahallede –Society Hill, Philadelphia ve False Creek, Vancouver- nelerin değiştiği aktarılmaktadır. Ayrıca New York'un da mutenalaştırmayı anlatırken bahsedilmesi gereken bir kent olduğu düşüncesiyle orada mutenalaştırma mekanizmalarının nasıl işlediği önemlidir. Bu iki farklı ülkelerdeki iki kentin seçilmesi tesadüf değildir, mutenalaştırmanın hangi

güdülerle yapıldığının ve sonucunun nasıl olduğunun anlaşılmasını sağlamaktadır. Society Hill, 1940’larda yeniden planlama girişimlerine sahne olmakta ve ülkeye özgü olan eski sanayi kentlerinin o “ruhsuzluğunu” ortadan kaldırma amaçlanmıştır. False Creek ise, Kanada’da 1960’lı yıllarda hızlı kentsel büyüme dinamiklerine uygun olarak ve Vancouver’in zengin bir kent olacağı fikriyle yeniden canlandırma planları yapılmıştır. Bu iki kentin ortak özellikleri olarak, önceki bölümlerde bahsedildiği gibi, sanayi sonrası hizmet sektörünün kent merkezine odaklanması ve bu kentlerin yenilenme planlarının “başarıyla” gerçekleştirilerek diğer kentler için de örnek teşkil etmiş olmasıdır (Cybriwsky, Ley ve Western, 2015: 130). Society Hill mahallesi 1940’larda sokakları temiz olmayan, çöküntü alanları bulunan, belediye yönetimi de son derece kötü bir kent içi alan olduğu için zenginler ve nüfuz sahibi insanların kent merkezi dışındaki elit banliyölere kaçmaya başlamışlardır. Society Hill’deki kentsel yeniden yapılanmayı başlatan olayın, 1930’larda Geç Sömürge Powel Evi’nin bozulmasını engellemek ve onu rehabilite etmek amacıyla Philadelphia Kent Simgelerini Koruma Derneği’nin kurulması olduğu belirtilmektedir (Cybriwsky, Ley ve Western, 2015: 132-133). Bu eylemlerin tarihi koruma amacıyla ortaya çıktığı, mekânsal hafızayı yitirmemek için yapıldığı bilinmekle birlikte bundan sonraki komite, dernek vb. oluşumların tarihi korunma gayesinin ötesine geçtiği görülmüştür. Daha sonra “Kent Politikası Komitesi” kurulmuş ve kentin ana sorunlarının neler olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Komitenin ilk tespiti ise yerel yönetimin reformunun gerekli olduğu yönünde olmuştur. Komitenin amacı kadar kimlerden oluştuğu da mekâna müdahale edilmesinden dolayı önem arz etmektedir ve komitenin büyük çoğunluğu beyaz erkekler ve aristokrat bir çevreden gelen insanlardan oluşmaktaydı. Society Hill’in yenilenmesine ve vatandaşlardan da buna yönelik destek alınmasına önayak olan faaliyet, Komite’nin Daha İyi Bir Philadelphia Sergisi (Better Philadelphia Exhibition) olmuştur (Cybriwsky, Ley ve Western, 2015: 133-134). Bu sergi

Philadelphia'nın kent merkezinin yenilendiği takdirde nasıl görüneceğini göstermekteydi ve görsellerin etkisinin yüksek olması nedeniyle hem vatandaşlar fikri benimsemekte hem de o bölgedeki iş insanları bu yenilenmedeki konumunu belirlemekteydiler. Yenilenme fikri metropol çapında kabul gördü ancak uygulama için bu yeterli olmamış ve ticaret elitlerini temsil eden, üyelerinin ticari firmaların yöneticilerinden oluşan Daha Büyük Philadelphia Hareketi (Greater Philadelphia Movement) adıyla bir grup kurulmuştur. Bu iki oluşum kentin çehresinin değiştirilmesi için faaliyetlerde bulunmak için gereken iki grup olmuştur. Çünkü bu iki grubun ortak çalışmaları neticesinde kendi aralarından bir belediye başkanı ve Bölge Savcısı seçilmiştir ve artık fikir aşamasından eylem aşamasına geçiş için şartlar sağlanmıştır. Projelerinin içeriğine bakıldığında ise kent merkezinin yenilenmesinin aslında kent elitlerine nasıl hizmet edeceği görülmektedir. Projeler şöyle sıralanmıştır: Philadelphia Penn Center ofis kompleksi, Ulusal Bağımsızlık Tarihi Parkı, The Gallery ismiyle elitlere hitap eden alışveriş merkezi ve bunun gibi belli bir kesime hitap eden birçok imar projesi (Halpern, 1978 akt. (Cybriwsky, Ley ve Western, 2015: 137). Society Hill seçilme nedenleri olarak buranın kent merkezine yürüme mesafesi uzaklığında ve önemli tarihi binaların yanı başında olması bu mahalleyi değerli kılmaktadır. Bu özellikleri sebebiyle burası hem turizme hem de iş merkezleri için ofis kullanımına açılacak bir mekân olarak tasarlanmıştır. Aslında burada yapılmaya çalışılan, mutenalaştırmanın ne olduğunun önceki bölümde anlatıldığından hareketle, mutenalaştırmanın mantığıyla çelişen bir durum değildir. Society Hill özelinde başlatılacak ve daha sonra diğer bölgelere de yayılacak kentsel yenilemenin amacı olarak, banliyölerde yaşayan insanların ilgisini kent merkezine çekebilme gösterilmiştir. Bu ilgiyi çekmek, “steril” banliyölerde yaşayan elitleri kent merkezine davet etmek zorlu bir süreç olmuştur. Ancak zengin ve nüfuzlu bir kişinin Society Hill'deki tarihi ama eski bir konağı satın alıp ıslah etmesiyle diğer insanlar da buranın geleceğinden

ümitlenmişlerdir (Halpern, 1978 akt. (Cybriwsky, Ley ve Western, 2015: 141). Kentsel yenileme sadece eski ama tarihi binaların rehabilite edilmesiyle sınırlı kalmamış, bu bölgeye yüksek binaların inşa edilmesi de söz konusu olmuş ve karlılığı artırma hedeflenmiştir. Dolayısıyla birkaç elitin buraya taşınması, büyük projelerin yapılması buradaki gayrimenkullerin değerini arttırmış ve kredi kuruluşlarının finansman sağlayacağı bir mahalle olmaya başlamıştır. Fiziksel olarak yaşanan dönüşümler bunlarken toplumsal olarak yaşananlar ise, mahalle sakinlerinin o bölgeden uzaklaştırılması olmuştur. Mutenalaştıranlar homojen bir toplumsal yapı istemişlerdi ve bu isteklerini bölge sakinleri karşılamamaktaydı. Zaten bölge sakinlerinden birkaç hane dışındakiler yenilemenin masraflarını karşılayabilecek gelire sahip değillerdi ve orada kalmaya devam edebilmek için mülklerinden vazgeçmeleri gerekmekteydi (Halpern, 1978 akt. Cybriwsky, Ley ve Western, 2015: 146).

Society Hill özelinde detaylı olarak mutenalaştırmanın nasıl ilerlediği görülmektedir. Öncelikle gelecek vadeden bir bölge seçilmekte, kentsel yenileme projeler yapılmakta, projeler insanlara kabul ettirilmekte ve ardından aşamalı olarak hayata geçirilmeye başlanmaktadır. Çöküntü bir alan olmaktan çıkarılıp “yaşanabilir” bir bölge haline getirilerek zenginlerin buralara gelmesi hedeflenmekte ve dolayısıyla sermeye de buraya çekilmeye çalışılmaktadır. Bölge sakinlerinin ise mecburi olarak yer değiştirdiği görülmektedir.

Bu bölümde incelenecek diğer bir kent ise Philadelphia’ya göre daha küçük olan ve yeni kurulan Vancouver’dir. 1886 yılında Kanada Pasifik Demiryolu’nun tamamlanmasıyla oluşturulmuş bir demiryolu kasabasından, kereste fabrikaları, balık konservesi fabrikaları ve metal işçiliği olan bir sanayi kentine dönüşmüştür. 1930’larda Vancouver’in çehresi kent merkezinde sanayi işlerinin yapıldığı bir kente bürünmüştür. Ayrıca Philadelphia’ya zıt olarak 1970’lerde kentin ekonomisi ve nüfusu da büyümüştür. Diğer yandan -Kanada’nın birçok kentinde olduğu gibi- metropollerin kent

merkezinde ve banliyölerinde yaşayanlar arasında Amerika'daki gibi ciddi yaşam tarzı farklılıkları görülmemiştir. Burada suç oranları da Philadelphia'ya nazaran daha düşüktür ve genel olarak kamusal alanlara yatırımlar yapılmıştır. Vancouver bu özelliklerinden ötürü Philadelphia'dan ayrılmaktadır. Benzerlik ise False Creek'in yeniden tasarlanmasındaki aktörlerin Society Hill'deki gibi olmasıdır. False Creek'in kentsel yenilenme sürecinin itici güçlerine bakıldığında, buranın ulaşım avantajlarına sahip olması sebebiyle sanayi kuruluşlarının merkezi haline gelmesi ve bunun sonucunda hava, su, gürültü kirliliğinin olması ve zaman zaman çıkan yangınların tehlike arz etmesi gibi nedenlerin olduğu belirtilmiştir. Ancak Vancouver Kent Konseyi'nin False Creek'i endüstri kenti ilan etmesi ve gelecek yıllarda da bir değişiklik yapmayacağı yönündeki uygulamaları konseyin karşısında muhaliflerin oluşmasına da zemin hazırlamıştır. Bu muhalif kanatta ve Vancouver alanının dönüştürülmesinde etkin rol oynayanların bulunduğu çevrede ise öğretmenler, mimarlar, avukatlar gibi meslek sahiplerinden oluşan yeni orta sınıftan insanlar yer almıştır. Society Hill'de olduğu gibi burada da Seçmen Eylem Hareketi (TEAM) adıyla bir hareket oluşturulmuş ve dönüşümü –uzun zaman sürse de- başlatan bir eylem olmuştur. Bu hareket de tıpkı Philadelphia'daki gibi dönüşümün nasıl olması gerektiğini anlatan bir bilgilendirme ve halkı bilinçlendirme toplantıları yapmıştır. Buna ek olarak Planlama Bakanlığı'na da kentin dönüşümüyle birlikte nasıl bir imaj kazanacağını gösteren projeler sunulmuştur. Bu süreçte şüphesiz ki çıkar grupları kentin endüstriyel alan olmaktan uzaklaşmasında aksini düşünen Konsey'i ikna eden taraf olmuştur. Yukarıda da bahsedildiği gibi, Society Hill'deki ticari sınıfın dönüşümde etkin olması False Creek'te de görülmektedir. Planlama Bakanlığı kentteki dönüşümle birlikte, vergi en yüksek oranda geldiği takdirde dönüşümün daha etkin olacağını savunmuştur. Bu süreçte planlamayı uygulayabilmek için siyasi bir güç gerekiyordu ki bunu da kent meclisi kanalıyla yapmaya başlamışlardır. False Creek'in yeniden planlanması için

oluşturulan topluluk çok çeşitli boyutlar taşımakta ve bu da yeni sınıf ideolojisinin ön planda olacağı bir düzenleme yapılacağını göstermiştir (Cybriwsky, Ley ve Western, 2015: 155). False Creek’de de amaç kötü izlenimini silmek olmuştur ve bu doğrultuda mahallenin belli bir bölümünü değil her boyutunun ayrı ayrı düşünülerek bir plan geliştirilmeye çalışılmıştır. Society Hill’den farklı olarak ise var olan yapılar yenilenme yoluna gidilmemiş, hepsi yıkılmıştır. False Creek’deki rahatsızlık duyulan su ve gürültü kirliliği giderilecek şekilde planlama yapılmıştır ve planda gelir farklılıkları, çeşitli yaşam tarzlarının varlığı dikkat çekmiştir. False Creek’in yeniden planlanmasında alt kültürlerin zenginliği vurgulanmış ve mahallenin herkes için yaşanabilir bir yer olması gayesiyle tasarlanmıştır.

Philadelphia Society Hill ve Vancouver False Creek’i yeniden tasarlanan iki mahalle olarak seçilmesinin nedenleri yukarıda zaman zaman belirtilmekle birlikte, kısaca özetlemek gerekmektedir. Bu mahallerinin dönüşümleri hala süren dönüşümlerle aynı nedenlere –kent ekonomisi ve coğrafyasındaki değişiklikler ya da değişen yaşam tarzları- dayanmakla birlikte burada çıkar gruplarının kentin dönüşümünde ne kadar etkili olduğu görülmüştür. Society Hill büyük bir dönüşümdü ve finans sermayesi çıkarlarının aktif bir rol oynadığı anlaşılmıştır. Ayrıca Society Hill’in yenilenmesinin arkasındaki güç “soylu” kişilerdi ve mahallenin yenilenmesi iş dünyasındaki kişiler için de büyük bir getiri sağlamıştır. Vancouver False Creek’de ise mahalle dönüştürülürken dönüşüm, sivil yaşamdan izler taşımıştır ve mahalle toplumsal sınıflar, yaşam tarzları açısından çeşitlilik arz etmiştir. Bu iki mahalle için ortak olan şey ise bu denli kökten değişimleri az sayıda kişinin yönlendirmesi olduğu belirtilebilmektedir (Cybriwsky, Ley ve Western, 2015: 163).

Mutenalaştırmayla ilgili olarak verilebilecek en çarpıcı örneklerden biri de New York City’dir. New York üzerinden genellikle iki ayrı durum olarak anlatılan terk etme ve mutenalaştırmanın aslında aynı sonucu doğurduğu, işçi sınıfının nasıl yerinden

edildiği görülmektedir. Burada terk etme tartışılmakla birlikte tezin asıl konusu olan mutenalaştırma tartışıldığı ve Batı'dan örnekler sunulduğu için mutenalaştırmaya ağırlık verilmektedir. Ancak unutulmamalıdır ve bu kısımda da görülmektedir ki terk etme ve mutenalaştırma esasında ayrı işleyen mekanizmalar değildir. Sınıf odaklı bir analiz yapılan bu çalışmada bu iki durum aynı değerlendirmenin içerisinde yer almaktadır. Terk etmenin çoğunlukla talebin yetersiz olmasından, mutenalaştırmanın ise yoğun talepten kaynaklandığı ve terk etmeyle birlikte emlak değerlerinde düşüş yaşanırken mutenalaştırmada bunun tam tersi bir durum yaşandığı belirtilmektedir. Bu açıklama doğrultusunda mutenalaştırma ile terk etmenin aynı anda olamayacağı, bunların zıt kavramlar olduğu düşünülmektedir; ancak New York'da –ve başka kentlerde de- bu iki süreç eşzamanlı olarak görülmektedir. Marcuse (2015: 207-208) bu iki zıt olgunun birlikte görülmesinin nedeni olarak Birleşik Devletler'in politikalarını göstermekte ve mutenalaştırmayı terk etmenin bir çözüm yolu olarak sunmalarında yattığını belirtmektedir. Ancak durumun böyle olmadığı, mutenalaştırma sonucu başka yerlere olan talep düşerken ve terk etmeye yönelik talebi artarken; kentteki yüksek gelirli hanelerin mutenalaştırılan alanlara doğru kayma eğilimi gösterdiği görülmektedir. Bu eğilim konut kiralarını yukarı yönde etkilemekte ve düşük gelirli haneler yerinden edilmektedir. Bu durum yoksulların sürekli olarak yer değiştirmek zorunda kaldığı ve zenginlerin de mutenalaştırılan alanlarda yaşamaya yöneldiği bir döngü halini almaktadır. Dolayısıyla mutenalaştırma terk etmenin bir çözüm yolu değil aksine onu körükleyen bir durumdur. New York City'de görülen terk etme ve mutenalaştırma birçok hanenin yer değiştirmesine sebebiyet vermiştir. Mutenalaştırmanın hangi saiklerle meydana geldiği, sonuçları önceki kısımlarda anlatılmaktadır ve New York City'de bu durum değişmemiştir. Mutenalaştırma kent içindeki hareketten kaynaklandığı için mutenalaştırmadan dolayı yer değiştirenleri belirlemek zordur. Ancak bazı göstergeler doğru bir şekilde yorumlanarak mutenalaştırma kaynaklı yer

değiştirme yaşandığı sonucu çıkarılabilmektedir. 1970 yılından önce ve sonrasında uygulanan çok aileli konutları ıslah etme amaçlı olan J-51 programı kapsamında vergi indirimi uygulanmaktadır (Marcuse 2015: 217). Bu durum kötü durumda olan konutunu rehabilite etmek isteyen mülk sahipleri için olumlu bir durumdur. Ayrıca konutların ıslahından sonra yenilenen konutlar için kira denetimi bulunmamaktadır. Dolayısıyla artan kiralari ödeyemeyen eski sakinler yer değiştirmeye başlamaktadırlar. 1970-1980 yılları arasında süreçten etkilenen birimlerin üçte biri Manhattan'daydı ve Batı Yakası'ndaki 70. ve 86. sokakların büyük çoğunluğunda J-51 programı kullanılmıştır. Ancak bu programdan bazı yerlerde yer değiştirme doğrudan görülmemiştir. Yine de tek odalı çok aileli binaların sayısı 1970 yılında 127.000 iken 1981 yılında 20.309'a düşmüş ve bu birimlerden uzaklaştırılanlar, 1979 yılında %85'inin geliri 3000 doların altında olan yoksul haneler olmuştur (Marcuse 2015: 217-218). Mutenalaştırma dolayısıyla yer değiştirme genellikle bireysel bir zorlamadan değil piyasadan kaynaklanmaktadır. Artan kiralari sonucu düşük gelirli bu kiralari karşılayamamakta ve mülk sahipleri konutlarını daha yüksek gelirliye uygun hale getirmeye çalışmaktadır. Ancak New York City'de kiracıların gitmesi için taciz edildikleri de olmuştur. Bunu ise ısınmanın kesilmesi, onarım yapılmaması, çöplerin biriktirilmesi, merdiven ve kapı, pencerelerin kırık dökük bırakılması yoluyla yapılmaktadır (Marcuse 2015: 219-220). Bunlara ek olarak kooperatiflerin ve kat mülkiyeti dönüşümlerinin de yer değiştirmeye sebebiyet verdiği görülmektedir. O halde mutenalaştırma kaynaklı yer değiştirmenin 1980 yılı için veriler eşliğinde bir tablo sunulduğunda durum şu şekilde olmuştur:

Tablo 3. Mutenalaştırmadan Kaynaklı Hane Yer Değiştirme (Yıllık Ortalama-1980)

Fiziksel	
J-51 kapsamında imar hareketi	38.000
Tek Odalı Mesken birimlerinin ortadan kaldırılması	9.700
İktisadi	
Kira yükselişleri < 400 dolara kadar	42.800
Kooperatif dönüştürmeleri < 100.000 dolara kadar	10.485
Taciz Suçlamaları	1300

Kaynak: (Marcuse, 2015: 220)

Sadece 1980 yılı verileri temel alınarak New York City'nin geleceği hakkında net bir şey mümkün görünmemektedir. Ancak bu verilerin paylaşıldığı yıllardan bugüne kadar geçen sürede tüm dünyada olduğu gibi Birleşik Devletler'de de mutenalaştırma sürmektedir. New York City'de incelenen beş mahalle; Lincoln Merkezi'ne yakın Üst Batı Yakası, Batı Yakası'nın kuzeyindeki Manhattan Valley, Batı Yakası'ndaki 59. Sokak'ın güneyindeki Clinton, Aşağı doğu Yakası ve Aşağı Doğu Harlem'dir. Bu mahallelerin bazılarında terk etme yüksek mutenalaştırma düşükken –Aşağı Doğu Harlem, ; bazı bölgelerinde ise mutenalaştırma yüksek –Yukarı Batı Yakası, Clinton, Manhattan Valle'in bazı kısımlarında- ve terk etme az olmuştur. Bu alanların mutenalaştırılan bölgelerinde ciddi fiyat artışları yaşanmışken ve diğer yanda terk edilen yerlerde herhangi bir hareketlilik görülmemiştir. Bu mahallelerde elde edilen gözlemler mutenalaştırmanın üç yönünü ortaya çıkarmıştır: Toplumsal ve iktisadi anlamda kutuplaşma, yer değiştirme ve terk etme. Mutenalaştırma sonucu zengin ve yoksul haneler arasındaki fark mekânsal anlamda belirginleşmektedir. Gelir, eğitim düzeyi, ırk gibi değişkenler mutenalaştırma sonucu daha da kutuplaşmaktadır. 1969 ile 1981 yılları arasında en çok mutenalaştırılan yer olan Manhattan'da zengin haneler yaşamaya başlamış ve en az mutenalaştırılan Bronx zenginleri kaybetmiştir (Marcuse 2015: 222-228).

Mutenalaştırmada kamunun etkisinden New York City özelinde bahsetmek gerekirse, devlet piyasanın istekleri doğrultusunda hareket etmiş ve terk etmenin olduğu

bölgelerde kamu harcamalarını azaltırken, mutenalaştırılan bölgelerde artırmıştır. Hastane, itfaiye, güvenlik, çöp gibi hizmetlerin aksatılması ise o bölgede yaşamayı zorlaştırmış, oranın terk edilmesine sebebiyet vermiştir. Diğer yandan kent merkezini cazibe haline getirecek türden harcamaların yapılması ise mutenalaştırmaya ortam hazırlamıştır. Bu konuda William Tabb'ın New York'un mali krizini anlatan makalesi dikkat çekmektedir. Tabb (1982) New York'un 1970'lerde dünya başkenti yapılmaya çalışırken içine düştüğü krizin faturasını –sınıf perspektifinden bakarak- emeğe kesildiğini belirtmiştir. Özünde ise bu kriz büyük oranda, sanayinin kent merkezinden uzaklaştırılması sonucu 500.000'den fazla kişinin işlerini kaybetmesi ve kent yönetiminin ağır vergi kayıpları yaşamasından kaynaklanmıştır. Bununla bağlantılı olarak kent yönetiminin bankalardan ve uluslararası para kuruluşlarından borç alması ise krizi iyice derinleştirmiştir. Hem sanayi kuruluşlarının kent merkezinin dışına çıkarılması hem kentin yaşadığı kriz hem de sermayenin, emeğin daha az örgütlü olduğu yerlere taşınması, kent merkezindeki üst gelir grubundaki hanelerin banliyölere yönelmesine neden olmuştur (Tabb, 1982). Yaşanılan kriz, sermayenin uzaklaşması, üst gelir grubunun banliyöleri tercih etmesi gibi durumlar New York'un yaşadığı krizi daha da arttırmış ve kent merkezine bu üst gelir grubunu çekmek için mutenalaştırma mekanizması kullanılmıştır. Yaşanılan mali kriz, kente ve emeğe yapılan müdahalelerin sınıftan ayrı bir analizle anlatılmasının güç olduğu, sınıfı göz ardı etmenin yanlış bir tablo çizeceği görülmektedir.

Bu bölümde bir diğer örnek verilen yer Londra'dır. Londra da tıpkı kapitalist diğer kentler gibi hızlı bir gelişim yaşamış ve hem sermayenin hem merkezi ve yerel yönetimlerin mekâna müdahalesinin yoğun yaşandığı bir kent olmuştur. Hatta mutenalaştırma üzerine yapılan çalışmalar, kavramın kaynağı olarak Ruth Glass'ın Londra özelinden hareketle yazdığı makaleye atıf yapmaktadırlar. Dolayısıyla Londra da incelenmeye değer bir kenttir ve burada diğer kent örneklerinden biraz daha farklı

olarak mülkiyet dönüşümünün ne şekilde yapıldığı ve bu dönüşümün mutenalaştırma olarak kabul edilip edilmeyeceği tartışılmaktadır. Mülkiyet dönüşümüyle kastedilen özel kiralamadan bireyin oturduğu konutun sahibi olmasına geçiştir (Hamnett ve Randolph, 2015: 167). Batı’da mülkiyet dönüşümü kapitalist devletlerin hemen hemen hepsinde görülmüş olmakla birlikte Britanya’da diğerlerinden daha fazla olmuştur. Britanya’da 1914 yılında oturduğu eve sahip olanlar hanelerin %10’una denk gelirken bu oran 1945’te %25 ve 1981’de ise %56’ya çıkmıştır. Bu artışlar göstermektedir ki, inşa edilen konutların kiralamadan ziyade ev sahibi olunması için üretilmiştir ve mülkiyet dönüşümü eşit bir şekilde yapılmıştır (Hamnett ve Randolph, 2015: 167). Londra merkezine bakıldığında konutların özel şahıslara kiralanması uzun zamandır uygulanmıştır ve 1971’de –Britanya’da genel olarak düşükken- %70 dolaylarında olmuştur (Hamnett ve Randolph, 2015: 170). Londra merkezindeki konutların amaca yönelik inşa edildiği ve kiralamaya yönelik olduğu dolayısıyla da mülkiyet edindirme amacı taşımadığı belirtilmiştir. Diğer yandan Londra merkezinde yüksek gelirli haneler yaşamaktaydı ve kendilerinden önce oturan düşük gelirliileri yerinden etmişlerdir. Bunlara ek olarak genel olarak Britanya’da özel şahıslara kiralama sektöründe küçük mülk sahipleri bulunurken; Londra’da daha zengin ve kurumsal ticari firmalar bu sektörün içinde olmuşlardır. Bu mülkiyet yapısındaki farklılık da dikkat çekmektedir ve dönüşümün nasıl ve hangi yönde olduğunun ipucunu vermektedir. 1981’de yılında Kira Yasası gereğince mevcut kiracılar korunsada dahi boşalan konutların tekrar kiralanmadığı ve bir mülkiyet dönüşümünün yaşandığı belirtilmiştir. Kiralamadan vazgeçişin ardında yatan neden ise yine kapitalist ekonominin özelliğinden kaynaklanmaktadır ve konut üzerinden kar elde edilen bir meta olarak üretilmektedir. Kira kontrollerinin kaldırılması, Kira Yasası’nda yapılan değişiklikler ve daire tasfiyesi gibi nedenler Londra’nın merkezindeki konut piyasasında ciddi değişikliklere neden olmuştur. Yukarıda da bahsedildiği gibi, konut sektöründe özel kiralama neredeyse son bulmuş ve

daha çok getiri sağlaması nedeniyle uzun dönemli kiralama başlamıştır. Kısa dönemli kiralamalar ise daha çok turizm amaçlı olmuştur. Bu durum ise kent merkezinde düşük gelirli kiralayacakları bir daire bulamamalarına sebep olmuş ve ikamet edenlerin yapısında bir değişiklik meydana getirmiştir. Bahsedilen diğer kentlerde olduğu gibi burada da merkez profesyonel yönetici genç insanların yaşadığı yerler haline gelmiştir. Bu süreçte düşük gelirli kiracılar kiralara yükselmesini istemezken ev sahipleri onarım ücretlerini karşılayamamış ve bu nedenle ya binanın bakımını yapamamış ya da kiralarda artış yapmak zorunda kalmışlardır. Dolayısıyla mülk sahipleri ile kiracılar arasında bir anlaşmazlık yaşanmasına sebebiyet vermiştir (Hamnett ve Randolph, 2015). Londra merkezinde yaşanan bu durum, daire tasfiyesi yoluyla gerçekleştirilen mutenalaştırmaya örnek gösterilmektedir. Bu, Londra’da –diğer kentlerde olduğu gibi- yeniden inşa yoluyla mutenalaştırmanın yaşanmadığı anlamına gelmemektedir. Kentte Marcuse’un (1985) bahsettiği yerinden edilmenin bir boyutu olan yeniden inşa yoluyla da mekâna müdahalelerle sınıfsal yer değiştirme görülmektedir⁵. Avrupa’nın en büyük sosyal konutunun bulunduğu Southwark’daki sosyal konutlar 2005 yılında yerel yönetim tarafından restorasyon ve rehabilitasyon maliyetli olacağı gerekçesiyle yıkılmış ve yerine 3200 özel konut ve 2000 sosyal konutun inşa edileceği bir proje hayata geçirilmeye başlanmıştır. Ancak proje sonunda sosyal konut sayısının projede belirtilen sayıyla aynı olmadığı görülmüştür (Sönmez,2014: 50). Yeniden yapılan binaların sosyal konut yönü vurgulansa dahi yine de burada oluşturulmaya çalışılan, yeni orta sınıfı baskın hale getirerek o sınıfın yaşam biçimini mekâna yaymak amaçlanmıştır. Yine Londra’da Nehir Kıyısı Yenileme Projesi adı altında Brentford, Wandsworth ve Thamesmead mahallerinde eski sanayi bölgelerinde yüksek binalar inşa edilerek 2100

⁵ Peter Marcuse yerinden edilmenin dört farklı çeşidinden bahsetmektedir. 1) Doğrudan ve son kullanıcının yerinden edilmesi 2) Doğrudan ve zincirleme yerinden edilme 3) Dışlayıcı yerinden edilme ve 4) Yerinden edilme baskısı sonucu yerinden edilme. Detaylı bilgi için bakınız: Marcuse, P. (1985) “Gentrification, Abandonment and Displacement: Connections, Causes and Policy Responses in New York”, Journal of Urban and Contemporary Law, 28, s. 195-240.

konut meydana getirilmiş ve buranın nüfusu arttırılmıştır. Bu nüfusun ise %80'inin üst orta sınıftan olduğu görülmüştür (Sönmez,2014: 50).

Mutenalaştırma örneklerinin seçildiği ülkeler görece sosyal devlet anlayışının az da olsa mevcut olduğu ülkelerdir ve neoliberal politikaların daha sert uygulandığı ülkelerde mutenalaştırmanın nasıl gerçekleştirildiğine bakmak için Mumbai kenti güzel bir örnek teşkil etmektedir. İncelemenin yapıldığı Mumbai Parel Lower bölgesinde emlak spekülasyonun daha yüksek olduğu ve işçi sınıfının uluslararası işbölümünün de değişmesiyle merkezden çevreye itilen atölyelerde çalışmak ve kent çeperlerindeki gecekondu bölgelerine taşınmak zorunda bırakılmışlardır. Yine bu bölgede gerçekleştirilen projeler, var olan işçi konutlarının yok edilerek yerine yeni binaların inşa edilmesi ve atölyelerin yerine ise lüks konut ve ticari amaçlı yapıların varlığını içermiştir (Sönmez,2014: 51). Dolayısıyla bu bölgede Londra'nın aksine sosyal konut yapma kaygısı bulunmamış ve mekânsal eşitsizlik ciddi bir şekilde üretilmiştir. Mumbai Parel Lower'da kamu ve özel ortaklığıyla kent merkezinde istenmeyen işçi sınıfı, hem dolaylı –ekonomik,sosyal baskılarla- hem de doğrudan –kent yoksullarını yasal haklarından mahrum ederek- merkezden çevreye hareket etmek zorunda bırakılmışlardır. Bahsedilen bu mutenalaştırmanın 1990'ların sonu 2000'lerin başında gerçekleştirildiği ama bu sürecin sonlanmadığı, devlet eliyle kamu-özel ortaklığıyla devam ettiği söylenebilmektedir.

Kapitalist kentlerin sermayeye açılma sürecinde New York ve Londra gibi büyük kentlerden biri olan Paris de bu müdahalenin dışında kalmamıştır. Özellikle Paris'i yeniden yaratmak amacıyla oluşturulan projeler günümüzde hala tartışılan bir konu olmaktadır. Paris'in kentsel anlamda yaşadığı dönüşümün kökenleri 1800'lere dayanmaktadır ve bu sürecin detaylara girmeden anlatılması hem kentsel hareketler bakımından hem de kentlerin yenilenme adı altında yaratılan kutuplaşma ve sınıfsal çelişkiler bakımından dikkate değer bulunmaktadır. 1850'li yıllarda Paris toplumsal,

siyasi ve ekonomik anlamda ciddi sorunlarla boğuşmaktadır. 1846-1847 yılları arasında tarımda hasadın düşmesi sonucu kırsal kesim kente gelmeye başlamıştır ve kapitalist aşırı birikimin yarattığı kriz Paris'e özgü değil Avrupa'nın genelinde yaşanan bir krizdir. Kentin bir anda nüfusunun artması, karmaşık hale gelen ve uzmanlaşan kapitalist üretim-tüketim düzeni kentteki fiziksel ve sosyal altyapının da yeterli olmadığını göstermiştir. Ayrıca 1840'ların işçi hareketleri, kentin bozulan yapısı buradaki arazi sahiplerinin kentten uzaklaşmasına neden olmuştur ve bu kentin endüstrisini, emlak piyasasını, ticaretini de krize götürmüştür. Kenti, içinde bulunduğu durumdan kurtarmak için birtakım öncelikler belirlenmiştir. Bunlar, Les Halles'deki ana pazara olan yolların geliştirilmesi, kent merkezinin çevresindeki gecekondu mahallerinin ortadan kaldırılması, demiryolunun düzenlenmesi gibi kentteki sınıfların tepkisini arttırmadan kenti düzenleme amacı taşımıştır (Harvey, 2010). 1853'te imparatorluğun ilanından sonra kent, Seine Bölgesi valisi Eugene Haussmann'a teslim edilmiş ve Haussmann'ın otoriter kişiliği eşliğinde geçmişle olan tüm bağlantılara koparılma hedeflenerek yeniden inşa edilme sürecine girmiştir. Haussmann demiryolu ağlarını genişletmiş, Paris kent merkezini alışveriş mekânı haline getirmiş ve hem burjuvanın hem de banliyölerde yaşayanların buraya akın etmesinin önünü açmıştır. Diğer yandan anıtlar, parklar, okullar, konutlar, kiliseler, idari binalar ve otelleri de kapsayan projesini hayata geçirerek yeni bir Paris yaratmıştır. Bu yeni Paris'te merkez zenginliğin ve ihtişamın konumlandığı yer olurken, banliyölerde yoksulluk hâkim olmuştur. Ancak bu dönemde mekân tam olarak ayrışmamıştı çünkü her ne kadar Paris'in merkezi sanayisizleştirilmeye çalışılsa da eskiden olduğu gibi işçiler ve patronlar birbirlerine yakın yaşamaya bir süre için devam etmişlerdir (Harvey, 2010: 308). Ancak kentte sınıfsal ayrışma kendini belirgin olarak göstermeye başlamıştır ve merkezin etrafındaki mahallelerin kaldırılması, konut spekülasyonunun burjuvaya cazip gelmesi ve düşük gelirli için merkezin dışında konut alanları yapılması aslında

sınıfsal bir ayrışmanın da göstergesi olmuştur. Bina spekülasyonun bu denli artması, merkezin finans ve ticari kuruluşların beşiği haline getirilmesi merkezde kiraların yükselmesine ve zaten düşük olan işçi gelirlerinin burada oturabilecek yeterlilikte olmamasına neden olmuştur. Sonuç itibariyle, sanayi ve emek sürecinin yapısal dönüşümü, ticaret ve finans alanındaki büyüme, göç ve banliyöleşme, arazi ve emlak piyasasının dönüşüme uğraması, yerleşim bölgeleri arasında yaratılan ayrım gibi etkisi çok ciddi olan değişim/dönüşümler Paris'in yeniden planlanması aşamasında ve hatta öncesinde yeni bir kent yaratılmasındaki önemli unsurlardır. Dolayısıyla Paris'te 1950'li yıllarda yapılan yenilenme hareketlerinin nüvesinde de bu unsurlar yer edinmiştir.

1955-1956 yıllarında büyük çaplı ve etkili bir yenileme hareketi başlatılmış ve 1966'da hız kazandırılmıştır ve bu süreç kamu desteğiyle çıkıp, özel sektöre devri amaçlanmıştır. 1955-1970 yılları arasında kalan zaman diliminde 1500 hektarlık bir alan yenilenmesi gereken alan olarak saptanmış ancak bunun neredeyse dörtte birlik bir kısmı yenilenmiştir. Bu programın asıl amacının konut yapma ve çöküntü alanları yenileme olduğu öne sürülmüş olsa da sonuca bakıldığında farklı bir tabloyla karşılaşılmaktadır. Bakıma ihtiyacı olan alanlarda dar kapsamlı uygulamalar, alt sınıfın bulunduğu bölgelerde ise geniş kapsamlı yenileme hareketleri yapılmıştır. Ayrıca hâlihazırda özel inşaat sektörlerinin yaptığı çok sayıda konut vardı ve yenileme programının öngördüğü konut sayısı eskisinden çok fazla olmamıştır. Bunlara ek olarak program yeni eğitim hizmetleri ve açık alanlar sağlamamış mevcut olanların kullanılmasına devam edilmiştir (Castells, 2014: 154-158). Dolayısıyla yenileme projesinin asıl amacı, Paris'i üst ve orta sınıfların oturduğu, küresel sermayenin aktif olarak faaliyetlerde bulunduğu bir kent haline getirmek olduğu görülmüştür. Çünkü yenileme programının sonunda, alt sınıfların kentsel hizmetlerin yetersiz olduğu banliyölere gitmek zorunda kaldıkları ve Paris'teki ofis mekânlarının sayısının giderek

arttığı görülmüştür (Castells, 2014: 161). Paris'in bu yenilenme programında da, diğer kentlerde olduğu gibi, devletin mekâna müdahale ederek kentlerde kutuplaşmayı arttırdığı ve sosyal adaleti azalttığı görülmektedir.

Mutenalaştırmaya örnek teşkil edecek bir diğer yer ise Almanya'nın Berlin ilinde bulunan Kreuzberg ilçesidir. Kreuzberg'in konumuna bakıldığında Berlin'in ortasında olduğu görülmekte ve Berlin'in kalbi olarak nitelendirilmektedir. İlçenin özelliği ise göçmen nüfusun ikamet ettiği bir yer olmasıdır ve kentsel gelişmesi de bu nüfustan etkilenmiştir. Kreuzberg'deki göçmen nüfusun ise eski sanayi alanlarından dönüştürülen endüstriyel binalarda yaşadığı görülmektedir. İlçenin konumu gereği burada ticaretin, ekonomik faaliyetlerin ve turizmin gelişmesi burayı hareketli kılmış ve büyük şirketlerin merkezlerini buraya taşıdığı görülmüştür. Dolayısıyla Kreuzberg için kentsel yenileme projeleri hazırlanmış ve uygulanmıştır. Bu projeler ise, diğer kentlerde de görüldüğü gibi, gelir düzeyi düşük ve çoğunlukla göçmen işçi nüfusun yaşadığı ilçenin Batı bölgesini olumsuz etkilemiştir. Projelerle bölge değerli hale getirilmiş ve kiralar yükselmeye başlamıştır. Orada yaşamanın maliyetlerini karşılamayan insanlar ise kiraların daha düşük olduğu bölgelere taşınmaya başlamışlardır. Kısaca anlatılan Kreuzberg'de de dünyadaki mutenalaştırmaya maruz kalan diğer kentlerdeki durumun yaşandığı görülmektedir.

Dünyadan mutenalaştırma başlığında verilen örnekler göstermektedir ki, kentler sermayeyi kendine çekebilen, büyük yatırımların yapılabildiği, tüketim yapabilecek insanların yaşadığı ve yoksulların görünmez kılınmaya çalışıldığı, konutun yaşam alanı olarak görülmesinden ziyade onun toprak değerinin olmasının ön planda tutulduğu, sosyal adaletten ise hiç bahsedilmediği görülmektedir. Türkiye'de de durumun farklı olmadığı bir sonraki bölümde anlatılacaktır.

3.1.2. Türkiye’de Mutenalaştırma

Mutenalaştırmaya dünya üzerinde birçok ülkede rastlanılmaktadır. Rant açısından yüksek olan kent merkezlerindeki yaşam alanlarının dönüşüme uğratılması sonucu orada yaşayan kişilerin kent çeperlerinde yaşamaya başlaması ve banliyleşmenin oluşması sıkça karşılaşılan bir durum olmaktadır. Türkiye’de ise özellikle İstanbul’da Haliç, Fener ve Balat gibi semtler mutenalaştırmaya maruz kalmaktadır (İşlam, 2006: 11).

İstanbul özelinden hareketle diğer kentlerde de, üzerinde henüz çok fazla akademik araştırmalar yapılmamış olsa da, uygulanan mutenalaştırma politikasına maruz kalanların gle bu alanlara yerleştikleri ve genel olarak yoksul oldukları dikkat çekmektedir. Yoksulların bu alanların “canlanması” ile artık mutenalaştırılan yerlerde oturamadıkları ve ekonomik ve sosyal açıdan yaşayabilecekleri yerlere –genellikle kent çeperlerindeki alanlar- gittikleri görülmektedir. knt alanlarını rehabilite etmek, canlandırmak amacıyla yürütülen bu mutenalaştırma aslında o bölgelerde yaşayan insanları kent merkezi dışında bırakarak sosyal dışlanmaya sebebiyet vermektedir. Bu da sosyal adalet ilkesine son derece aykırı bir durum yaratmaktadır.

Genellikle merkez kentlerin incelenmesi ve sadece kent içindeki değerli alanların yenilenmesi mutenalaştırmaya dar bir bakış açısı sunmaktadır. Dolayısıyla bazen kent çeperlerinde bazen de kırsalda yeniden inşa yoluyla gerçekleştirilen mutenalaştırmanın da olduğu kabulünden hareket etmek gerekmektedir. rnek olarak Ankara’daki gecekondularının yok edilip, bu alanlar yeniden inşa edilerek bir mutenalaştırma amaçlandığı görülmektedir. Kırsaldaki mutenalaştırma rneği olarak Çanakkale’nin Behramkale, Adatepe ve Yeşilyurt gibi Ege ve Akdeniz kıyılarındaki köylerde yazın tatil amaçlı kullanılmak için eski evlerin satın alınıp yenilenmesi, orta ve st sınıfların buralara gelmesi sonucu yre sakinlerinin yer değiştirmek zorunda kalması gösterilebilmektedir (İşlam, 2006: 45).

Dünya üzerindeki karakteristik mutenalaştırma örneklerine bir önceki bölümde bakılmıştı ve Türkiye’de de bu örneklerin özelliklerini taşıyan kent İstanbul’dur. Kentteki 19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarına ait eski binaların yeni oluşan orta sınıflar tarafından satın alındığı ve yenilendiğine tanık olunmaktadır. Mutenalaştırmanın önkoşullarının neler olduğu “mutenalaştırma” başlığında anlatıldığı gibi, öncelikle mutenalaştırmaya uygun konutların olması ve mutenalaştırıcıların bulunması gerekmektedir. İstanbul’da mutenalaştırılan bölgelerde yaşayanların genellikle Rum, Ermeni, Yahudi gibi farklı etnik ve dini grupların oldukları bilinmektedir. Bölge sakinlerinin, 1940’lara kadar yabancı nüfusun tamamının ve azınlıkların ise büyük çoğunluğunun ekonomik getiri sağlayan faaliyetlerin yok olması nedeniyle merkezdeki konutlarından ayrılmış ve geride kalan görece orta ve üst sınıf mensubu azınlıklar ise 1940’larda ülkeden çıkarılmaları için yapılan baskılardan dolayı mahallelerini terk etmek zorunda kalmışlardır. Azınlıklardan ve yabancılardan kalan bu konutlara ise 1950’li yıllarda kırdan kente göç eden –birinci bölümde anlatıldığı gibi- kırsal nüfusun bir kısmı yerleşmiş ancak gelir düzeyi çok düşük olan hatta hâlihazırda geliri bulunmayan bu nüfusun kent merkezindeki konutların bakım ve onarımını yapamamışlar ve bunun sonucunda konutlar gittikçe bakımsız, değersiz hale gelmişlerdir (İslam, 2006: 46). Bu bölge olarak değerli ve ama bina anlamında köhneleşmiş yapılar mutenalaştırma için gerekli olan birinci koşulu sağlamışlardır. İkinci koşul ise bu konutların kimler tarafından mutenalaştırılacağı konusudur ve aslında bu kesim de, önceki bölümlerde bahsedildiği üzere, 1980’li yıllarda benimsenen neoliberal politikaların etkisiyle yaratılan yeni orta sınıf mutenalaştırıcılar olarak ortaya çıkmışlardır. Neoliberalizmle birlikte Türkiye’ye yabancı tüketim ürünlerinin serbest bir şekilde girmesi İstanbul’daki yaşam ve tüketim şekillerini değiştirmiş ve kent yabancı markaların ürünlerini satan butikler, fast-food zincirleri, hipermarket ve alışveriş merkezleri, lüks restoranlar, gece kulüpleri ve sanatsal festivallerle dolup taşmıştır. Bu

da İstanbul'daki insanları sürekli olarak tüketim yapılan ve tüketim üzerinden statü sağlanmaya çalışılan yeni bir yaşam şekliyle tanıştırmıştır. Diğer yandan demografi açısından da değişiklikler yaşanmış ve hane halkı büyüklüğü düşmüştür. Yapılan araştırmalara göre, İstanbul'da hane halkı büyüklüğü 1975-2000 yılları arasında 4,9'dan 3,9'a düşmüştür (İslam, 2006:49). Buradan çıkan sonuç, mutenalaştırma ön sürecinin – kültürel, demografik vb. değişimler- İstanbul'da da diğer ülke kentlerinden farklı bir şekilde olmadığı görülmektedir.

Kültürel, mesleki, demografik vb. değişiklikler mekânsal dönüşümlere de yansımıştır ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi kentsel yenileme projeleri hazırlamış ve İstiklal Caddesi'ni kültür ve eğlence mekânı haline getirmek için, cadden yayalaştırılmış ve buradaki trafik çevresinde yapılan bulvarlara aktarılmıştır. Önceki bölümde diğer ülkelerin mutenalaştırılan bölgelerinde görüldüğü üzere, İstiklal Caddesi gibi merkezde yer alan değerli bir alanın bu şekilde dönüştürülmeye başlanması aynı zamanda burada açılacak yeni iş merkezlerinin de habercisi olmuştur. Bahsedilen bu ofis mekânı ise Levent-Maslak hattıdır. Ancak diğer kentlerden farklı olarak İstanbul'da hizmet sektörünün genişlemesi ve işgücünün yenden yapılandırılması çok hızlı olmamıştır (Keyder, 2000). Bu durum her ne kadar Beyoğlu ve çevresine yönelik olarak mekânsal müdahalelerle buranın konutlarına olan talebi artırsa da, bu çok büyük bir ölçekte mutenalaştırmaya zemin hazırlamamıştır (İslam, 2006: 50).

İstanbul'daki mutenalaştırmayı üç evrede incelemek hem zamansallık açısından kategorize edebilmeyi hem de üç evredeki mutenalaştırmanın ardında yatan faktörlerin birbirlerinden farklılaştığı ve aynılaştığı noktaları görebilmeyi mümkün kılmaktadır. İlk mutenalaştırma evresi Boğaz'ın kıyısındaki Kuzguncuk, Arnavutköy ve Ortaköy bölgelerinde gerçekleştirilmiştir. Burada mutenalaştıran kesimin ilgisini, kıyı şeridi ve tarihi dokusu olan müstakil evler çekmiştir. Bu nedenle 1980'li yıllarda buralardaki evler rehabilite edilerek üst-orta sınıfın oturabileceği konutlar haline getirilmiştir. 1992

yılından sonra Ortaköy Meydanı ilçe belediyesince yeniden düzenlenmiş ve burası eğlence ve sosyal etkinlik alanı haline getirilmiş ve bunun sonunca buradaki binaların konut olarak kullanılmasını güçleştirmiştir ve mutenalaştıranların Ortaköy'ü terk etmesine ortam hazırlamıştır(İslam, 2006: 52). Mutenalaştırmaya maruz kalan bir diğer semt ise Kuzguncuk'tur. Kuzguncuk çok kültürlü dini ve etnik kimliğe sahip bir semt olması nedeniyle özel bir önem taşımaktadır. Ayrıca buradaki yapıların tarihi 15. yüzyıla kadar dayanan tarihi bir dokuya sahiptir. Buranın yenilenmesi ise bir mimarın eski bir evi satın alıp onu rehabilite etmesi sonucu diğer mimar, sanatçı ve yazarlar kesiminin de bu bölgeye gelmesiyle başlamıştır. 1980'lerde mahalleye bu yeni gelenler Kuzguncuk'a ait olan çok kültürlü hayatı yeniden canlandırmış ve mahallenin ruhuna uygun şekilde toplumsal ilişkileri yeniden düzenlemişlerdir. Diğer yandan 2960 Sayılı Boğaziçi Kanunu gereği Boğaz'da yeni inşaatın yapılmasının yasak olması buradaki konutların yıkılmadan yenilenmesinin önünü açmıştır. Hem yasal düzenlemeler hem Kuzguncuk'un farklı kimliği hem de buraya yeni gelenlerin bilinçli olması Kuzguncuk'ta mutenalaştırmanın olumsuz etkilerinin görülmesine engel olmuştur (Uzun, 2006: 39). İstanbul'da mutenalaştırmanın birinci evresindeki Arnavutköy semti ise sanatçılar tarafından değil iş merkezlerinin yakınında olmasından dolayı daha çok hizmet sektörü tarafından mutenalaştırılmıştır. Kuzguncuk için bahsedilen yasa gereği yeni binaların yapılamaması Arnavutköy için de geçerli olmuştur ve burada da eski binalar yenilenmek suretiyle kullanılmaya başlanmıştır. Her iki semt için de mutenalaştırma sonucu yerinden edilmenin çok olmadığı görülmüştür (İslam, 2006: 52).

Mutenalaştırmanın ikinci evresi ise 1990'ların sonlarında başlamış ve kentin merkezindeki Cihangir, Galata ve Asmalımescit'te gerçekleştirilmiştir. 1990 yılında, yukarıda bahsedildiği gibi, İstiklal Caddesi'nin trafiğe kapatılması ve buranın eğlence, kültür, ticaret merkezi haline getirilmesi sonucu buraya olan talep artmıştır. Bu durum diğer mahallelerin de yeniden canlandırma projelerine maruz kalmasına neden olmuş

Asmalımescit'te hem yaşamsal hem de ticari faaliyetler için hızlı bir mutenalaştırma yapılmıştır. Buranın ticaret anlamında canlanması ise orta ve orta-üst sınıftan insanların buraya yeni gelmişken terk etme isteklerini hızlandırmıştır. Asmalımescit'in suç ve köhneleşmişliğin mekânı olduğu bahsedilmekte ve sanatçıların buraya gelmesiyle mahalle dönüşüm yaşamaya başlamıştır. Sanatçıların satın aldıkları binaları temizlemek, yenilemek için gösterdikleri uğraşlara binaların düşük gelirli sahipleri ortak olamamış ve hisselerini satarak burayı terk etmişlerdir. Burayı dönüştürmeye başlayanların amaçları sanatçıların yaşadığı ve kültürel faaliyetlerin olduğu aynı zamanda esnafların bulunduğu bir mahalle yaratmaktır ancak mahalle günümüzde hizmet sektörünün yer edindiği, merkezi konumu dolayısıyla ofislerin açıldığı, eğlence mekânlarının yoğun olduğu ve binaların üst katlarında sanat faaliyetinde bulunan atölyelerin konumlandığı bir mahalle haline gelmiştir (İnce, 2006: 106). Galata ve Cihangir'de konut mutenalaştırılmasıyla karşılaşmaktadır. Diğer yandan Galata kozmopolit yapısı ve birçok farklı toplumdan insanları ağırladığı için dönem dönem mekânsal ve kültürel anlamda değişiklikler yaşamıştır. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun kapitalist sisteme dâhil olma isteği bu bölgeyi etkilemiştir. Burası daha çok Avrupalıların ya da Avrupa'da yaşamış insanların tercih ettikleri bir bölge olmuştur. Dolayısıyla 19. yüzyılda batı tarzı yenilenmelerle bölgeye olan ilgi artmış ve yeni inşaatlar yapılmıştır. 20. yüzyılın başlarında ise Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte sermayenin ulusallaştırılması amacı güdülmüş ve yabancı yatırımcıların etkisi azaltılmaya çalışılmış, ayrıca Ankara'nın başkent olmasıyla buradaki resmi dairelerin başkente taşınmış ve yabancı sermayeler kuruluşlarını kapatmışlardır. Dolayısıyla Galata'nın eski canlılığı kalmamış yaşanan siyasi baskılar sonucu yaşayan yabancı sakinler de orayı terk etmeye başlayınca yukarıda bahsedildiği gibi buraya göçlerle düşük gelirli insanlar gelmiştir. Bu insanların Galata'nın kentsel kimliğine aidiyet hissetmemiş, orayı sadece barınma gereksinimlerini karşılamak için kullanmışlardır. Dolayısıyla oradaki tarihi evlerin bakımını

yapamamışlar hatta zarar görmesinde de büyük payları olmuştur (Dalgıçer, 2011). 1980’li yıllarda daha önce anlatıldığı gibi İstiklal Caddesi’nin trafiğe kapatılması, bulvar yapılması gibi mekânsal düzenlemelerle Galata’da tıpkı diğer semtler gibi ticaret, eğlence, kültür vb. açılardan cazibe merkezi haline getirilmiştir. Ancak şunu söylemekte fayda vardır, 2000’li yılların başında Galata’daki binaların alt katlarında imalat atölyeleri faaliyet göstermiş ve bunların yarattığı çevresel zararlardan dolayı konut yaşamı ciddi kirlilik riskleriyle karşı karşıya kalmıştır (İslam, 2006: 55). Cihangir ise, azınlık burjuvazisinin, konsolosluk çalışanlarının, ticaretle uğraşan yabancıların oturduğu bir semttir (Keyder, 2000: 13). Bu semt diğerlerine göre daha gelişmiş ve kentsel hizmetlerin de daha iyi sunulduğu bir yer olmuştur. Ancak Galata için bahsedilen süreçler –burada yaşayanların siyasi, ekonomik nedenlerle terk etmek zorunda kalması- burada da geçerli olmuştur ve Cihangir köhneleşmiş, suç oranı yüksek bir yer haline gelmiştir. Bu durum Cihangir’in hem tarihi önemi hem de kent merkezindeki konumdan dolayı mutenalaştırmaya uğramasına sebebiyet vermiştir. Cihangir’de 1990’lı yılların ortalarından sonra mutenalaştırma hızlı bir şekilde olmuş ve bu hızlı artış konut fiyatlarında da kendini göstermiştir. Ayrıca 1995 yılında Cihangir Güzelleştirme Derneği’nin kurulmasıyla mahalle ilgi çekici hale gelmiştir (Uysal, 2006:88). Burası da sanatçıların, oyuncuların, yazarların vb. kesimin yaşam alanı olmaya başlamıştır. Cihangir’deki mutenalaştırmanın sonucu ise New York’takine çok benzemektedir. Çünkü burada da mutenalaştırma sonrası yerleşen kesim üst orta sınıf olmuştur ve yeni tüketim ve yaşam tarzlarıyla semti ciddi bir değişikliğe uğratarak konut piyasasını canlandırmışlardır. Yeni orta sınıfın –Melbourne’da olduğu gibi- eskiye olan merakı zamanın da tüketilmesine anlamına gelmiştir ve semtte bir yandan bir yandan nostaljik bir doku yaratılırken bir yandan da modernizm hüküm sürmektedir. Cihangir’in yeni sakinlerinin niteliği ve semtin yeniden düzenlenmesi yabancıların da ilgisini çekmekte ve konut satın almak- kiralamak istemeleri sonucu yüksek olan konut-

kira fiyatlarını iyice yükseltmektedir. Bunun doğal sonucu ise eskiden burada oturanlar ile yeni sakinlerinin sınıfsal farklılaşması giderek artmakta ve Cihangir’de yaşamının maliyetinin yüksek olması nedeniyle ya kendileri terk etme zorunda kalmakta ya da ev sahiplerince çıkartılmaktadırlar.

İstanbul’da mutenalaştırmanın üçüncü evresi ise diğer iki evreden biraz daha farklı bir bölgeye yapılmıştır. Çünkü Haliç’te, Fener ve Balat mahallerinde gerçekleştirilen mutenalaştırma, kentin en yoksul bölgelerine uygulanmıştır. Fener ve Balat kent merkezine oldukça yakın oldukları için önemli birer semtlerdir ve bu nedenle mutenalaştırma kaçınılmaz olmuştur. 1980’li yıllarda Haliç’te bulunan sanayi kuruluşları bu bölgeden çekilmiş ve göçle İstanbul’a gelen ve hem işyerlerine yakın hem de terk edilmiş semtler olduğu için burada oturanların sosyal ve ekonomik koşulları daha da kötüleşmiştir. Burada da konutlar bahsedilen diğer semtlerde olduğu gibi iki-üç katlı, tarihi özellikler barındıran yapılardır. Ayrıca, Balat ve Fener’de mutenalaştırmanın geç başlamasının arkasındaki nedenler olarak, burada yoksul ve dindarların yaşaması, Haliç’teki sanayi faaliyetlerinden ötürü su ve koku kirliliğinin olumsuz çevresel etkilerinin semtlerin yaşam kalitesini düşürmesi gösterilmektedir (İslam, 2006: 55). Sanayiinin Haliç’ten uzaklaştırılmasıyla, siyasi ve ekonomik nedenlerle ilk sakinleri olan azınlıkların ülkeyi terk etmek zorunda kalmaları sonucu ülkelerin farklı bölgelerinden işçiler ve ailelerinin göç ettiği ve onların yerlerine de Doğu ve Güneydoğu Anadolu’dan gelenlerin yerleştiği belirtilmektedir (Erkan ve Altıntaş, 2018:302). Dolayısıyla Haliç’in kirliliği ve konutların bakımının yapılmaması sonucu bu bölge kentsel çöküntü alanı olarak addedilmiş ve burayı temizlemek için birtakım girişimlerde bulunulmuştur. Bedrettin Dalan’ın zamanında Haliç temizlenmeye başlamış ve 1990’ların sonlarında, Fener ve Balat Semtlerinin Rehabilitasyonu Programı kamuya duyurulmuştur. İlk olarak çevresel temizlik yapılmış ve Haliç kötü kokulardan ve sanayi atıklarından arındırılmıştır. Sonrasında ise rehabilitasyon

programı kapsamında Avrupa Komisyonunca finanse edilen konutların yenilenme projesi hayata geçirilmek istenmesine rağmen başarılı olmamıştır. Ancak projenin gerçekleşme ihtimali bile bu semtlerin dikkat çekmesine neden olmuş ve emlak spekülâtorleri tarafından emlak hareketliliği başlamıştır. Birçok yatırımcının ve yeni orta sınıftan insanların ev satın almaya başlaması ise Balat ve Fener’de dönüşümün tetikleyicisi olmuşlardır. Askıda kalan projenin tekrar gündeme gelmesi ve hatta daha geniş bir finansman desteğiyle Balat ve Fener’i restore etme programları gündeme gelmiştir. Bu aşamada emlak spekülasyonunu önlemek adına 1997 ve öncesi tarihlerde ev sahibi olanların programdan yararlanması amaçlanmıştır. 2007 yılında Fener-Balat Kentsel Yenileme Projesi ihale yoluyla ÇALIK Grubuna bağlı bir inşaat şirketine verilerek bu semtlerin tarihi dokusu korunarak çevresel şartlarının düzeltilmesi, binaların yenilenmesi ve kentle bütünleşmesi hedeflendiği belirtilmiştir (Erkan ve Altıntaş, 2018:305). Bu bilgiler ışığında Balat ve Fener’de gerçekleştirilen mutenalaştırmada kurumsal bir müdahaleden söz edilebilmektedir. Çünkü projelerin duyurulması ve uygulanmaya başlamasıyla bu semtlerden ev satın alınmaya başlanmıştır. Bu bölümde bahsedilen İstanbul’un diğer semtlerinde mutenalaştırma buradaki gibi olmamış, sadece kurumsal bir müdahaleden kaynaklı değil bireysel müdahalelerle semtler mutenalaştırılmaya başlanmıştır. Öncesinde suç ve kirliliğin mekânı olarak gösterilen Balat ve Fener, bu kentsel yenileme projeleriyle ilgi çekmiş ve sadece fiziksel olarak değil sosyal ve demografik anlamda da değişiklik yaşamıştır. Balat ve Fener’de kentsel yenilenme öncesi göçle İstanbul’a gelen yoksul kesim çoğunluktaiken günümüzde tüketim odaklı yaşam tarzları olan görece yüksek gelirli yeni orta sınıftan insanlardır. Ayrıca, bu semtlere yeni gelenlerin orta yaş ve üstü, bekâr ebeveynler ve yalnız yaşayanlar, az çocuklu aileler oldukları ve artık sadece Türkiye vatandaşlarının yanı sıra yabancı nüfusun da dönemsel ve kalıcı olarak bu semtlere yerleştikleri görülmektedir. Semt sakinlerinin değişmesi ise buradaki sosyal hayatı da

şekillendirmiş ve kafe sayıları artmış, yoga salonları, vintage butikler, antikacı dükkânlar, sanat galerileri, çeşitli sanatsal faaliyetler için atölyeler açılmıştır. Balat ve Fener’de görülen bu ekonomik, sosyal, demografik, kültürel değişiklik bu semtlerin mutenalaştırıldığını ve yeni bir kimliğe büründürüldüğünü göstermektedir. Bahsedildiği gibi, projeler öncesinde işçi ve alt-orta sınıfın mekânı olan bu semtler çeşitli müdahalelerle –Haliç’teki sanayii faaliyetinin durdurulması- bu kesimin taşınmasına ve projelerle yeni bir yüz kazandırılan Balat ve meFener’e orta-üst ve üst ve yeni orta sınıftan insanların yaşam alanı olduğu ve bu insanların hayat tarzlarını mekâna yansıttığı açık bir şekilde görülmektedir. Diğer yandan Balat’ta hala işçi ve yoksul kesimin oturduğu, hatta Suriyelilerin de burada yaşadığı belirtilmektedir. Dolayısıyla Balat’ın yoksulların barınması için de hâlihazırda imkân sağladığını ancak ilerleyen süreçte mutenalaştırmanın artarak devam etmesiyle yoksulların bu semti terk etmek zorunda kalması beklenebilir. Balat ve Fener’de görülen bu sınıfsal yer değiştirme mekânı coğrafi ve sosyal olarak farklılaştırarak yeni bir kent sınırı çizildiğinin göstergesidir (Smith,2006). Balat ve Fener’in yaşadığı bu kentsel yenilenme ve bu semtlerin çöküntü alanı olmaktan kurtarılımları Dünyadaki mutenalaştırılan çoğu kentlerle benzerlik taşımaktadır. Kent merkezine yakın değerli alanlara müdahale mutenalaştırmanın tetikleyicisi olmakta ve oradaki dönüşüm durdurulamaz bir şekilde başlamaktadır. Böylece mekân küresel ekonomiye hizmet edebilen, yatırım ve tüketim yapılabilen alanlar haline getirilmektedir. Bu durum da tüketim ve yatırım yapamayan yoksulların yaşadıkları bölgeyi terk etmek zorunda kalmalarına neden olmakta ve kentlerin giderek daha da yoksullaştırdığı bir kesim yaratmaktadır.

İstanbul’da mutenalaştırma örneklerinden en bilineni ise Sulukule’dir. Sulukule devlet eliyle mutenalaştırıldığı için ayrıca önem arz etmektedir. Kısaca bahsetmek gerekirse, Sulukule Romanların yaşadığı bir yerdir ve burada tam olarak bir mahalle kültürü mevcuttur. Ancak buraya devlet eliyle dönem dönem yapılan müdahalelerle bu

mahalle kültürü yok edilerek yeni bir yaşam alanı yaratma amaçlanmıştır. Roman nüfusun büyük çoğunluğunu istihdam eden eğlence merkezlerinin kapatılması ve cadde yapılırken bazı konutların yıkılması aslında burada gerçekleştirilecek olan dönüşümün nüvesini oluşturmuştur. 2002 yılının sonlarına doğru İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin kentsel yenileme programına Sulukule'nin de dâhil edilmesiyle büyük bir proje tasarlanmış ve bu proje semtte bulunan bütün binaların yıkılarak tekrar inşa edilmesini içermiştir. Proje kapsamında semt sakinlerine mevcut evlerini satarak yeni yapılacak konutlardan alabilecekleri, satmak istememelerinde ise kamulaştırma yapılarak evlerin yıkılacağı bildirilmiştir. Sonuç itibariyle her iki durumda da evlerinden ve mahallelerinden vazgeçmek zorunda kalmışlardır. Sulukule'de proje hayata geçirilmiş ve yeni yapılan konutlarla eski konutların değerleri arasında büyük bir fark olduğu ve zaten istihdam edildikleri yerlerin de yıkılmasıyla işsiz kalan bu Roman nüfusun pahalı evleri alabilecek gelirli olmadığı ve alabilseler dahi yeni binaların bakım-onarım masrafını karşılayamayacakları için Sulukule'yi terk etmek zorunda kalmışlardır (Orhan, 2017). Sulukule'yi terk eden bu nüfusun gittikleri yerler görece daha iyi koşullara sahip olabilir ancak önemli olan fiziksel şartların yenilenmesi değil, sosyal dokuya zarar verilmesi suretiyle mahalle kültürünün yok edilmesidir. Bu nedenle literatürde mutenalaştırmaya maruz kalanların daha kötü koşullarda yaşamaya mecbur bırakılmadığından hatta eski oturdukları yerlerden daha iyi yerlere gittikleri belirtilse de (Sheppard, 2012) kentlerde tarihsel süreçte oluşmuş kentsel ve sosyal dokunun eskinin izleri tamamen silinerek yok edilmesi kentsel belleğe de zarar veren bir eylemdir.

Mutenalaştırmanın farklı boyutları olduğundan ve uygulanma ölçeğinin genişlediğinden bir önceki bölümde bahsedilmektedir. Yeniden inşa yoluyla mekâna yapılan müdahale, mekânın fiziksel yeniden örgütlenmesi ve yeniden yapılandırmayı içerdiğinden, bu çalışma kapsamında sıkça söz edilmektedir. Dolayısıyla burada Türkiye'deki mutenalaştırmadan bahsederken başkent Ankara'da kentsel yenilenme

adıyla uygulanan projelerden nasıl etkilendiği, bunların nerelerde yapıldığı ve mutenalaştırma olarak kabul edilip edilmeyeceğine ve mutenalaştırmanın nasıl sonuçlar yarattığına bakılması konuyu geniş bir perspektiften kavrama imkânı sağlamaktadır. Mutenalaştırmanın ne anlama geldiğinin anlatıldığı önceki bölümde mekâna yapılan müdahalelerle sınıf temelli bir yer değiştirmenin söz konusu olduğu belirtilmiştir. Bu doğrultuda kentsel yenileme, kentsel dönüşüm gibi adlarla yapılan müdahalelerin de uygulanan bölgelerde yer değiştirmeye ya da yerinden etmeye sebep olduğu gerçeğinden yola çıkılarak mutenalaştırmanın farklı biçimler aldığı ve genel dönüşüm sürecinin tarihsel ve mekânsal yansıması olduğu kabul edilmektedir. Dolayısıyla Ankara’da kentsel dönüşüm projeleri olarak gecekondü bölgelerinde yapılan mekânsal müdahaleleri kentsel hafızayı yok etmek, rantı ele geçirmek ve bölge sakinlerini yerinden etmek gibi durumlarla değerlendirmek konuyu daha anlaşılır kılacağı düşünülmektedir.

Ankara kentinde mekâna yapılan fiziksel müdahalelerin daha çok Türkiye’de neoliberal politikaların uygulanmaya başladığı 1980’li yıllarda gündeme getirilen kentsel dönüşüm projeleri yoluyla olduğu bilinmektedir. Bu projelerin uygulandığı alanlara bakıldığında ise büyük çoğunluğunun gecekondü bölgelerinde gerçekleştirildiği görülmektedir. Kentsel dönüşümün uygulanma nedeni olarak gösterilen gerekçeye bakıldığında “köhneleşmiş mekânları yenilemek ve kaçak yapılaşmış gecekondü alanlarını ortadan kaldırmak” olduğu ifade edilmekte ve bu nedenle kentsel dönüşümün ilk örneklerine, yine gecekondulaşmanın ilk olarak başladığı kent olan Ankara’da rastlamak tuhaf bir durum olarak algılanmamaktadır. Ankara’nın gecekondulaşma tarihi 1930’lu yıllara kadar dayanmaktadır. Diğer yandan Ankara’nın Cumhuriyet’in kurulmasıyla birlikte başkent olarak düzenlenmek istendiği bilinmektedir. Bu doğrultuda, yeni bir devletin izlerini taşıyacak bir kent olması için 1927 yılında uluslararası bir yarışma başlatılmış ve yarışmayı kazanan Hermann Jansen kentin ilk

imar planını hazırlamış ve bu plan 1932 'de kabul edilmiştir. Bu plan çerçevesinde, hem yeni yerleşim birimleri kurulmuş hem de eski kentin yenilenerek dokusunun korunması amaçlanmıştır (Tekeli, 1982:49). Bu plan dâhilinde de mekâna fiziksel müdahaleyle devletin ve yeni yönetim sisteminin değerlerinin mekânda görünür olması hedeflenmiştir. 1940'larda ise Ankara yoğun bir göç almış ve bu nüfus kente planlı bir şekilde yerleştirilememiştir. Diğer yandan imarı olan alanların büyük çoğunluğu boş olmasına rağmen kentteki arsaların fiyatları ciddi bir artış göstermiştir (Geray, 2003:5). Genellikle göçle gelen nüfusun sanayi bölgelerinde konumlandıkları bilinmektedir ancak Ankara'da bu nüfusun yerleşeceği bir sanayi faaliyetinden bahsetmek mümkün değildir. Dolayısıyla kente gelen nüfus iş merkezlerinin ve yerleşim bölgelerinin yakınlarında yaşamaya başlamışlardır. Bu durum ise gecekonducuların -İstanbul'da olanın aksine- kent çeperinde değil, kent merkezinin etrafında oluşmasına sebebiyet vermiştir. Gecekondu sorununun büyümesi, 1948 yılında konut üretme ve satışı için kamuya ait olan arazilerin belediyelere devredilmesiyle sonuçlanmıştır. Ancak bu durum da gecekondu sayısındaki artışı durduramamış ve 1980'li yıllara kadar defalarca imar planları hazırlanarak hızla kentleşen Ankara'nın yerleşime uygun olmayan yerlerinde oluşturulan gecekondu bölgeleri için çözümler üretilmeye çalışılmıştır. 1980'lerde ise belediyelere planlama yetkileri verilerek kaynak aktarımı yoluyla büyük kentlerde kentsel dönüşüm fiili olarak başlamıştır. Ankara'da Çankaya, Mamak, Altındağ, Keçiören, Yenimahalle, Sincan ve Gölbaşı ilçelerinde gecekonducular yoğunlaşmıştır. Bu gecekondu bölgelerinin bir kısmının ıslah edilmesine yönelik olarak kentsel dönüşüm projeleri uygulanmış, bir kısmının projesi ise yapım ve uygulama aşamasındadır.

1980'lerin sonlarında Ankara'daki kentsel mekânın yeniden düzenlenmesine ilişkin olarak hem kamunun hem de kamu-özel ortaklığının etkin olduğu görülmektedir. Bu iki farklı aktör ise projenin başarısında rol oynamış ve kamu-özel ortaklığı bünyesinde yaptırılan projeler hızlı bir şekilde uygulanmıştır. Buradaki amacın, proje

uygulayıcısı olarak özel şirketleri işaret etmek ve bu tarz kentsel projelerin özel sektöre devrinin meşru bir zeminini yaratmak olabileceği düşüncesi akıllara gelmektedir. Diğer yandan 1990'lara gelindiğinde kentte uygulanan projelerin konut üretmek amacıyla yapıldığı, kent merkezindeki önemli alanların –Güvenpark, Ulus, Hacıbayram meydanları- bakımı yapılmadığından köhneleşmeye yüz tutmuşlardır (Bayram, 2006: 7-11). 2000'li yıllarda ise artık kentsel dönüşüm belirtilen amacının çok ötesinde bir anlam kazanmış, kentin rant değeri yüksek alanlarında lüks konutlar ve bu konutları belli bir kesime cazip kılacak rekreasyon alanları yapmaya odaklanmıştır. Dolayısıyla asıl amacın kent yoksulların yaşadığı, kötü koşullara sahip gecekondu bölgelerine yeni çehre kazandırmak değil kentsel rantı elde etmek olduğu görülmektedir.

Burada literatürde sıkça bahsedilen, Dikmen Vadisi'ndeki gecekondu alanının kentsel dönüşümüne maruz kalması anlatılarak sürecin pratikte nasıl işlediği görülmektedir. Ankara için önemli bir vadi olma özelliğini taşıyan Dikmen Vadisi, Dikmen, Çankaya, Ayrancı bölgelerinin arasında yer almaktadır. Ankara'nın ilk resmi imar planı olan Jansen Planı'nda Dikmen Vadisi imarlı bölgeye dâhil edilmemiştir. 1957 yılında onaylanan Yücel-Uybadin planında ise, Dikmen-Ayrancı-Çankaya bölgeleri imara açılmış ve vadinin “yeşil alan” olarak bırakılmasına karar verilmiştir. Ancak Dikmen Vadisi, denetimsiz bırakılarak, ruhsatsız yapılaşmaya sahne olmaya başlamıştır. 1960 sonrası kırdan kente göç ve buna bağlı olarak gerçekleşen gecekondulaşma süreci nedeniyle plan uygulanamamıştır. Bölgede kontrolsüz olarak hızla artan gecekondu sayısına çözüm arayışları başlamıştır. Buna koşut olarak, 1982 yılında Nazım İmar Planı hazırlanmış ve Dikmen Vadisi gibi kentin önemli vadileri “rekreasyon alanı” olarak önerilmiştir. 17 Kasım 1986 yılında “Dikmen Vadisi Yeşil Alan Projesi” onaylanmıştır. Böylece, vadinin gecekondularından temizlenmesi öngörülmüştür; ancak 1989 yılında ise, bu proje gözden geçirilerek, “Dikmen Vadisi Konut ve Çevre Geliştirme Projesi” olarak değiştirilmiştir. Böylece vadi, konut ve

rekreasyon alanı olarak dönüştürülmüştür. 1990 yılında bu bölgede kentin kültürel ve rekreasyon sisteminin çalışmalarına başlanmıştır (Avcı, 2013: 100).

Yukarıda bahsedildiği gibi, Ankara'nın en önemli vadilerinden biri olan Dikmen Vadisi, Türkiye'de yapılan kentsel dönüşüm uygulamalarının ilk örneği olma özelliğini taşımaktadır. Çankaya ilçesinde 264 hektar yüzölçümlü, 6900 konutluk bir proje olup, beş etap halinde düşünülmüştür. Bir model olarak hazırlanan projeye 1989 yılında başlanmış ve proje, bazı kesimler tarafından oldukça başarılı bulunurken bazı kesimler tarafından ise olumsuz yönde eleştirilmiştir. Bu eleştirilerin ortaya çıkmasının nedeni, aslında başlangıçta oldukça olumlu hedefler ortaya koyan projenin, gerçekleştirilme aşamasında yaşadığı bazı ekonomik ve politik zorluklar sonucu bu hedeflere ulaşamaması olarak gösterilmektedir (Aras ve Alkan, 2007). Daha önce de belirtildiği gibi, Dikmen Vadisi, Ankara kenti için korunması gereken önemli bir alan olup aynı zamanda, kentin hava kalitesini yüksek tutması açısından da önemli bir ekolojik değere sahiptir. Bu nedenle, başlangıçta Dikmen Vadisi için hedeflenen, bölgedeki gecekondu alanlarının dönüştürülüp kent için yaşanabilir özelliklere sahip konut ihtiyacının karşılanması ve bölgedeki yeşil alanların korunması olmuştur. Projede hedeflenen bir diğer husus ise, halkın katılımını sağlayarak yeni bir uygulama biçiminin hayata geçirilmesi olmuştur. Dikmen Vadisi Konut ve Çevre Geliştirme Projesi'nin çok amaçlı bir kentsel dönüşüm projesi olarak hayata geçirilmesi planlanmıştır. Başlangıçta asıl gaye, bölge halkına daha iyi bir yaşam olanağı sağlamak, bölgedeki gecekondu sahiplerine taşınmazları karşılığı proje alanı içinde yapılacak konutlara sahip olmaları koşulu getirilmiştir. Proje için geliştirilen kaynak yatırım modeliyle Dikmen Vadisi üzerinde yaratılan rant olanaklarını paylaşma kamu-özel sektör işbirliği çerçevesinde değerlendirilmiş ve böylece geniş çaplı projenin belediyeye aşırı finans yükü getirmeden uygulanması hedeflenmiştir. Bu sayede fazla zaman kaybına yol açmadan rant elde edilebilecektir. Projede, hak sahibi tanımına giren katılımcıların, kurulan

kooperatifler aracılığıyla, kararların her aşamasında vadiye yaşayanlarla birlikte değerlendirebilecekleri katılımcı bir yaklaşım yöntemi benimsenmiştir. Bu yaklaşımın bir ürünü olarak ise Dikmen Vadisi Kurulu oluşturulmuştur. Dikmen Vadisi kentsel ölçekte bir rekreasyon alanı, aynı zamanda ticari, kültürel ve sosyal odaklı kent bütününe hizmet edecek bir alan olarak tasarlanmıştır. Bölgede hak sahipleri için yapılan konutların yanı sıra, “kültür köprüsü” adı verilen 26 katlı lüks yapıda 219 konut ve 60 ticari birim önerilmiştir. Özetle, proje vadiyi yeşil alan olarak tasarlayan, hak sahiplerine dağıtmak üzere inşa edilen konut alanlarını, lüks konut ve işyerlerinden oluşan kuleler vasıtasıyla finansman sağlamayı amaçlayan nitelikte planlanmış ve hayata geçirilmiştir.

1994 yılında yapılan yerel seçimler sonucu Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığı yapan Murat Karayalçın’ın görevi sona ermiş, Melih Gökçek belediye başkanlığına seçilmiştir. Belediye Başkanı’nın değişimi yürütülen kentsel dönüşüm projesinin çehresinin değişmesine neden olmuş ve artık daha fazla kazanç elde etmeye yönelik bir proje haline gelmiştir. Dolayısıyla, şimdiye kadar yürütülen, hak sahiplerine konut temin etmeye yönelik ve aynı zamanda katılımcı politikalarla yürütülen uygulamalar sekteye uğramış, proje amacının dışına çıkarılmıştır. Gecekondu hak sahipleri bu yeni süreçte mağdur edilmiştir. Katılım odaklı yürütülen projenin işlevsiz hale getirilmesinden sonra, katılıma yönelik kurulan kooperatifler ortadan kaldırılmıştır. Bütünleştirici politikaların uygulandığı proje, artık ayrıştırıcı bir politika uygulaması olarak gündeme gelmiş, Dikmen Vadisi Konut ve Çevre Geliştirme Projesi’nin 3. etap uygulamalarında bu sorunlar daha da derinleşmiştir.

Bölge halkı, lüks konutların yapımı sonrasında yükselen konut fiyatları nedeniyle kentin başka alanlarına gitmek zorunda bırakılmışlardır. Artık bölge yeni ve üst gelir grubuna sahip kesime hitap etmeye başlamıştır. Üçüncü etap sonrasında geri dönülmez bir sürece giren proje, amacından sapmıştır, artık farklı bir talebe hizmet eder

hale gelmiştir. Düşük gelirli insanlar için konut teminine yönelik olarak ve tamamen kullanım değeri odaklı başlatılan proje, artık değişim değeri üzerinden sermayenin kar elde etme aracı olarak görülmeye başlanmıştır.

Dikmen Vadisi 4. ve 5. etap çalışmalarına 2006 yılında başlanmıştır. Bölgede yaşayan gecekondü sahipleriyle düşük faiz oranlarıyla konut sahibi olacakları konusunda anlaşmaya varılmıştır. Bu anlaşma sonrasında 2400 hanenin 1900'e yakını evlerini yıkıp gitmişlerdir (Yılmaz, 2015: 310). Anlaşmaya göre,

- Her 400 m² tapu tahsis belgeli gecekondü malikine proje alanında 100 m² konut verileceği,
- Verilecek konutların 2006 yılı inşaat maliyet bedeli olarak 450 TL/m²'den hesaplanacağı,
- Buna göre hesaplanacak inşaat maliyet bedelinden %10'unun malikin tesisine ait enkaz bedeli olarak kabul edileceği ve bu bedel düşürüldükten sonra kalan tutar için malikin 48 ayda eşit taksitlerle belediyeye borçlanacağı ifade edilmiştir.

Anlaşma şartları belirsizlik taşımaktadır. Bu sorunlar,

- Verilecek konutların ne zaman teslim edileceği ifadesine yer verilmemiştir.
- Enkaz bedeli hak sahipleri tarafından çok düşük bulunmuştur.
- Sözleşmede ayrıca, "4. ve 5. etaplar kentsel dönüşüm imar planı ve buna dayalı kamulaştırma işlemleri ile ilgili olarak iptal ya da bedel artırımı için yargı yoluna gidilmeyecektir" ifadesi yer almıştır.

Dikmen Vadisi'nin dönüştürülmesi sürecinde yaşanan şeyin İstanbul'da ya da bir önceki bölümde anlatılan diğer ülke kentlerinde uygulanan süreçten amaç olarak çok farkı olduğu söylenememektedir. Şöyle ki, mutenalaştırmanın amacı, daha "steril" alanlar yaratarak kentsel ranttan pay almak ve sınıfsal bir yer değiştirme yapmaktır. Böylece kentler yatırım yapılabilir, sermayeyi kendine çekebilecek birer nesne haline getirilmektedir. Nesnelerin ise son hızla küreselleştiği bu dönemde, kentlerin çokuluslu

şirketlerin boy gösterdikleri, tüketim odaklı lüks yaşam tarzının benimsendiği, tek tipleşmenin olduğu mekânlar olarak sınıfsal farklılıkların istenmediği ve orta-üst, üst ve yeni orta sınıf istekleri doğrultusunda şekillendirildiği alanlar olmaktadır. Böyle bir kentte ise yoksul nüfusun hayatını idame ettirebilme imkânı bulunmamaktadır. Dolayısıyla projenin hedefi hem yoksul nüfus için konutları yenilemek hem de üst gelir grubuna hitap eden bir konut üreterek farklı kültür, gelir ve hatta etnik kökene sahip insanların bir arada yaşadığı bir mekân tasarlamak olsa da aslında asıl amaç, sıkça bahsedildiği gibi, yeniden inşa yoluyla eskisinden çok farklı kesimin yaşayacağı bir alan yaratmaktır (Tunstall ve Lupton, 2010:3).

Ankara’da yaşanan dönüşüm Dikmen Vadisi ile sınırlı kalmamış, Ankara’nın meşhur semtlerinden olan ve suçun beşiği olarak görülen Çinçin Bağları mahallesi de birtakım dönüşümler yaşamıştır ve hatta bu dönüşüm devam etmektedir. Ankara’ya göçle gelenlerin ilk olarak yerleşime açılmayan yerlere gittikleri bölümün başında belirtilmiştir. Bu yerlerden birisi denetimi olmayan, eğiminden dolayı heyelan, sel gibi riskler barındırması nedeniyle Jansen Planı’nda yerleşim dışı bırakılan ve yeşil alan olarak belirlenen, eski kentin yanı başında, Ankara Kalesi’nin kuzeyindeki Altındağ Tepesi’dir. Ancak 1934’te bu alan gecekondulaşmanın yoğun olarak başladığı bir alan olmuştur. Buranın tercih edilme nedeni, o dönemde arsa değerlerinin yükselmesi, konut piyasasının da üst düzey bürokratların ellerinde olması sebebiyle yasal yoldan konut edinmenin zor olmasının yanı sıra, yeni başkent olan Ankara’da ulaşım hizmetlerinin iyi olmaması ve buna karşın Altındağ Tepesi’nin kent merkezine çok yakın bir konumda bulunması, bu bölgeyi daha da değerli kılmıştır. Altındağ Tepesi’nin gecekondu bölgesinde bulunan Çinçin Bağları, 1950’lerde, isminden de anlaşılacağı gibi, üzüm bağlarının yok edilmesiyle yerleşime açılmış bir alandır. Bu bölgenin tepesinde yoksullar yer alırken, biraz daha düz olan vadi kısmında ise geliri görece daha iyi olanlar yerleşmişlerdir. Çinçin Bağları olarak adlandırılan bölge, beş tane mahalleyi

ihativa etmektedir. Bunlar: Gültepe, Örnek, Server Somuncuoğlu, Çalışkanlar, Kemal Zeytinoğlu mahalleleridir (Seyman, 1986: 83-85). Bu mahallelerde çingene nüfus fazla olmakla birlikte Anadolu'dan diğer illerden gelen haneler de eklenince bu bölge kozmopolit bir yapı kazanmıştır. Zamanla Çiçin'de "Çiçinli kültürü" oluşmaya başlamış ve göç edenlerin kendi kültürel kimliklerini kaybettikleri görülmüştür. Diğer yandan Çiçin gecekondu alanı, diğer gecekondu mahallerine göre oldukça yoksuldur ve suç oranı çok yüksektir. Eğitim düzeyi düşük ve burada yaşayanların neredeyse tamamı enformel sektörde çalışmıştır. 1990'lı yıllarda buranın nüfusu gittikçe artmış ve buna paralel olarak gecekondu sayısında da bir artış yaşanmıştır. Ayrıca, gecekonducuları yıkılanlar diğer gecekonduculara ya kiracı olarak geçmişler ya da terk edilmiş gecekonducuları işgal etmişlerdir. Dolayısıyla suç oranının artması, çingene ve diğer etnik kökenden insanların gecekonducuların yıkılmaya başlanması ve yeni göçlerin olması nedeniyle mevcut sosyal ilişkileri zayıflatmıştır.

Kent merkezindeki bir alanda işgal ederek gecekonducularda oturan ve suçun kaynağı olarak addedilen bu alanın, kentsel dönüşümle çevresel düzenlemelerin yapıldığı, modern konutların ve sosyal donatıların olduğu bir mekân haline getirebilme amaçlanmıştır. Bu dönüşümün bölge sakinlerinin daha iyi şartlarda yaşamaları için yapılacağı belirtilmiş olsa da satır aralarına bakıldığında asıl amacın, büyük çoğunluğu belediyeye ait olan kentin merkezinde, yoksulların enformel bir şekilde yaşadığı böyle bir alan üzerinden rant sağlama isteği olmuştur. Bu dönüşümde Çiçin bölgesinin "mekânsal damgalanma"⁶ya maruz kalarak, mahalledeki suç oranının yüksekliği, kriminal vakaların artması ve şikâyetlerin fazlaşması dönüşüme meşru bir zemin kazandırmış ve destekçi sağlamıştır. Kentsel dönüşüm projesi 2006 yılında etaplara bölünerek uygulanmaya başlanmıştır. Dikmen Vadisi dönüşümünde olduğu gibi, burada

⁶ Mekânsal Damgalanma: Kentte yaşayan insanlar, gündelik hayatlarında kullandıkları kent mekânlarına karşı algı geliştirirler. Kent mekânlarının özellikleri kişilerin o bölgeyi nasıl algıladıklarını etkilemektedir. Yoksul ve suç oranı yüksek bir mekâna olumsuz değerler yüklemeleri kentsel damgalanmayı kabaca açıklamaktadır (Brantingham,1995).

da dönüşüm sadece konut yapma üzerinden ilerlemiş, bölgedeki insanların sosyal, kültürel ve ekonomik durumları göz önüne alınmamıştır. Dolayısıyla yoksulluğun mekânsal olarak en yoğunlaştığı yer olan Çinçin Bağları'ndaki nüfusun yeni yapılan konutlardan konut satın alabilme ihtimalleri çok düşüktür. Bu nedenle gecekondularda yaşayanların bir kısmı başka gecekondu alanlarına gitmek zorunda kalmış, bir kısmı ise taksitlerini kredi çekerek ödemeye çalışarak yeni yapılan konutlardan satın almıştır. Yeni yapılan konutlara, gecekondulardan yeni konutlara geçene göre eğitim ve gelir düzeyi daha yüksek olan bir kesim gelmiştir. Bu durum farklı sosyo-kültürel ve ekonomik farklılıklara sahip bu iki kesimin arasında sosyal bir ilişki kurulamamasıyla sonuçlanmış ve sınıfsal ayrışmayı perçinlemiştir. Sonuç itibariyle, kentsel dönüşüm sadece fiziksel boyutuyla ele alındığı, sosyal ve kültürel yönler düşünülmediğinde sınıfsal ayrımlar mekânda gittikçe görünür olmaktadır. Gecekondu sorununun çözülmesi amacıyla başlatılan bu dönüşümler ise çare olamamaktadır ve var olan sorunlar başka bir mekânda tekrar üretilmektedir.

Ankara'daki kentsel dönüşüm adı altında uygulanan projelerden biri de Ankara'nın Çankaya ilçesinde bulunan Koza Sokak'taki yaşanan dönüşümdür. Kırkkonaklar Gecekondu Bölgesi olarak geçen alan, diğer gecekondu alanları gibi göçle Ankara'ya gelmiş nüfusun barınma ihtiyacını en ucuz yoldan karşılayarak yaşamaya çalıştığı bir mekândır. Diğer kentsel dönüşüm projelerine verilen örneklerde belirtildiği gibi, neoliberal politikaların kentlere müdahalesi sonucu burada da makro ölçekli bir dönüşüm projesi uygulanmıştır. GEÇAK Rehabilitasyon Programı adıyla duyurulan bu projenin temel hedefi ise yerel demokrasi bağlamında katılıma öncelik vermek olarak bildirilmiştir (Görk ve Tılıç, 2016). Süreç böyle başlasa da zamanla durum değişmiş ve yeni binaların yapılmasıyla mahalle sakinlerinin bir kısmı orada yaşamaya başlasa da bir kısmı kendilerine gösterilen alanlara taşınmak zorunda kalmışlardır. Projenin farklı zamanlarında yapılan alan çalışmasına göre proje öncesindeki nüfusun yüzde

doksanının yerinden edildiğini belirtmektedir (Görk ve Tılıç, 2016). Dolayısıyla ilk başta bölge sakinlerinin konutların ve altyapı çalışmalarının daha iyi olduğu bir yerde oturmaları istense de projeye özel şirketlerin de dâhil edilmesiyle kapsam genişlemiş ve sakinlerin, diğer mutenalaştırma örneklerinde olduğu gibi, yeni orta sınıfın gelmesiyle değil de yerel yönetimlerin ve özel şirketlerin müdahalesi sonucu tercihe bağlı olan yer değiştirme zorunlu bir yer değiştirme haline gelmiştir.

Türkiye’deki mutenalaştırma başlığı altında verilen örnekler çeşitlilik arz etse de gerek yeni oluşan orta sınıfın kent merkezindeki değerli bir alanı seçerek dönüştürmesiyle bölge sakinlerinin oradan uzaklaştırılması, gerek kamu-özel ortaklığı bünyesinde yapılan kentsel dönüşüm projeleri sonucu orada yaşayanların yeni yapılan konutların bedelini ve bakım-onarım masraflarını karşılayamama nedeniyle yer değiştirmek zorunda kalması sınıfsal bir yer değiştirmeye ve yoksulların barınma problemiyle yeniden karşı karşıya kalmasına sebebiyet vermektedir. Mekâna yapılan müdahaleler kent yoksullarının barınma problemini çözmemekte bilakis yoksulluğu ve yoksunluğu iyice belirginleştirmekte ve sınıflar arasındaki ayrımı derinleştirmektedir. Gecekondu veya köhneleşmiş alanlara yapılan müdahaleler sorunu ortadan kaldırmamakta sadece sorunun yer değiştirmesine neden olmaktadır. Çünkü gecekondu yıkılan hane kentin başka bir yerinde tekrar gecekondu yapmaya yönelmektedir. Sorunu yüzeysel olarak ortadan kaldırma, soruna yönelik yapısal girişimlerin bulunmaması kısır döngünün devam etmesine neden olmaktadır. Sonuç itibarıyla kent politikaları, siyasi ve ekonomik süreçlerden ayrı bir alan olarak ele alınmamalı ve bütünleşik bir politikayla ve tabii ki sosyal politika açısından toplumun dezavantajlı kesimi olan yoksulları kapsayıcı bir doğrultuda faaliyetlerde bulunulmalıdır. Aksi takdirde barınma hakkı, kent hakkı elinden alınan insanların kentlerde sürekli olarak dışlanması, kutuplaşmanın her geçen gün artması toplumsal bir hareketin doğmasını da kaçınılmaz kılacaktır. Bir sonraki bölümde mutenalaştırma

bağlamında kente yapılan müdahaleler sonucu Dünyada ve Türkiye’deki kentsel toplumsal hareketlerin örneklerine yer verilecek ve öncesinde kentsel toplumsal hareketlerin ne anlama geldiği tarihsel bir çizgide anlatılmaya çalışılacaktır. Böylece tezin asıl amacı olan yoksulun mekânlarına müdahalenin nasıl bir karşılık bulduğu ya da bulmadığı sorusu üzerinden sınıfsal bir analiz yapılabileceği düşünülmektedir.

3.2. Kentsel Toplumsal Hareketler

Hiyerarşik sistemlerin varlığıyla birlikte, baskıya karşı gösterilen muhalefetin de ortaya çıktığı ve bu muhalefetin her zaman aleni bir şekilde olmadığı belirtilmektedir. Ezilenlerin bu ezilmeye karşı ideolojik, ekonomik ve politik açılardan direnç göstermesi ise daha çok baskının arttığı, yönetimin ise eski gücünü yitirdiği zamanlara denk gelmektedir. Ayrıca bu tepkilerin kendiliğinden ve süreksiz bir şekilde olduğu da söylenmektedir ve bu nedenledir ki bu süreksizlik sermayenin işine gelmektedir (Arrighi, Hopkins ve Wallerstein, 2004: 35).

1930’lu yıllarda işçi sınıfının emek ve sendika hareketlerini kavramsal bir düzlemde karşılayan bir kavram olarak “sosyal hareket” kullanılmaya başlanmıştır. Bu hareketlerin var olan düzeni ortadan kaldırarak yeni bir düzen kurulmasını sağlayan ve devrimi gerçekleştirecek bir hareket olduğu düşünülmüştür. Bu doğrultuda ise Marksist düşüncesinin sınıfsız ve devletsiz bir toplum inşası fikri benimsendiği belirtilmiştir. Bu kavram sadece emek hareketleriyle sınırlı kalmamış ve 1960’lı yıllardan sonra ekolojik, feminist, ırksal, kentsel, azınlık olan cinsel mücadeleler vb. eylemler de harekete katılarak, kavram geniş bir yelpazede değerlendirilmeye başlanmıştır. Yine sosyal hareketlerle, otoriter rejimlere karşı bir direnişle de karşılaşmaktadır. 2010 yılında Tunus’ta baş gösteren ve sonrasında birçok kente yayılan Arap Bahar’ı, 2011’den sonra Madrid’de Puerta del Sol’de başlayarak, New York, Sydney, Londra, Roma, Meksika ve Atina gibi yerlere yayılan hareketler de kavramın anlamının sadece emek ve sendika

hareketleriyle sınırlı kalmadığını göstermiştir. Sebebi çok çeşitli olsa da, sosyal hareketlerin sergilendiği yerler olan kentlerin, sınıfsal ilişkilerin ve karşıtlıkların görüldüğü yerler olduğu noktasını düşündürmektedir.

Kentsel çalışmaların, kentleri ve sosyal hareketleri iki ayrı düzlemde incelediği ve bu ikisi arasındaki bağı yadsıdığı belirtilmektedir (Castells, 1983). Dolayısıyla bu yadsıyış, kentsel toplumsal hareketleri veya kent kökenli sınıf hareketlerinin açıklanmasında ciddi bir boşluk yaratmaktadır. Bu bölümde kentsel toplumsal hareketlerle ilgili önemli çalışmaları bulunan Manuel Castells'in kenti nasıl nitelendirdiğine kısaca değinip, kentsel toplumsal hareketlere bakış açısı aktarılacak ve devamında yine kent üzerine çalışmaları olan David Harvey'in fikirlerine yer verilecektir.

Castells kenti kapitalist üretim tarzının bir ürünü olarak görmekle birlikte kentin teorik bir analizin sonucu olduğunu belirtmektedir. Aynı zamanda kent emeğin yeniden üretildiği bir yerdir. Bu nedenle de kentler üretimin, değişimin ve tüketimin yapıldığı mekânlardır. Bu durum kuşkusuz, üretim ilişkilerinden tüketim ilişkilerine dönüşümle ortaya çıkan sosyal çatışmaların yerini sınıf temelli mücadelelere bırakmasına da ortam hazırlamaktadır. Castells'in kentleri yaşayan birer organizma olarak gördüğü ve tarihsel bir arka planının olduğunu, mekân ve toplumun karşılıklı iletişimi sonucu kentlerin şekillerinin ve işlevlerinin üretildiğini ve ona göre yönetildiğini belirtmektedir. Dolayısıyla Castells kentlerin tarihsel unsurları olduğunu belirtirken bir kentin hangi fonksiyon doğrultusunda kurulduysa o fonksiyona ait simgelerin de kente ağırlıkta olacağını nitelemektedir. Örneğin bir kent ticaret kenti olarak kurgulandıysa o kenti dönüştüren güçlerin tüccarlar olacağını söylemektedir. Ancak öte yandan kente yaşayan diğer insanların, sınıfların da kültürleri, değerleri bulunmakta ve gruplar arasında iletişim söz konusu olmaktadır. Bu iletişim grupların çatışması şeklinde de olabilmektedir. Castells'e göre kentler tarihsel süreçte bu ilişkiler ve çatışmalar sonucu

bir form kazanmaktadır. Kentte yaşanan çatışmaların ise üç yönde olduğunu belirtmektedir: Birincisi kentselin ne ifade ettiği/anlamı, ikincisi kentin fonksiyonlarının yeterli olup olmadığı yönündeki tartışmalar ve sonuncusu da kentin anlamını yansıtan kentsel simgelerle ilgilidir. Bu çatışmalar ise kentsel toplumsal hareketleri yaratmaktadır (Castells, 1983).

Sanayi Devrimi sonrasında kentler kolektif tüketimin ve üretim ilişkilerinin mekânı haline gelmiştir. Önceki bölümlerde bahsedildiği gibi, kentler artık üretim merkezleri değil tüketimin yapıldığı yerler haline gelmişlerdir. Kolektif tüketim olarak bahsedilen şeyler ise özel sektörün karlı bulmadığı bu nedenle de kamunun üreterek tüketime sunduğu mallar ve hizmetlerden oluşmaktadır. Bunlar her ne kadar kamu eliyle kolektif tüketim amaçlı üretilse de bunlara ulaşım ve kullanımı konusunda da birçok eşitsizlik söz konusudur ve bu eşitsizlik kentsel sorunları yaratmaktadır (Castells, 2014:34). Diğer yandan bu kolektif üretim, sermaye açısından emeğin yeniden üretim maliyetinin devlet tarafından karşılanması anlamına gelmektedir. İşçi tarafından bakıldığında ise sermayenin bu maliyetleri devlet eliyle düşürmesine ve buradan kar etmesine karşı mücadele etme alanı kent olmaktadır. İşte bu noktada Castells kentlerin, sermaye ve emeğin çatışma alanı olduğunu belirtmektedir. Bu çatışma toplumsal hareketleri meydana getirmekte ve bu hareketlerin yıkıcı etkilerini ortadan kaldırmak için devletin ortak tüketim alanına müdahalesi söz konusudur. Emeğin uluslararası anlamda mekânsal bölüşümü, kentsel hizmetler ve kolektif tüketim devletin müdahale etmek isteyecek kadar önemli konular oldukları belirtilmektedir. Dolayısıyla kentle ilgili konular sosyal devlet olgusunu ilgilendirmekte ve bu kolektif tüketim araçlarının sunumuna dair politika da kentin ilerleyişinin ana unsuru haline gelmektedir. Castells'e göre mekâna yüklenen anlam ve kültürel olarak sorgulanan kimlik, toplumsal ürünler ve bunlara ulaşım talebi, kent protestoları ve farklı bir kent isteği kentsel toplumsal hareketlere zemin hazırlayan etkenlerdir. Bu hareketlerin toplumu ve mekânı

dönüştürdüğünü ve aynı zamanda kurumlar açısından da dikkate alındığını eklemektedir (Castells, 1983).

Castells yalnızca kent merkezli hareketleri kentsel toplumsal hareketler olarak kabul etmektedir. Kentin anlamını ve toplumu değiştiren gücün de bu hareketler olduğunu öne sürmektedir. Ayrıca Castells, kentselin anlamının, dört unsurdan birinin gerçekleşerek kenti yeniden üretmesi halinde değişeceğini iddia etmektedir: Birinci unsur, bir toplumdaki hâkim sınıfın toplumsal yapıları yeniden kurmak için değerlere dayalı bir kurumsal güç elde ettiğinde; ikinci unsur, hâkim bir grubun kısmen ya da tamamen bir devrim gerçekleştirdiği zaman; üçüncü unsur, bir toplumsal hareketin belli bir alandaki baskın anlamı kabul etmeyerek kendi anlamlarını egemen kılmak istemeleri sonucunda; dördüncü ve sonuncu unsur ise toplumsal bir seferberlik neticesinde yeni bir kentsel anlamın empoze edilmesi sonucunda kentselin anlamının değişeceğini düşünmektedir (Castells, 1983).

Bu aktarılanlar doğrultusunda Castells kentsel toplumsal hareketlerin üç temel ve ortak özelliklerinin olduğunu ifade etmektedir:

- Kentsel toplumsal hareketler ne sadece işçi sınıfı ne de orta sınıf hareketidir. Aksine “çok sınıflı” heterojen bir yapı sergilemektedir. Bu sınıfları bir araya getiren şey üretim ilişkileri değil tüketim ve güç ilişkileridir.
- Kentsel toplumsal hareketler, örgütsel ve ideolojik anlamda, herhangi bir siyasi partiden bağımsız olarak, toplumsal hareketin gerektirdiği rolün bilincinde olarak medya ve enformasyon uzmanlarını etkili kullanarak toplumla bağlantı kurmalıdırlar.
- Kapitalist sistem birçok yönden genişlemeye devam ederken siyasi partiler ve kurumlar gibi aktörler sermayeye karşı koyamamış ve bu nedenle emek hareketi ekonomik sistemde söz sahibi olamamıştır. Bu nedenle çareyi siyasi partilerde ve seçimlerde aramayan bir kitlenin umudu ise toplumsal hareketlerdir (Castells, 1983).

Castells kentsel toplumsal hareketlerin hayatın gerçeklerine karşı gösterildiğini ve onları etkileme gücü olduğunu savunmaktadır. Kent ve kentsellik ideolojik bir anlam taşımaktadır. Çünkü toplu konut, yoksulların yaşadıkları yerler ve gettoların “temizlenmesi” ve kentsel yenileme faaliyetlerinde devletin rol üstlenmesi, toplumsal çatışmaların önüne geçme, uzun vadede sermayenin çıkarlarını koruma, emeğin yeniden üretimi için imkân yaratması anlamına gelmektedir. Devletin kentsel mekâna ilişkin müdahaleleri emeğin değil sermayenin lehine olmaktadır. Dolayısıyla kentte yapılan tüm bu faaliyetler politik bir değer taşımaktadır. Bunlara ilişkin gösterilen tepkiler de kentsel toplumsal hareket niteliği kazanmaktadır. Bu durum kentsel toplumsal hareketlerin temelinde sınıfsal ilişkilerin varlığı fikrini yaratmaktadır. Bu bilgiler doğrultusunda özetlemek gerekirse, Castells kentlerin artık üretim değil tüketim mekânları olduğunu, devlet eliyle üretilen kolektif tüketim araçlarının kullanılmasında sınıfsal bir eşitsizliğin bulunduğunu ve kentlerde ortaya çıkan bu eşitsizliğin kentsel toplumsal hareketlerin ortaya çıkmasına sebep olduğunu belirtmektedir. Ayrıca kentsel toplumsal hareketlerin sınıf ilişkilerinden ayrı düşünülmemeyeceğini ancak bu hareketleri tek bir sınıfa da mâl etmenin de doğru olmayacağını çünkü hareketlerin sınıfsal anlamda heterojen bir yapıya sahip olduğunu ifade etmektedir.

David Harvey’in kentsel toplumsal hareketleri nasıl yorumladığı noktasına gelmeden önce Castells’in bu konudaki düşüncelerine yöneltilen bir eleştiriden söz etmek yerinde olacaktır. Castells’in kentsel toplumsal hareketleri kolektif tüketim üzerinden kurgulamasının kentin mevcut birçok boyutunu göz ardı ettiği ve emeğin yeniden üretimini merkezine alarak dar bir bakış açısıyla ve kendiliğinden gerçekleşen hareketleri kapsamadığı belirtilmektedir (Schmid, 2014:76). Kent sadece emeğin yeniden üretildiği bir yer değildir ve kentler gittikçe metalaşmaya ve sadece tüketim yapılan mekânlar değil aynı zamanda tüketilen bir nesne olmaya da başlamıştır.

David Harvey, kentleşmenin sermaye birikimi için oldukça önemli olması nedeniyle sermayenin kent yaşamını kökten değiştirmek için müdahalelerde bulunduğunu ve bundan dolayı sınıf mücadelesinin de bu sürece dâhil olduğunu belirtmektedir. Kent kaynaklı sınıf mücadelelerine 19. yüzyıldaki verilebilecek en önemli örneklerin ise Paris'te 1789'dan, 1830 ve 1848'e ve 1871 Komünü'ne kadar peş peşe sıralanan hareketlerin gösterilebileceğini söylemektedir. 20. yüzyılda ise Petrograd Sovyeti, 1919 Seattle Genel Grevi, 1927 ve 1967 Şanghay Komünü, Barcelona'nın İspanyol İç Savaşı'nda üstlendiği rol, 1969 Cordoba ayaklanması ve 1960'larda ABD genelinde kent menşeli hareketler ve 1968'in kent temelli hareketleri örnek gösterilebilir. 2000'li yılların başında ise birçok kentte kitlesel protesto eylemlerine tanık olunmuştur. Bu hareketler doğrultusunda kentin siyasi hareketleri buyur eden edilgen bir havasının olmasının ötesinde bazı kentsel çevrelerin bu hareketlere imkân tanıyabilecek bir yapısının olduğunu belirtmektedir. Bu nedenledir ki sermayenin ve siyasi erkin kentsel alanda çıkacak bu tarz hareketleri önleyebilmek için mekâna ve kentsel yaşama müdahalelerde bulunmuşlardır. Önceki bölümde anlatılan Haussmann'ın Paris'te yaptığı bulvarlar, ABD'de 1960'lı yıllardaki kentsel hareketler sonucu kent merkezlerinin yeniden düzenlenerek bu merkezlerle yoksulların yaşadıkları yerler arasına karayolları yaparak set çekmek, Rio'nun favelalarında yürütülen politikalar kentsel toplumsal hareketleri engellemek için mekânın yeniden düzenlenmesine örnek teşkil etmektedir. Diğer yandan Harvey, kentsel toplumsal hareketlerin çoğunlukla emek sömürsü ve yabancılaşma temelli sınıf mücadelesinden veya kapitalizme karşı yürütülen mücadelenin ayrı tutulduğunu ancak bunları iki ayrı hareket olarak algılanmaması gerektiğini Paris Komünü eylemlerinde mücadele edilen iki şeyden birinin kira affı olmasını göstererek hareketlerin ortaklaştığını da göstermiş olmaktadır (Harvey, 2013:171-177). Dolayısıyla kapitalizmin kentsel mekânı ve kentsel yaşamı son derece köklü bir şekilde değiştirmesi, siyasi erkin bu değişimde büyük bir

rol üstlenmesi, sınıflar arası farkın kentlerde görünür olması ve sınıfsal bir mücadelenin olması, yoksulların barınma haklarının hiçe sayılarak yoksul mekânlarının hızlı bir şekilde dönüşüme uğratılması ve tüm bunlara karşı gösterilen tepkiler kentsel toplumsal hareketler olarak nitelendirilmekte ve aynı zamanda kapitalizme karşı yürütülen bir mücadeleyi barındırmakta ve sınıftan ayrı analiz edilmesi dar bir bakış açısı sunmaktadır. Tezin ana konusu olan mutenalaştırma ve buna karşı gösterilen tepkiler bağlamında bir sonraki bölümde Dünya’da nasıl bir tepki gösterildiğine bakılarak, Türkiye’de bu tepkilerin nasıl yaşandığı incelenecektir.

3.2.1. Mutenalaştırmaya Karşı Gösterilen Kentsel Toplumsal Hareketlere Dünyadan Örnekler

Mutenalaştırmanın anlatıldığı bölümde Dünya’da nerelerde ve hangi yöntemlerle yapıldığı anlatılmıştır. Bu başlıkta ise mutenalaştırma kentsel toplumsal hareketlerle bağlantılı olarak ele alınacak ve çeşitli yerlerde yapılan kentsel müdahalelerin ne şekilde bir tepkiyle karşılaştığı gösterilmeye çalışılacaktır. Şunu da belirtmekte fayda vardır ki anlatılacak yerler arasında benzerlikler bulunabilir ancak bir genelleme yapılması her bölgenin kendi içkin özelliklerini göz ardı etmek anlamına geleceğinden sadece hareketler üzerinden çıkarımlarda bulunmak daha yerinde olacaktır.

İlk olarak anlatılacak yer Paris’te Cité-du-Peuple olarak adlandırılan bölgedir. Buranın özelliği eski bir alt-sınıf alanı olmasıdır ve çoğunlukla işçilerin, göçmen işçilerin ve etnik grupların yaşadığı bir bölgedir. Ayrıca bu bölge, genişleyen iş merkezlerine de oldukça yüksektir ve bu nedenle de üst-orta sınıfların ilgisini çekmiştir. Burada kentsel yenileme programı adı altında iki tür yenileme görülmüştür. Birincisi, 1958 yılında çok yıpranmış birkaç konutun yıkılmasını amaçlamıştır. İkincisi ise 1965-66 yıllarında hız kazanan ve geniş çaplı bir dönüşüm hareketi olmuştur. Bu bölgede yaşayanlar ise konutsuz kalma, mevcut konutlarından daha iyi bir konut bulamama ya

da bulsa dahi uygun bir kirada olmaması gibi tehlikelerle karşı karşıya kalmışlardır. Diğer yandan gayrimenkul sektöründe ise durum aksi yöndedir; kentsel yenilme projesi bu sektörün çıkarlarına oldukça uygun olmuştur. Dolayısıyla bu iki kesim arasında önemli bir çelişki söz konusudur.

Cité-du-Peuple'deki hareketlerin yoğunlaştığı farklı iki alan olan Square Gaieté ve Presqu'ilé alanlarının isimlerini ayrı ayrı söylemek aradaki farkı görünür kılabilir. İhtimali taşımaktadır. Square Gaieté'deki hareketlerin ana nedeni ucuz kiralık konutların inşa edilmesi yönünde olmuştur. Bu doğrultuda çeşitli kampanyalar, sendikalar ve partiler tarafından desteklenen toplantılar, dilekçeler, sokak gösterileri vb. faaliyetlerde bulunmuşlardır. Ucuz konut inşa edilmesi yönünde bu hareketler ilk olarak karşılık bulmuş gibi görünse de talep edilenin dahi yarısı kadar inşa edilen sosyal konutlara hareketin geniş tabanını oluşturan ve konutlarından edilen kesimin bu konutlara yerleştirilmediği onların yerine Paris'in tüm bölgelerindeki konut bekleyenleri yerleştirdikleri görülmüştür. Daha fazla sosyal konut yapmak ise kentsel yenilenme yoluyla mekânın ve oradaki yaşam şeklini değiştirme amacına ters düştüğünden işçilerin ve diğer grupların isteği kabul edilmemiştir. Yenileme çalışmaları ilerledikçe ve evlerinden atılmaları için insanlara dilekçe gönderildikçe konut sağlama kaygısı iyice belirginleşmiştir. Bu dönemin -1968- siyasi atmosferiyle üniversite öğrencilerinin de bu sosyal konut isteminde etkin oldukları görülmüştür. Ancak burada yapılan faaliyetler, faaliyetleri yürütenlerin alanın dışından gelmesi ve bir önceki harekette etkin olan eylemcilerin alandan çekilmesi sonrasında geldikleri için çok fazla etkili olamamıştır. Cité-du-Peuple bölgesindeki diğer alan olan Presque'ilé'deki nüfusun büyük çoğunluğu yarı-vasıflı ve vasıfsız işçilerden ve etnik gruplardan oluşmuştur. Buradaki konutların daha yıpranmış olduğu ancak yenileme hareketinin daha az gelişmiş olduğu belirtilmiştir. Çünkü bu alan bölgedeki protesto hareketlerinde öncü konumda olmuştur. Bu alanda da talep edilen sosyal konut ile yapılan arasında ciddi bir fark vardı ve

yapılan sosyal konutlara bu alandaki insanların sığamayacağı ve başka bölgelere yerleştirilecekleri açık olarak görülmüştür. Dolayısıyla burada bölgenin fiziksel yenilenmesinden ziyade nüfusun temizlenmesi ve başka statüdeki tüketim odaklı kent yaşamını benimseyen insanların getirilmesi amaçlanmıştır. Sonuç itibarıyla direnişler kırılmaya çalışılmış ve bölgenin büyük çoğunluğundan direnişçiler çıkartılmıştır (Castells, 2014: 174-186).

Yukarıda bahsedilen alanlarda konutlar eski olsa da yenilenme hareketi oralarda oturanların barınma ve yaşam koşullarını düzeltmenin ötesinde bölgede bir nüfus değişikliği amaçlamıştır ve iş merkezlerine oldukça yakın olan bu alanları göçmenlerden, işçilerden ve etnik gruplardan arındırarak daha “yaşanabilir” ve talep edilebilir bir bölge haline getirmek istemiştir. Bu yenilenme programı neticesinde yerinden edilen insanlar birtakım direnişlerde bulunsalar da istekleri tam anlamıyla karşılanmamış ve birçoğu Paris’in başka bölgelerine gönderilmişlerdir. Bu bilgiler doğrultusunda toplumsal taban ve örgütlenme türü arasında güçlü bir ilişki olduğu görülmüştür. Sonuçta mevcut iktidar ilişkileri önem arz etmekte ve tüketim odaklı bir kenti amaçlayan kesimin siyasi süreçlerle güçlü bir bağlantısı olduğu için, yenilenme programı daha hızlı ve etkili bir şekilde harekete geçirilmiştir ve sermaye bu süreçten kârlı çıkmıştır.

Kentte yoksulların yaşadığı yerlere yapılan müdahalelere gösterilen direniş örneklerinden biri de Hollanda’da bulunan Nieuwmarkt mahallesidir. Burada uygulanacak kentsel dönüşümle mahalle tamamen yok edilerek eski binaların yerine yüksek binalar, karmaşık sokaklar yerine daha düzgün yollar ve metro yapılmak istenmiştir. Buradaki amaç diğer kentlerde de olduğu gibi, sermayenin ve insanların hızlı bir şekilde hareket etmesi olmuştur. 1960’larda ve 1970’lerde hem devletin hem de özel sektörün kentte yatırım yapmayı bıraktığı görülmüştür çünkü her iki kesim de kentin büyük ve köklü bir değişimden geçmesi gerektiğini düşüncesinde olmuştur. Bu

yenilenmenin ise modernist bir bakış açısıyla yapılması gerektiği fikrini benimsemişlerdir. Kentte yapılmak istenen köklü değişiklik ise Batı Avrupa'nın diğer kentlerinde olduğu gibi direnişlerle karşılanmıştır. Amsterdam'da özellikle işgal evi ve gecekondü akımı şeklinde olması direnişlerin radikalleşmesini sağlamıştır. 1970'lerde boş evlerin işgali ve gecekondü inşası, kentteki uygun fiyattaki konutların yıkılarak ve kentsel mekâna modernist bir çehre kazandıracak müdahalelerin de karşısında duran bir akım olmuştur. Nieuwmarkt'ta ve Amsterdam'ın diğer mahallerinde yıkılmak için boşaltılan konutlara işgalciler yerleşerek kente yapılacak değişikliğe engel olmuştur. Kent sakinleri ve işgalciler aynı amaç etrafında toplanarak kentte uygulanacak olan modernist planlara direnmişlerdir. Böylece, sermayenin terk ettiği ve devletin de müdahale edemediği bu alanlarda alternatif bir kent yaşamı doğrultusunda bir barınma hareketi baş göstermiştir. Bu hareket siyasi olarak da etkili olmuş ve iktidarda bulunan Emek Partisi'nin modernist kanadının bu planlarından vazgeçmelerini sağlamıştır. Emek Partisi'nde bulunan bir isim ise –Jan Schaeffer- 1960'larda ve 1970'lerde yine Amsterdam'da De Pijp Mahallesi'nde modernist yenilenmeye karşı güçlü bir direniş göstermiş ve 1973 yılında yardımcı iskân bakanlığına kadar ilerlemiştir. Böyle bir direnişçinin siyasi alanda yer edinmesi ise kentsel dönüşümün kenti yeniden yapılandırmasına karşı çıkması açısından önem arz etmiştir. “Mahalle için inşa etmek” sloganını geniş kesimlere duyurmuş ve mahalleleri tamamen yok etmek yerine hâlihazırdaki kent yapısını bozmadan yenileme yapılmasını savunmuştur. Sonuç itibarıyla yapılan konut sayısı artmış ve ekonomik durgunluk da –neoliberal politikaları benimsemiş devletlerin söylediğinin aksine- bu yapıyı engelleyememiştir. Ayrıca, bu direnişler ev sahiplerinin kirayı belirleme ve mülklerini nasıl kullanacağına yönelik haklarını da aşamalı olarak kısıtlayarak konutun kullanım değeri üzerinden kiralardan belirlenmesini sağlamıştır ve kiracı ölçütleri getirilerek ev sahiplerinin kendi istekleri doğrultusunda kiracı belirlemelerinin önüne geçmiştir. Son olarak, belediye kanalıyla

dağıtılan konutlara sadece evli çiftler yerleştirilirken 1960'lı yıllarda artık bekâr çiftler ve yalnız yaşayanlar da yerleşebilmişlerdir (Uitermark, 2014:262-272). Bu verilerden hareketle, o dönem için Amsterdam'daki kentin köklü ve modernist bir değişimine karşın gösterilen kentsel toplumsal hareketler kentlerin metalaşmasını, sermayenin eline geçmesini engelleyerek yoksulların yerlerinden edilmesini ve toplumsal kutuplaşmayı önlemiştir ve dar gelirlielerin barınma haklarını korumuştur.

Yaşam alanlarının dönüşümü konusunda sergilenen kentsel toplumsal hareketlere verilebilecek bir örnek de Barcelona'da bulunan Barceloneta mahallesinde yaşanan süreçtir. Barcelona 18. yüzyılın ortalarında hem ekonomik hem de demografik anlamda bir büyüme yaşamıştır ve genişleme ihtiyacı duymuştur. Barceloneta ise surların dışında bir yarımada kurulmuş bir yerleşim birimidir. Mahalle normalde bir ya da iki katlı evlerden oluşurken çok hızlı bir şekilde beş katlı binalar yapılmaya başlanmıştır. Eski daireler zamanla ayrılmıştır ve kısa bir süre sonra Barceloneta Katalan başkentinin en yoğun bölgelerinden biri haline gelmiştir. “Quarts de casa” olarak adlandırılan bu evler, büyük aileler tarafından kullanılmaya başlanmıştır ancak bu evler iyi bir sıhhi tesisattan yoksunlardır. 1830'larda ilk mahalle birlikleri kurulmuş ve fabrika yakınlarında daha iyi barınma ve çalışma koşulları için mücadele etmeye başlamışlardır. Franco'nun diktatörlüğü döneminde ise bütün mahalle dernekleri yasaklanmış, ancak 1950'de ilk iş topluluklarının faaliyet göstermesine izin verilmiştir ve 1964'te “Associació de Veïns de Barceloneta”nın kurulması onaylanmıştır. Bu mahalle birlikleri hızlı bir şekilde harekete geçerek kentin içinin modernist yeniden yapılandırılması için hazırlanan ‘Ribera Plan’ a itiraz etmişlerdir. 1975'te Franco'nun ölümünden sonra, hem toplumsal hareketlerin hem de mahalle derneklerinin önemli rol oynadığı hızlı bir demokrasi sürecine geçilmiştir. Barselona'daki ilk demokratik seçimler 1979'da gerçekleşmiş, 80'lerde ve 90'larda iktidarda kalan sosyalist ve komünist partilerin oluşturduğu koalisyon seçimi kazanmıştır. Geçiş döneminde

toplumsal hareketlerin ve komşuluk örgütlerinin güçlü olmasına rağmen, sonraki yıllarda şehir meclisi tarafından dışlanmışlar ve eski yapılardan hiçbir şeyin kalmadığı bir şekilde marjinalleştirilmişlerdir. Bu duruma ek olarak, “model Barcelona”, kentin kapsamlı bir dönüşüm geçirdiği geçiş döneminden sonraki yıllarda Barselona'daki kentsel yönetişimin çeşitli yönlerini ve bağlamını tanımlamak için kullanılan bir kavram haline getirilmiştir. Model Barcelona ilk olarak kent merkezinin etrafındaki kamusal alanlara ve mahallelere odaklanmıştır ancak 1992 Olimpiyatlarına ev sahipliği yapacağı için daha geniş kapsamlı bir kent düzenlemesi planlanmıştır. Bu yönüyle de plan, turizmin canlandırıldığı, çeşitli kuruluşların yatırım yapabileceği bir yer haline getirilmek istenerek neoliberal kentsel politikaların benimsendiği görülmüştür. Yeni kentsel dönüşüm programları ve çok sayıda turist, farklı ülkelerden ve yüksek gelirli göçmenlerin gelmesiyle, kentin etrafında geniş çaplı bir mutenalaştırma faaliyeti filizlenmeye başlamıştır. Son on beş yılda Barselona'nın gelişiminde önemli bir rol oynayan mutenalaştırma süreci, birçok mahallede, özellikle asıl sakinlerin yaşadığı yerlerde, toplumsal yapının uğradığı bir dönüşümü yansıtmıştır. Olimpiyatlara ev sahipliği yapması sonucu kentte yapılan birçok köklü dönüşüm, Barceloneta mahallesinin surlarından dolayı mahalle izole bir yapıda olsa da yapılan birçok müdahaleyle burası kentin en ilgi çeken yeri haline gelmiş ve dolayısıyla emlak yatırımcılarının da ilgisini çekmiştir. Mutenalaştırmadan bahsedilen bölümde de anlatıldığı gibi, mahallenin yaşadığı bu dönüşüm konut ve arsa fiyatlarını yükseltmiş ve buna bağlı olarak evsizlerin sayısında da ciddi bir artış olduğu ve mahalledeki gelenek ve yaşam şekillerine de büyük bir zarar verdiği belirtilmiştir.

Barceloneta'nın çoğu sakinleri, asıl olarak diktatörlüğün zorlu yılları boyunca mahallenin çıkarını savunan bir mahalle birliği olan 'Associació de Veïns de Barceloneta' üyesidir; ancak son yıllarda belediye meclisindeki koltuklar Sosyalist Parti'nin egemenliği altında olmuştur. Birliğin eski başkanı ve mahalleliler güçlü bir

duruş sergilemişlerdir. 2004 yılında ise kentin genel anlamda mekânsal politikasını ortaya koyan yeni Pla General Metropolitâ planı, kent konseyi tarafından onaylanmıştır. Ancak mahalle birliğindeki bölge sakinleri hâlihazırda yapılmakta olan mutenalaştırma sürecini bu planın durduracağına inanmamışlardır. Çünkü mahallenin yaşayacağı değişiklikler birliktedeki birçok kişinin fayda sağlayacağını düşünmüşlerdir. Bu nedenle de 2005 yılında çeşitli gruplardan bağımsız mahalle sakinlerini örgütlenmeye başlamış ve “L’Ostia” adında bir alternatif komite kurmuşlardır. Mahalle sakinlerinin talebi, mahallenin tarihi mirasının ve kimliğinin korunması ve spekülasyona son verilmesi olmuştur. Aynı zamanda, diğer kuruluşlar da benzer taleplerle ortaya çıkmış ve işbirliği yaparak yakın zamanda yeni bir yerel toplumsal hareketler grubu oluşturmuşlardır. Halkın katılabileceği oturumlar düzenleyerek kent konseyinin aldığı kararları protesto etmişlerdir (Boer ve Vries, 2009). Görüldüğü gibi, Barceloneta mahallesi kendi bünyelerinde birlikler kurarak barınma hakları için ve mahallede yapılan mutenalaştırmaya karşı mücadele etmişler ve yerel yönetimlerle temas kurarak bunu demokratik yollardan yürütmeye çalışmışlardır.

Mutenalaştırmanın bir bölgedeki kültürel dokuyu yok etmesinin yanı sıra orada yaşayanların barınma haklarını ellerinden aldığı gerçeğinden hareketle Hindistan’daki yoksulların barınma imkânı bulabildikleri tek alan olan gecekondu bölgelerinin yok edilmesine karşı verilen mücadeleler de önem arz etmektedir. Hindistan yüksek gecekondu nüfusuna sahip ülkelerden biridir ve bu nüfus çok kötü koşullarda barınmaya çalışmaktadırlar ve bu doğrultuda örgütlü faaliyet yürütmektedirler. Ulusal Gecekondu’da Yaşayanlar Federasyonu (*National Slum Dwellers Federation*) ve Kadınların Birlikteliği (*Mahila Milan*) adındaki mevcut iki örgüt kent yoksullarının bir araya gelerek sorunlarına çözüm bulmaları için uğraş vermektedir. Bunlar mahallelerde görüşmeler yaparak sorunları tespit etmekte ve mahallelilerin kendi kendilerine örgütlenebilmeleri için çalışmaktadır. Ayrıca sistemin dışına itilen ve bankalardan kredi

verilmeyen bu kesimin kadınları oluşturdıkları ‘komşu bankaları’ aracılığıyla düzenli olarak para biriktirmektedirler (Adanalı, 2011:21). Böylece kendi örgütlenmeleri sayesinde hem yaşam alanlarını korumaya hem de yoksullukla mücadele etmeye çalışmaktadırlar.

Yoksulların mekânlarına yapılan yıkım müdahalesine gösterilen tepkilerden biri de Dominik Cumhuriyeti’nde gösterilmiştir. Bu ada ülkesi de neoliberal politikaları uygulamak istemiş ve 1980 sonrasında ülkeyi turizm için bir merkez ve yatırım yapılabilecek bir ülke olabilmek için ulaşım altyapı çalışmaları, büyük ölçekli projeler, simgesel yapılar inşa etme ve kentsel dönüşüm projelerinin yoğun olarak yapıldığı bir ülke haline gelmiştir. Bu süreçte çok sayıda konut yıkılmıştır. Bu yıkımlar esnasında kentsel toplumsal hareketler olarak adlandırılan mücadeleyi veren örgütlenmeler başlamıştır. Mahalle bazında örgütlenmelerin yanı sıra kalkınma komiteleri, inanç ve hayır kurumları da örgütlenme faaliyetleri yürüterek birlikte mücadele göstermeye başlamışlardır. 2000’li yılların başında ise birçok yerel örgüt ortak bir amacın etrafında, kentteki gecekondu mahalleleri için Toprağın Savunusu için Kentsel Toplumsal Ağ’ı (*Red Urbano Popular Por La Defencia de La Tierra*) kurmuşlardır. Bu genel düzeydeki örgüt kapsamında belirli görevler belirleyerek Ağ’da yer alan her bir örgüte bu görevler dağıtılmıştır. Diğer yandan Ağın ihtiyacı olan maddi ve manevi destekler için uluslararası düzeyde ortaklıklar yapılmıştır. Barınma hakkı ve kent/kır toprağına erişmek konularında yasa teklifleri hazırlamışlardır ve bunun üzerinden kampanyalar yürütmüşlerdir. Ayrıca, 2005 yılında Kentsel Toplumsal Ağa üye olan mahallelerle gönüllülük esası temelinde ilk sosyal konut olma özelliği taşıyan bir kooperatif kurmuşlardır. Konut ve Yaşam Alanlarının Kolektif Üretimi Kooperatifi (COOPHABITAT) sayesinde öncelikle birkaç ilçede kent yoksullarının konutlarını yenilemeye başlamışlardır. Yıkım gerçekleştirilmiş mahallelerde ise yeni konut projeleri için Kentsel Ağ ile birlikte hareket etmişler ve nihayetinde ülkedeki diğer toplumsal

hareketlerle birleşmişlerdir. Dominik Cumhuriyeti'ndeki neoliberal politikalar sonrası mekâna müdahale önemli tepkilerle karşılaşmış ve yerel örgütlerin hem ulusal hem de uluslararası bağlantılar kurarak geniş katılımlı kampanyalar düzenlediği görülmüştür (Adanalı, 22-23).

Bu başlıkta kentsel toplumsal hareketler bağlamında son olarak verilecek örnek Dünya'da oldukça ses getiren bir hareket olan Kent Hakkı İttifakı ve İşgal Et Hareketi kapsamındaki Wall Street'i İşgal Et (*Occupy Wall Street*) eylemliliğidir. Kent Hakkı İttifakı, ABD'nin farklı şehirlerinde azınlıkta olan etnik grupların yerleşim yerleri ile işçi sınıfı mahallelerinde gerçekleştirilen mutenalaştırma ve yerinden edilmeye karşı örgütlenen ve ulusal düzeyde mücadele veren bir koalisyon olarak bilinmektedir. Koalisyonun amacı ise demokrasi, adalet, eğitim, sağlık ve barınma konularında ulusal kentsel toplumsal bir hareketin inşa edilmesini sağlamak olduğu söylenmektedir. Bu İttifak Wall Street'i İşgal Et hareketinde de aktif rol oynamış ve neoliberal finans kapitalizmiyle toplumsal adaletsizliğin gittikçe artmasına karşı gösterilen tepki mekâna yayılmıştır (Adanalı, 2011: 26-27). Bu hareket esnasında mekânsal bir adalet istencinin olduğu da görülmektedir. Sivil itaatsizlik eylemleri ile kapitalizmin kentleri dönüştürmesinin ve toplumdaki yoksul kesimin barınma hakkından mahrum bırakılmasının mücadelesinin yine kentsel alanda verilmesi, mekânın toplumsal hareket için ne denli önemli olduğunu da göstermektedir.

Dünya'daki kentsel toplumsal hareketlere birçok örnek vermek mümkündür. Ancak bunların, daha çok yoksulun mekânlarına yapılan müdahalelere karşı gösterilmesi tezin asıl sorunu için daha anlamlı olmaktadır. Bu örneklerden görüldüğü gibi, bazı kurumsal mücadelelerin işe yaradığı görülmektedir. Diğer yandan kapitalist sistem içinde kurumsal mücadele karşılık bulmadığında ise sivil itaatsizliğin baş gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu hareketler, kentte yaşayan herkesin kenti yeniden inşa etme sürecinde söz hakkı olduklarının ve kentlerin farklılıkların mekânı olduğu

kabulünden hareket edilerek yeniden üretiminin sağlanması gerekmektedir. Bu noktada Türkiye’de meydana gelen kentsel toplumsal hareketleri ayrı bir kategoriye dâhil etmemek, aksine bu hareketler bağlamında değerlendirmek gerekmektedir. Bu nedenle bir sonraki başlıkta Türkiye’de mutenalaştırma doğrultusunda yerinden edilenlerin gösterdiği tepkiler ve yürüttüğü mücadeleler konuya geniş bir perspektiften bakılmasını sağlayacaktır.

3.2.2. Mutenalaştırmaya Karşı Gösterilen Kentsel Toplumsal Hareketlere Türkiye’den Örnekler

Türkiye’de gecekonduların ilk olarak nerelerde görüldüğü ve hangi saiklerle inşa edildiği önceki bölümlerle anlatılmıştır. Özellikle kent yoksullarının yaşadıkları yerler olan gecekonduların, kentlerin büyümesiyle birlikte bazı yerlerde kent merkezlerinde bazı yerlerde ise kentsel alanın içinde kalması, bu alanların kentsel rant bakımından yüksek olmasına sebebiyet vermiştir. Neoliberal politikalarla birlikte kentlerin dönüştürülmesi ve Türkiye’de ekonominin inşaat sektörü üzerinden sürdürülmesi ise bu alanlara müdahaleyi artmıştır. Türkiye’de müdahale edilen alanlar sadece gecekondularla sınırlı kalmadığı, kent merkezlerindeki tarihi binalarda oturan yoksulların da yerlerinden edildikleri görülmektedir. Barınma hakkının öneminin kavranmadığı ve rantın ön plana çıkarıldığı müdahaleler ise kentsel dönüşüm projeleri yoluyla ya da Türkiye’de mutenalaştırmanın anlatıldığı bölümde olduğu gibi, mekânın değerinin kişiler, yerel yönetimler eliyle arttırılarak mahalle sakinlerinin artık orada yaşamasının mümkün olmadığı görülmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda Ankara’da büyük bir gecekondular bölgesi olan Dikmen Vadisi’nde uygulanan kentsel dönüşüm projesi bölge sakinleri tarafından direnişle karşılanmıştır. Direnişi gösterenler ise proje kapsamında karşı tarafla anlaşmayarak kalan beş yüz elli hane olmuştur. Anlatılan diğer ülkelerin kentlerinde olduğu gibi, direnişçilerden bazıları kalan haneleri örgütlemeye çalışmış ve

Barınma Hakkı Bürosu'nu kurmuşlardır. Bu büro direnişin nasıl yapılacağına konuşulduğu, kararların alındığı ve herkesin evinden getirdiği eşyalarla Vadi'nin ortasında oluşturulmuş kolektif bir mekândır. Kalan gecekonduların yıkılması yönünde baskılar arttıkça direniş de arttırılmıştır. Direniş sadece kentsel dönüşümün yapılacağı alanla sınırlı kalmamış, Ankara'nın merkezinde de proje karşıtı birtakım eylemler sergilenmiştir. Burada toplumsal hareketlerin mekân üzerinden hızlı bir şekilde yayılabildiği ve kendini var edebildiği görülmüştür. 1 Şubat 2007 direniş tarihinde bir dönüm noktası olmuştur ve sabahın erken saatlerinde yaklaşık sekiz bin kişilik bir ekibin, kamyonlar, greyderler, ambulanslar ve itfaiye araçlarıyla mahalleye girdiği görülmüştür. Mahalle sakinleri, ekiplerin yıkmak istedikleri her evi bedenleriyle savunmuştur. Çatışma sonrası 14 kişi gözaltına alınmış, onlarca kişi ise yaralanmıştır. Bu tarih ise direnişin sembolü olmuş ve her yıl belediyenin önüne siyah bir çelenk bırakılarak direniş anılmıştır ve hafızalar diri tutulmuştur. Böylesi bir günün olması, direnişteki örgütlülüğü pekiştirmiş, bölge halkının arasındaki bağı kuvvetlendirmiştir. Aynı zamanda direnişin gündeme gelmesine ve popülerlik kazanmasına neden olmuştur ve bu sayede çok sayıda sendika, meslek odası, siyasi parti ve sivil toplum örgütü direnişi desteklemeye başlamışlardır. 2007 yılında, gönüllü avukatlar dava açmış ve Ankara İdare Mahkemesi, projeye ilgili yürütmeyi durdurma karar vermiştir. Ancak bu süreci sonlandırmamış mahallelilerin kurduğu Barınma Hakkı Bürosu kundaklanmıştır. 2009 yerel seçimlerinden sonra Vadi üzerindeki baskı tekrar artmış ve bu sefer meclis bu alanı yeniden kentsel dönüşüm kapsamına alarak, Ankara Büyükşehir Belediye Meclisi tarafından da 'afet riski altında' ilan ederek buradaki ranttan vazgeçemedikleri görülmüştür.

Türkiye'de kentsel dönüşümün gerekçeleri olarak gösterilen projelerin uygulama alanlarının suçun ve terörün kaynağı olduğu ve göçle gelenlerin bu bölgelere yerleşmesi gösterilmiştir (Şen, 2010:319). Bu gerekçelere bakıldığında ise yoksul kesimin göç

etmesi engellenmek istenmekte ve aynı zamanda suçun ve terörün yuvası olan politik mahalleleri yok ederek iktidara ve kapitalist sisteme gelebilecek tepkilerin mekânsal birliğini dağıtmak amacının olduğu söylenebilmektedir. Dolayısıyla bu amaçlarını uygulayabileceği mahallelerden olan Başibüyük ve Gülsuyu-Gülensu mahalleleri İstanbul'un Maltepe ilçesine bağlı eski gecekondu mahalleleridir. Bu gecekondu alanları yakınlardaki sanayi tesislerinde çalışanların barınma amaçlı konut yapmaları sonucu oluşmuştur ve sanayi kuruluşlarının sayısı arttıkça mahalleler de gittikçe genişlemiştir. Bu mahalleler, diğer gecekondu mahallelerinde görüldüğü gibi, hemşerilik, Alevilik-Sünnilik veya etnik kimlik gibi bağlarla ve sosyo-ekonomik koşullarla oluşmuş ve çeperi büyümüştür. 1980'li yıllarda gecekondu mahallelerindeki konutların yasallaşma sürecinde bu alanların dışarıda bırakılması mahalle sakinlerinin kendilerine ayrımcılık yapıldığı fikrine kapılmasına ve öfkelerinin canlanmasına sebebiyet vermiştir. Bu mahallelere en büyük etkiyi yapacak olan ise 2004 yılındaki kentsel dönüşüm fikri olmuştur. Başibüyük Mahallesi'nin tamamı –dört yüz dönümlük alan- TOKİ'ye devredilerek kentsel dönüşüm alanı ilan edilmiştir. 2006'nın sonlarında gecekondu dönüşümü için imar planı kabul edilmiştir ve buna karşın mahalle sakinlerince Başibüyük Mahallesi Çevreyi Düzenleme ve Güzelleştirme ve Tabiatı Koruma Derneği kurulmuştur. Bu dernek mahallenin kentsel dönüşüme karşı sergileyeceği direnişin ilk örgütlenmesi olmuştur. Direniş sadece resmi yollardan örgütlenerek ya da siyasi aktörlerle iletişim kurularak projenin durdurulmasının istenmesi şeklinde olmamış; mahalleye gelen yıkım ekipleri ve polislerle de fiziksel olarak şiddetli çatışmalar yaşanmıştır.

Gülsuyu-Gülensu Mahallesi'nde ise durum biraz farklı seyretmiş çünkü burada kentsel dönüşüm uygulanmaya geçmemiştir. Buradaki plan iki yüz-üç yüz bin kişinin yerinden edileceği ve bölgenin fiziksel özelliklerinin tamamen değiştirileceği bir nitelik taşımıştır. Mahalle sakinleri direnişin nasıl olacağı noktasında dışarıdan uzman desteği

ve yardımı almış ve bu doğrultuda dilekçeler toplamış, imza kampanyası başlatmıştır. Ayrıca yine barınma hakkı çerçevesinde mahalle derneği kurmuştur. Mahallenin önemli bir özelliği ise katılımın ve politik duyarlılığının son derece yüksek olduğu görülmüştür.

Mutenalaştırmanın yapıldığı ve bölge sakinlerince buna direniş gösterildiği yerlerden biri de Sulukule'dir. Sulukule olarak bilinen ancak daha geniş bir alanı kapsayan alan Hatice Sultan ve Neslişah Sultan mahalleridir. Burası, Topkağı-Edirnekapı arasındaki surlar, yüzyıllardır Romanların yaşam alanı haline gelmiştir. Sulukule'de yaşayan Romanların geçim kaynağı ise eğlence sektörü üzerinden olmuştur. Ancak bazı dönemlerde yaptıkları iş nedeniyle aşırı baskıya maruz kalmışlardır. Dolayısıyla Sulukule göz önünde olan ve parçalanmak istenen bir mekân haline gelmiştir. Bu parçalama isteğinin ilki de, 1958'de yıkım kararı alınan ve 1966 yılında iki ünlü cadde olan Millet ve Vatan Caddeleri'nin açılması için Sulukule'nin bir kısmı yıkılmıştır. 1994 yılında ise mahallenin en büyük eğlence evi ve beş ailenin hanesi yok edilmiştir. Sulukule'nin büyük yıkımı ise 2005'te başlamıştır. Devam eden yıllarda 3500 Roman vatandaş evlerinden çıkarılarak Sulukule tamamen yok edilmeye başlanmıştır.

Sulukule'nin boşaltılıp, mahallenin yıkılıp yerine yeni konutlar yaparak toplumun suç işleyen kesimi olarak görülen Romanlar yerine başka etnik köken ve sınıftan insanları yerleştirme amacına yönelik olarak yapılan kentsel dönüşüme karşı mahalle sakinleri tarafından direniş gösterilmiştir. Özellikle genç ve orta yaşlı insanlar 2005 yılında Sulukule dayanışması için bir dernek kurma girişiminde bulunmuşlar ve 2006 yılının yaz aylarında Sulukule Roman Kültürünü Geliştirme ve Dayanışma Derneği kurulmuştur. Derneğin kurulduğu zamanlarda da direnişe karşı çıkan grup, tarihi simgesi olan Kaleboyu Caddesi'nin önündeki kapının önünde basın açıklamasında bulunmuşlardır. Genç kızlar şarkılar ve sloganlar eşliğinde dans ederek yıkıma karşı direnişte bulunurken mahallenin yaşlı kadınları ise gazetecilere dertlerini anlatmaya

çalışmışlardır. Sulukulelilere bu süreçte destek olmak üzere orta sınıfa mensup insanlar da geldikçe ve direniş güç kazandıkça Fatih Belediyesi planlarını ertelemiş ve uzlaştırmak için mahallelilerle tekrar görüşme yapmak istemiştir. Fakat diğer yandan aynı belediye Sulukule'nin yeni imajının nasıl olacağını belirten ilanları yazılı basına iletmeye ve Sulukule'deki arsaları satmaya çalışmıştır.

2007 Mayıs ayına gelindiğinde İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı Sulukule için bir toplantı düzenlenerek Sulukule eylemcileri de olmak üzere birçok farklı kesimden insanlar toplantıya katılmışlardır. Toplantının ana teması Sulukule'nin kültürel dokusunun bozulmadığı ve mahallelileri yerinden edilmediği bir restorasyon çalışmasının daha iyi olacağı belirtilmiştir. Bu öneri üzerine belediye tarafı ikna olmuş ve projenin tek taraflı yürütülmeyeceğini söylese de Sulukule'de kalan evler yıkılmıştır ve insanlar evlerinden edilmiştir. 2010 Ocak ayında ise artık Sulukule'de yıkılacak konut ve yerinden edilecek insanlar kalmamıştır (Somersan vd., 2011). Böylece sürecin en başından beri amaçlanan dönüşümün yıkım amacı tamamlanmış olmuştur ve Sulukule'nin “hijyenik” hâle getirilmesi sağlanmıştır. Sulukule'ye yeni orta sınıf ve üst sınıftan insanların gelip yerleşebileceği konutların inşa edilmesi ve yatırım yapılabilecek bir alan haline getirilme süreci de başlamış olmuştur.

Türkiye'de yoksulların yaşam alanlarına bakıldığında çoğunluğunun, özellikle büyük kentlerin kent merkezlerinde yer aldıklarına ve inşaat sektörünün ekonominin lokomotif olan bir ekonomik yapılanmada rant değeri yüksek olmasından dolayı devlet eliyle müdahale edildiği görülmektedir. Bu alanlarda yaşayanların kentlerde görünür olmaları istenmemekte ve o nedenle yaşam alanlarına müdahale edilerek kentin çeperlerine itilmektedirler. Ancak bu durum her zaman hızlı ve tepkisiz olmamaktadır. Dünya'da ve Türkiye'de mutenalaştırılan alanların sakinleri ve onlara destek olan insanlar bu sürece karşı direniş sergilemektedir. Dolayısıyla kentle ilgili olarak gösterilen bu tepkiler kentsel toplumsal hareketler bağlamında incelenmektedir.

SONUÇ

Bu çalışma, kapitalist kentlerin birbirlerine benzedikleri noktanın, zenginliğin sergilendiği ve yoksulluğun görünürlüğünü gizleme mekânları ve bu iki durum arasındaki çelişkiyi yansıtmayı bakımından kentsel yoksulluğu ve bu bağlamda yürütülen mutenalaştırmayı anlatmayı hedeflemiştir (Şengül, 2009:303).

Dünya Bankası'nın verilerine göre her on kişiden biri aşırı yoksullukla karşı karşıya kalmaktadır (www.worldbank.org, 2018). Yoksulluk ise yeni bir durum değildir yıllardır insanların mücadele ettikleri bir gerçekliktir. Yoksulluk kimi zaman hayır anlayışı doğrultusunda çözülmeye çalışılmış kimi zaman da sosyal devlet anlayışı gereği yoksulluğa çareler aranmıştır. Ancak bu durum uzun sürmemiş ve yoksulluk serbest piyasanın ellerine bırakılmıştır (Güngör ve Özügür, 1997). Birey serbest piyasa koşullarında iş bulamıyorsa yoksul kalmayı da kabul etmiş anlamına gelmektedir. Bu doğrultuda sorumluluğun bireye bırakıldığını ve yoksulluğun sebebinin de bireyin kendisi olduğu çıkarımı yapılabilir. Ancak günümüzde derinleşen yoksulluğa bakıldığında sorunun hâkim kapitalist sistemde olduğu, üretimin paylaşılması yani bölüşüm konusunda adaletsizlikler olduğu görülmektedir. O nedenle yoksulluğunun nedenlerine odaklanmak ve sonuçlarının ne denli yıkıcı olduğunu kabul ederek köklü çözümler üretilmesi gerekmektedir ancak bu, sistemin içinde kalarak yok edilecek bir durum olarak görünmemektedir. Diğer yandan, dünya nüfusunun büyük çoğunluğunun artık kentlerde yaşadığı ve kentlerin de eşitsizlikleri daha da görünür kıldığı ifade edilmiştir. Dolayısıyla yoksulluk türlerinden olan kentsel yoksulluğun ciddi bir boyuta ulaştığı ve müdahale edilmesi gereken bir özelliği olduğu vurgulanmaktadır.

Bu tez çalışmasının özellikle üzerinde durduğu kentsel yoksulluk, neo-liberal politikaların mekâna uygulanmasından bağımsız değildir. Üretimin sanayiden büyük oranda hizmet sektörüne kayması ve kent merkezindeki arsa değerlerinin artmasıyla, buralarda konumlanmış fabrikaların kent çeperlerine ya da üçüncü dünya ülkelerine

taşınması, çalışanların büyük çoğunluğunun işsiz kalmasıyla sonuçlanırken; diğer yandan işyerlerine yakın oturan bu işçilerin, kent merkezini cazip hale getiren neo-liberal kentsel politikalar sonucu oturdukları yerlerden de mutenalaştırma yoluyla kentin çeperlerine itildikleri görülmektedir. Kent merkezi artık üst gelir grubundan insanların, kapitalist sisteme uygun olarak, tüketim yapabilecekleri mekânlar haline getirilmektedir. Dolayısıyla böyle bir yer değiştirmenin, sınıfsal niteliğinin olmadığını, kültürel bir nitelik taşıdığını söylemek yerinde çıkarımlarda bulunmaktan alıkoymaktadır. Bu müdahalelerin sınıfsal bir analizi gerekli kıldığı kabulünden hareketle çalışmada, sınıf başlığına yer verilmesinin konuyu daha anlaşılır ve bütüncül bir şekilde anlatacağı düşünülmüştür. Bu nedenle de iki tür sınıf yaklaşımı çerçevesinde yoksulluk ele alınmış ve klasik sınıf yaklaşımı başlığında Marx'ın sınıf anlayışında yoksulluğun, üretim araçlarına sahip olan sermaye tarafından emeğin sömürülmesi sonucu olurken; yeni sınıf anlayışında neo-liberal politikalar sonucu sürekli tüketim yapan bir sınıfın varlığından bahsedilmekte ve kapitalist üretim arzı için talep yaratmayan sınıflar yoksul olarak addedilmektedir. Çalışmada iki sınıf anlayışı doğrultusunda –özellikle yeni sınıf anlayışında- kentlerin nasıl lüks tüketim merkezleri haline getirildiğinin ve mekânda yaratılan kutuplaşmaların altı çizilmektedir.

Üretim şeklinin değişmesi ve neo-liberal politikaların mekâna uygulanması sonucu işçi sınıfının ve yoksulların oturdukları alanların çöküntü bölgeleri ilan edilerek suç oranının ve konutların bakımsızlığı gerekçe gösterilerek, buralarda başlayan konut yenileme çalışmalarıyla bu insanların kendilerine konut aradıkları bir süreç olan mutenalaştırmanın nasıl uygulandığı ve uygulanan yerlerin nasıl dönüşümler yaşadığı dünya üzerinden birtakım örnekler sunulmak suretiyle anlaşılır hale getirilmeye çalışılmıştır. Bu noktada, Amerika'nın ünlü sokaklarının bu üne nasıl kavuştukları ve mutenalaştırma sonucu insanların nasıl yerlerinden edildikleri anlatılmıştır. Ayrıca bu durumun Amerika'ya özgü olmadığı Kanada, Avustralya, Hindistan gibi ülkelerde de

benzer ve hatta bazen birebir nitelikler taşıdığı anlatılmıştır. Türkiye'nin de bu süreçten ayrı tutulamayacağı özellikle İstanbul'da Galata, Sulukule gibi semtlerin mutenalaştırmaya maruz kaldıkları görülmüştür. Ankara'da ise çoğumuzun tanıklık ettiği Dikmen Vadisi dönüşümüne, konuya daha yakından örnek teşkil edeceği düşüncesiyle çalışmada yer verilmiştir. Mutenalaştırma sonucu evsiz kalan insan sayısı artmış, daha önceki konutlarına benzer konutlar bulamadıkları ve barınma için daha fazla para harcamaları gerektikleri görülmüştür. Bu durum var olan yoksulluğu giderek arttırmış ve evsizlik problemiyle karşı karşıya kalınmasına sebebiyet vermiştir.

Mutenalaştırma tartışmalarında bazı araştırmacılar, çöküntü bölgelerinde yapılan kentsel yenilenmelerin sınıfsal bir niteliğinin olmadığı ve bu bölgelerde yaşayan insanların da kültürel benzerlik üzerinden aynı alanda yaşadıkları belirtmektedir. Bu görüşün, kenti bir çeşit insan yapısı olarak gören ve doğadaki rekabetin kentte de olduğunu belirten Chicago Okulu'ndan etkilendiği görülmektedir. Ancak Chicago Okulu'nun kentin belirli bölgelerinde yaşayan insanların, iktisadi sistem sonucu oluşan dayanışma biçimi ve iktisadi düşünceler sonucu oralarda toplandıklarına çok fazla önem vermediği de anlaşılmaktadır. Çalışmada anlatılan gecekondulaşma ve nöbetleşe yoksulluk konularında kırdan kente gelenlerin konut inşa edebilmek için birbirlerinin hem emek gücünden yararlandıkları hem de kendinden bir önce gelen sayesinde iş bulabilenlerin olduğu anlatılmaktadır. Dolayısıyla kırdan kente gelenler eğer Chicago Okulu'nun öne sürdüğü gibi sadece kültürel olarak gecekondu bölgelerine gelmiş olsalardı, bu yapının oluşmasının arkasında yatan iktisadi ilişkileri ve sınıfsal yapı göz ardı edilmiş olacaktı. Bu noktada Engels'in Chicago Okulu'nun ortaya çıkışından çok önce kaleme aldığı ve kentsel mekânın yapısı hakkında bilgi veren yazısı önem taşımaktadır. Engels (1997:46-47), Manchester'ı anlattığı yazısında şöyle demektedir: *“Manchester'ın kalbinde bir hayli geniş, belki yarım mil uzaklıkta ve buna yakın genişlikte bir ticaret bölgesi vardır ve hemen hemen tamamen depo ve bürolardan*

oluşur. Kent sakinleri bölgenin tamamına yakınıni terk etmiştir; geceleri boşalır ve yalnız kalır...Bu ticaret bölgesi istisna tutulursa, bütün Manchester, bütün Salford ve Hulme... hep, çalışan insanların aralarına başkaları karışmadan yaşadıkları mahallelerden oluşmuştur; bir buçuk mil genişliğinde bir kemer gibi uzanan bu mahalleler ticaret bölgelerini çevreler. Dışarıda, bu kemerin ötesinde, üst ve orta burjuvazi yaşar, orta burjuvazi iş bölgesine yakın düzenli sokaklarda...üst burjuvazi daha uzakta bahçeli villalarda...ferah, temiz sayfiye havası, güzel, rahat evler, yarım saatte ya da on beş dakikada bir geçerek kente inen atlı arabalar...” Bu bilgiler ışığında, kentte belirli noktalarda konumlanan işçi sınıfı ve yoksulların buralarda yaşama nedenleri ve kentsel mekânın kullanımı araştırılırken kültürel ve iktisadi durum birlikte ele alınmalıdır. Mutenalaştırmanın neden yapıldığı ve yarattığı dönüşümler bu bilgilerle beraber değerlendirilmelidir.

Kentler sermayenin barınabileceği yerler haline getirilmeye çalışılırken işçi sınıfının kent merkezlerinden uzaklaştırıldığı ve emeğin yeniden üretimi için gerekli olan barınma hakkının elinden alındığı görülmektedir. Bu duruma karşı gelen özellikle kentsel toplumsal hareketlerin varlığından da bahsetmek gerekmektedir ve çalışmanın son başlığını da mutenalaştırmaya karşı sergilenen kentsel toplumsal hareket örnekleri oluşturmaktadır. Bu hareketlerden bahsederken yine diğer ülkelerde ve Türkiye’de yaşanan hareketler ayrı alt başlıklar altında aktarılmıştır. Bu hareketlerin bir kısmında başarı elde edilirken bir kısmında ise aynı başarıdan söz etmek mümkün değildir. Ancak bu hareketlerin ortaya çıkması dahi başarı olarak nitelendirilebilecek durumlardır.

Kentlerin uğratıldığı dönüşüm, kapitalist sınıfın işçi sınıfını mekânsal olarak da parçalamaya çalışmasının bir ürünü olarak da değerlendirilebilmektedir. Yeni orta sınıf, yaratıcı sınıf vb. sınıf tanımlamalarıyla, bireyselleştirilme stratejisiyle çalışan sınıfların hiçleştirildiği yerinde bir düşünce olarak görünmektedir (Şengül, 2009:323). Dolayısıyla çalışan sınıfların tekilleştirip, yerel bir düzlemde bırakılması kapitalist sınıf

karşısında ezilen tüm grupları etkisiz bırakmaktadır. Bu noktada önerilen çözümde, kapitalizmin yarattığı huzursuzlukları göz önüne alarak kapitalizme karşı bir proje yürütülmesi gerekmektedir. Kapitalizmin kent mekânına girmesi nasıl bir anda olmadıysa, bu kent mekânından aşamalı olarak çıkarılmasının mümkün olduğu da belirtilmektedir (Şengül, 2009:332). Dolayısıyla kent mekânı üzerinden yapılan müdahalelere adım adım karşı koymak ve kapitalist meta ilişkilerinin tam anlamıyla kente yerleşmesini engellemek gerekmektedir. Bunun bir boyutunu, çalışmanın tartışma konusu olan, barınma hakkına sahip çıkılması ve toplumsallaştırılması oluşturmaktadır ve kentsel toplumsal hareketler bunları gerçekleştirmenin bir yolu olarak görünmektedir.

Sonuç olarak bu çalışmanın amacı, kentlerin yaşadığı dönüşüm ve kapitalist mekân organizasyonu sonucu kentlere yüklenen yeni anlamlar neticesinde kentte kutuplaşmaların ve farklılaşmaların olduğunu ve kentte var olan işçi sınıfının ve yoksulların kent merkezlerinin dışına itildiğini göstermektir. Kentlerin sermaye lehine bu denli hızlı değişimi ilerleyen süreçte yoksulların barınamayacakları yerler haline geleceklerini akıllara getirmektedir. Sınıfı parçalamaya ve sınıf mücadelesini azaltmaya yönelik müdahalelerin etkisini azaltmak, sınıf bilincini kazandırmak ve kentsel mekânın sınıf mücadelesinin bir alanı olduğunu hatırlamakta yatmaktadır. Dolayısıyla yoksullar için mutenalaştırma, terk etmeyi değil mücadele etmeyi çağrıştırmaktadır.

KAYNAKÇA

- Adanalı, Y.A., 2011, “Dünya’dan “Kent Hakkı” İçin Kentsel Mücadele Örnekleri: Hindistan, Dominik Cumhuriyeti, Brezilya, Venezüella ve ABD”, **Eğitim Bilim Toplum Dergisi**, C.9, S.36, s.14-30.
- Ak, M., 2016, “Toplumsal Bir Olgu Olarak Yoksulluk”, **Akademik Bakış Dergisi**, S.54, s.296-306.
- Alagh, Y.K. (1992) “Growth-Performance of the Indian Economy, 1950-89 Problems of Employment and Poverty”, **Developing Economies**, C.30, S.2, s. 97-116.
- Aras, M. Ö., Alkan, L. (2007) “Kentsel Dönüşüm Uygulamalarının Ankara Kent Makroformu Üzerinde Ekonomik, Politik, Sosyo-Kültürel Etkilerinin İrdelenmesi”, **11. Türkiye Harita Bilimsel ve Teknik Kurultayı**, TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası, Ankara.
- Aslan, Z. 2012, “Geçmişten Bugüne Eleştirel Bir Orta Sınıf Değerlendirmesi”, **Toplum ve Demokrasi**, C. 6, S. 13-14, s. 55-92.
- Avcı, E. (2013) “Gecekondu Sorununun Çözümünde Kentsel Dönüşüm Projeleri Ankara Dikmen Vadisi Projesi Örneği”, Yüksek Lisans Tezi, G.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bayırbağ, M.K. (2010) “Devletin Yeniden Ölçeklenmesi, Dışlanma ve Neoliberalizmin Zamansallığı”, B. Şen ve A.E. Doğan (der.) **Tarih, Sınıflar ve Kent içinde**, Ankara: Dipnot Yayınları, 271-309.
- Bayram, A.M. “Kentsel Dönüşüm Tartışmaları”, Bülten 40, Dosya 01: **Kentsel Dönüşüm Tartışmaları 1**, Ankara, TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Yayını, Mayıs-Haziran 2006, s. 7-11.
- Beneton, P. (1991) **Toplumsal Sınıflar**, Çev. H. Dilli, İstanbul: İletişim Yayınları.

- Beauregard, R.A. (2015) “Mutenalaştırmanın Yarattığı Kaos ve Karmaşa” Smith N. Ve Williams P. (der.) **Kentin Mutenalaştırılması içinde**, Çev. M. Uzun, İstanbul: Yordam Kitap.
- Boer, R.W.J., Vries De J. (2009) “The Right To The City As A Tool For Urban Social Movements: The Case Of Barceloneta” The 4th International Conference of the International Forum on Urbanism (IFoU).
- Brantingham, P.J. (1995). Criminality of Place: Crime Generators and Crime Attractors, **European Journal of Criminal Policy and Research**, S. 3, s. 5-26.
- Breen, R. (2014) “Neo-Weberci Sınıf Analizinin Esasları”, E. O. Wright (der.) **Sınıf Analizine Yaklaşımlar içinde**, Çev.: Ü. Akıncı, İstanbul: NotaBene Yayınları, s.49-73.
- Buğra, A. (2011) **Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Castells, M. (1983) **The City and The Grassroots**, University of California Press: Berkeley and Los Angeles.
- Castells, M. (2014) **Kent, Sınıf, İktidar**, Çev. A. Türkün, Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Cybrivsky, R., Ley, D., Western, J., (2015), “Yeniden Canlandırılmış Mahallelerin Siyasal ve Toplumsal İnşası: Society Hill, Philadelphia ve False Creek, Vancouver”, N. Smith ve P. Williams(ed.) içinde, s.128-164.
- Dalgıçer, M. (2011) Beyoğlu’nun Soylulaştırılmasında Münferit Hareketler: Galata Bölgesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Edgell, S. (1998) **Sınıf**, Çev. D. Özyiğit, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Engels, F. (1997) **İngiltere’de Emekçi Sınıfın Durumu**, Çev. Y. Fincancı, Ankara: Sol Yayınları.
- Ergunalp, S. (2016) **Gezi’den Sonra Sınıf Neoliberal Sınıf Teorilerinin Eleştirisi**, İstanbul: h2o Yayıncılık.

- Ergün, Nilgün (2006) “Gentrification Kuramlarının İstanbul’da Uygulanabilirliği”, Behar D. ve İslam T. (der.) **İstanbul’da “Soylulaştırma” Eski Kentin Yeni Sahipleri**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Erkan, N.E ve Altıntaş, S. (2018) “Soylulaştırmanın Gündelik Hayattaki Görünümleri: Balat’ın Mekânsal ve Sosyal Dönüşümü”, **İdealkent-Kent Araştırmaları Dergisi**, S.23, C.9, s. 292-335.
- Erman, T. (2016) “**Mış Gibi Site**” **Ankara’da Bir TOKİ-Gecekondu Dönüşüm Sitesi**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ersoy, Melih ve Şengül, Tarık, 2001, “Sanayisizleşme Süreci ve Kentler” Ersoy M. ve Şengül T. (der) **Sanayisizleşme Sürecinin Kentsel Yaşama Etkileri Zonguldak Örneği içinde**, Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler Ana Bilim Dalı Stüdyo Çalışması Yayınları.
- Görk, R.V. ve Tılıç H. R. (2016) “An Example of a Gentrification: Unintended Consequences of an in Situ Rehabilitation Project in Ankara” **Journal of Ankara Studies**, C.1, S.4,s. 23-43.
- Gül Hüseyin ve Gül Sallan Songül (2008) “Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürü Tartışmaları” Nurgün O. (der.) **Türkiye’de Yoksulluk Çalışmaları içinde**, İzmir, Yakın Kitabevi Yayınları, s. 57-96.
- Güngör, F., Özügür, M., 1997, “İngiliz Yoksul Yasaları: Paternalizm, Piyasa ya da Sosyal Devlet” , **Tartışma Metinleri**, No: 3, s.1-35.
- Hamnett C. Ve Randolph, B. (2015) “Londra’da Mülkiyet Dönüşümü ve Daire Tasfiyesi: Britanya’da Kat Mülkiyeti Deneyimi” Smith N. Ve Williams P. (der.) **Kentin Mutenalaştırılması içinde**, çev. M. Uzun, İstanbul: Yordam Kitap.
- Harvey, D. (1982) **The Limits to Capital**, Blackwell: Oxford University Press.
- Harvey, D. (2008) **Yeni Emperyalizm**, Çev. H. Hildü, İstanbul: Everest Yayınları.

- Harvey, D. (2010) **Paris, Modernitenin Başkenti**, Çev. B. Kılınçer, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Harvey, D. (2015) **Neoliberalizmin Kısa Tarihi**, çev. A. Onacak, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Harvey, D. (2015) **Asi Şehirler Şehir Hakkından Kentsel Devrime Doğru**, Çev. A. D. Temiz, İstanbul: Metis Kitap.
- Harvey, D. (2017) **Kent Deneyimi**, Çev. E. Soğancılar, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Işık, O. ve Pınarcıoğlu, M.M. (2011) **Nöbetleşe Yoksulluk: Sultanbeyli Örneği**, İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- İnce, A. (2006) “Asmalımescit’te Kültür Endüstrisi Destekli “Yer Değişim””, Behar D. ve İslam T. (der.) **İstanbul’da “Soylulaştırma” Eski Kentin Yeni Sahipleri**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- İslam, Tolga (2006) “Birinci Bölüm’e Giriş”, Behar D. ve İslam T. (der.) **İstanbul’da “Soylulaştırma” Eski Kentin Yeni Sahipleri**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- İslam, T. (2006) “Merkezin Dışında: İstanbul’da Soylulaştırma”, Behar D. ve İslam T. (der.) **İstanbul’da “Soylulaştırma” Eski Kentin Yeni Sahipleri**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Jager, M. (2015) “Sınıfın Tanımlanması ve Mutenalaştırmanın Estetiği: Melbourne’da Viktoryacılık” Smith N. Ve Williams P. (der.) **Kentin Mutenalaştırılması içinde**, çev. M. Uzun, İstanbul: Yordam Kitap.
- Karl, M. ve Engels, F. (2009) **Komünist Manifesto**, Çev. M. Belli, E. Berktaş vd., Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları.
- Karl, M. (2016) **Kapital III**, Çev. M. Selik, E. Özalp, İstanbul: Yordam Kitap.
- Karl, M. (2014) **Kapital I**, Çev. M. Selik, N. Satlıgan, İstanbul: Yordam Kitap.

- Kazgan, G. (2016) **Liberalizmden Neoliberalizme Neoliberalizmin Getirisi ve Götürüsü**, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Keleş, R. (2010) **Kentleşme Politikası**, Ankara: İmge Kitabevi.
- Keyder, Ç. (2000) **İstanbul: Küresel ile Yerel Arasında**, İstanbul: Metis Yayınları.
- Marcuse, P. (1985). “Gentrification, Abandonment and Displacement: Connections, Causes and Policy Responses in New York”, **Journal of Urban and Contemporary Law**, S. 28, s. 195-240.
- Marcuse, P. (2015) “Terk Etme, Mutenalaştırma ve Yerinden Etme: New York City’deki Mekanizmalar” Smith N. ve Williams P. (der.) **Kentin Mutenalaştırılması içinde**, çev. M. Uzun, İstanbul: Yordam Kitap.
- Mumford, L. (2013) **Tarih Boyunca Kent**, Çev. T. Tosun ve G. Koca, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Orhan, R. (2017) “Küreselleşme Sürecinde Soylulaştırmanın Mekâna Yansıması: İstanbul Sulukule Örneği” Proceedings Book of 2nd International Scientific Researches Congress on Humanities and Social Sciences, s. 74-84. Editör Hayrullah Kahya
- Peck, J., Theodore, N., Brenner, N. (2009) “Neoliberal Urbanism: Cities and the Rule of Markets”, **SAIS Review**, C.29, S.1, s.49-66.
- Peck, J., Theodore, N., Brenner, N. (2012) “Neoliberal Kentçilik: Kentler ve Piyasaların Egemenliği”, Çev. Şerife Geniş, **İdeal Kent Dergisi**, S.7, s. 21-37.
- Pirenne, H. (2016) **Ortaçağ Kentleri**, Çev. Ş. Karadeniz, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Polanyi, K. (1957) **The Livelihood of Man**, (Ed.) H. W. Pearson. New York Academic Press.
- Polanyi, K. (1986) **Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri**, Çev. A. Buğra, İstanbul: Alan Yayıncılık.

- Rutz, H.J. ve Balkan, E. M. (2016) **Sınıfın Yeniden Üretimi Eğitim, Neoliberalizm ve İstanbul'da Yeni Orta Sınıfın Yükselişi**, İstanbul: h2o Yayıncılık.
- Savran, S. (2014) “Sınıfları Haritalamak: Sınıflar Birbirinden Nasıl Ayrılır?”, S. Savran, K. Tanyılmaz ve E.A. Tonak (haz.) **Marksizm ve Sınıflar içinde**, İstanbul, Yordam Kitap, 25-68.
- Schmid, C. (2014) “Henri Lefebvre, Kent Hakkı ve Yeni Metropol Anaakımı” Brenner N., Marcuse P. ve Mayer M. (der.) **Kâr İçin Değil, Halk İçin içinde**, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Seyman, Y. (1986) **Hüznün Coşkusu Altındağ**, İstanbul: Gür Yayınları.
- Smith, A. (2014) **Milletlerin Zenginliği**, Çev. H. Derin, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Smith, N. (2006) “Yeni Küresellik, Yeni Şehircilik: Küresel Kentsel Strateji Olarak Soylu-laştırma” (Çev.) İlknur Urkun, İ. ve Gündoğdu, İ. B., **Planlama Dergisi**, S. 2, s.13-27.
- Smith, N. (2015) “Mutenalaştırma, Sınır ve Kentsel Mekânın Yeniden Yapılandırılması” Smith N. Ve Williams P. (der.) **Kentin Mutenalaştırılması içinde**, çev. M. Uzun, İstanbul: Yordam Kitap.
- Smith Neil ve Williams Peter (2015) “Ortodoks Yaklaşım Alternatifler: Tartışmaya Davet”, Smith N. Ve Williams P. (der.) **Kentin Mutenalaştırılması içinde**, Çev. M. Uzun, İstanbul, Yordam Kitap.
- Somersan, S., Schroeder, S.K., Çubukçu, S.U., 2011, “Sulukule'nin Mütereddit Direnişçileri Mutenalaştırmaya Karşı”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, C.1, S.1, s.13-37.
- Sönmez, B. (2014) “Soylulaştırmanın Yeni Biçimleriyle Yerinden Edilmeyi Yeniden Düşünmek”, **Planlama**, C. 1, S. 24, s. 42-53.

- Standing, G. (2014) **Prekarya Yeni Tehlikeli Sınıf**, çev. E. Bulut, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şen, B. (2010) “Kentsel Dönüşüm ve “Kaybetmeden Mücadele Etme Arayışı ”Gülsuyu-Gülensu ve Başbüyük Deneyimleri”, B. Şen ve A.E. Doğan (der.) **Tarih, Sınıflar ve Kent içinde**, Ankara: Dipnot Yayınları, s. 309-353.
- Şengül, T. (2009) **Kentsel Çelişki ve Siyaset**, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Şenses, F. (2013) **Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Serter, G., 2013, “Şikago Okulu Kent Kuramı: Kentsel Ekolojik Kuram”, **Planlama**, C. 23, S. 2, s. 67-76.
- Tabb, W.K. (1982) **The Long Default: New York City and The Urban Fiscal Crisis**, New York: Monthly Review Press.
- Tekeli, İ. (1982) **Türkiye’de Kentleşme Yazıları**, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Tekeli, İ. (1998) “Türkiye’de İçgöç Sorunsalı Yeniden Tanımlanma Aşamasına Geldi”, Türkiye’de İçgöç, Sorunsal Alanları ve Araştırma Yöntemleri Konferansı 6-8 Haziran 1997 Bolu- Gerede İçinde, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Tunstall R. ve Lupton, R. (2010) **Mixed Communities (Final Report)**, London: Evidence Review.
- Uitermark, J. (2014) “Reel Bir Adil Kent Mi? Amsterdam’da Kent Hakkı İçin Verilen Savaş” Brenner N., Marcuse P. ve Mayer M. (der.) **Kâr İçin Değil, Halk İçin içinde**, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Uysal, Ü.E. (2006) “Soylulaştırma Kuramlarının İstanbul’da Uygulanabilirliği: Cihangir Örneği”, **Planlama**, S.2, s. 77-92.

- Uzun, N. (2006) “İstanbul’da Seçkinleştirme (Gentrification): Örnekler ve Seçkinleştirme Kuramları Çerçevesinde Bir Değerlendirme”, Behar D. ve İslam T. (der.) **İstanbul’da “Soylulaştırma” Eski Kentin Yeni Sahipleri**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Üçoğlu, M., 2015, “Neoliberalizm Kent Alanlarında Neden Yoksulluğa İhtiyaç Duymaktadır?”, **İdeal Kent Dergisi**, S. 16, s.34-49.
- Ülkmen, İ.H. (1960) **Mahalli İdareler Maliyesi**, Ankara: Ajans Türk Matbaası.
- Veblen, T. (1994) **The Theory of the Leisure Class**, New York: Penguin Classics.
- Weber, M. (1997) **Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu**, çev. Z. Aruoba, İstanbul: Hil Yayın.
- Williams, P. (2015) “Mekânsal Yeniden İnşa ile Sınıf Oluşumu. Avustralya, Britanya ve Birleşik Devletler’deki Mutenalaştırmaya İlişkin Bir Yeniden Değerlendirme” Smith N. Ve Williams P. (der.) **Kentin Mutenalaştırılması içinde**, çev. M. Uzun, İstanbul: Yordam Kitap.
- Wirth, L. (2002) “ Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentlileşme”, B. Duru ve A. Alkan (der.) **20. Yüzyıl Kenti içinde**, Ankara: İmge Kitabevi, s. 85-Kitaba Bak !!!
- Yıldırım, C., 2017, “Orta Sınıf Analizleri: Teorik Bir Yaklaşım”, **Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, C.3, S.2, s.171-189.
- Yıldırım, S. (2010) “Kente Yönelen Köylüler: Kırsal Yapının Dönüşümü, Göç ve Gecekondu”, B. Şen ve A.E. Doğan (der.) **Tarih, Sınıflar ve Kent içinde**, Ankara: Dipnot Yayınları, s. 398-464.
- Yılmaz, İ., “*Gecekondu Direnişi: Dikmen Vadisi Örneği*”, **Mülkiye Dergisi**, Sayı 39(2), Ankara, 2015, s. 309-314.

İNTERNET KAYNAKLARI

www.c-3-d.org, ‘Why is Gentrification a Problem?’ by Stephen Sheppard, Center for Creative Community Development, working paper erişim tarihi (15.11.2018)

www.tuik.gov.tr erişim tarihi (03.02.2019)

<http://www.worldbank.org/en/publication/poverty-and-shared-prosperity> erişim tarihi (10.01.2019)

ÖZET

Bu çalışma, dünya genelinde üretimin ve zenginliğin artmasına rağmen yoksulluğun gittikçe önemli boyutlara ulaşması ve görünürlüğünün artmasına odaklanarak, yoksulların mekândaki konumlarını araştırmaktadır. Neo-liberal politikalarla birlikte mekâna yapılan müdahalelerin artması, küreselleşmeyle birlikte kentlerin birer yatırım alanı haline getirilerek birbirleriyle rekabet etme durumuna gelmesi kentlere olan önemi arttırmıştır. Bu durum ise kentlerin sağladığı kültürel, ekonomik, barınma özelliklerinin değişmesine ve kentlerdeki eşitsizliklerin gitgide görünür olmasına sebebiyet vermiştir. Kentlerin değerinin artması kent merkezlerinde büyük ölçekli yatırımların yapılmasına ortam hazırlamış ve eskiden kent merkezinde barınan işçi sınıfı ve yoksulların bu alanlardan uzaklaştırılmalarına neden olmuştur. Bu çalışma, kentlerde istenmeyen yoksulların ve işçi sınıfının yaşadıkları yerleri nasıl dönüştürüldüğünü göstermeyi amaçlamakta ve yoksulun mekânında yapılan dönüşümlerin sınıfsal bir nitelik taşıdığının altını çizmeyi hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: yoksulluk, kentsel yoksulluk, sınıf, mutenalaştırma, kentsel toplumsal hareketler.

ABSTRACT

This study researches the position of the poor in space, focusing on increasing the visibility of poverty and increasing its visibility despite the increase in production and wealth around the world. The increase in the interventions with the neo-liberal policies and the fact that the cities became a field of investment and become competitive with the globalization has increased the importance of the cities. This situation led to changes in the cultural, economic and housing characteristics of the cities and the invisibility of urban inequalities. The increase in the value of cities has paved the way for making large-scale investments in urban centers and has caused the removal of the working class and the poor, who were formerly housed in the city center, from these areas. This study aims to show how the undesired poor and working class in the cities are transformed into places where they live and intends to underline that the transformations in the place of the poor are of a class nature.

Key Words: poverty, urban poverty, class, gentrification, urban social movements.